

ЖҰМАҒАЛИ
САИН

ЖҰМАҒАЛИ САИН

ШЫҒАРМАЛАР

ҮШ ТОМДЫҚ

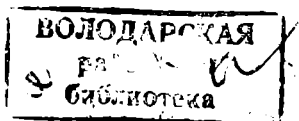
ТОМ I

«Жазушы» баспасы
Алматы — 1977

Редакция алқасы:

ҒАЛИ ОРМАНОВ, ӘДИ ШӘРІПОВ,
СЕРІК КИРАБАЕВ,
СЫРБАЙ МӘУЛЕНОВ, ЕСЕТ ӘУКЕБАЕВ,
САҒИ ЖИЕНБАЕВ.

ҚҰРАСТЫРҒАН АЛДАН САИИ.

С $\frac{70403}{402(07)77}$ доп-77

МЕНІҢ ӨМІРБАЯНЫМ

Мен 1912 жылы, осы күнгі Көкшетау облысы, Арықбалық ауданы, қазіргі «Искра» колхозына қарасты «Баян» деген көлдің жағасында туыппын. Әкем Сая Тілеубердіұлы деген кісі кедей адам болған.

Мен әке-шешеден бес жасар күнімде жетім қалдым. Міне, осы балалық шағымнан маған тұрмыстың неше алуан белестері кездесті. Жәбір-жапа дегенді біз көп тарттық. Ағайындарымыздың мал кезектеріне барып, біреудің қозы-лағын бағып күн көрдім. Әкемнің інісі — Сыздық Тілеубердіұлы екеуміз орыс байлары — ағайынды Овдеев дегендердің қойын бақтық.

Осы жағдайларға байланысты қалың қайғы, тұңғыық ойдың соңында жүремін деп, малдан айрылып қалып, талай таяқ та жедім. Сөйтіп өмір талқысы мені қаршадай күнімнен ақ өз қыспағына салды. Мен тұрмыс қиындықтарымен ерте алыстым, өмірдің соңына көз жасымды көл етіп, еңіреп-боздап жүріп түстім. Ол кезде менің көз жасым қандай көл болса, өмір мен үшін теңіз тәрізді елестеуші еді. Ол теңізді кешіп өтермін, адам болып ел қатарына қосылармын деген үміт менде жоқ еді.

Мен осылайша 11 жасқа шықтым, қозы бағудан бастап, малшылар қоғамының «аристократтары» жайлайтын жылқышылар дүниесінің есігін қақтық. «Бала жылқышы болуға талаптанып, жаздай жылқы күзетіне араласып жүргенімде, 1923 жылы біздің ауылға жетім балаларды «приютқа» алатын «жарлық» сап ете түсті.

Біздің ендігі бөт — Көкшетау болды. Жалғыз қамқорым — Сыздықпен қоштасып, ұзақ жолға сапар

шектім. «Хоп, қарағым, қайда барсаң да құдай алдыңнан жарылқасын!»— деп ағай қала берді.

1923 жылы күздігүні мен Көкшетау қаласындағы деткоммунаға орналастым. Көз ашыларына көз жетті. Мектеп табалдырығын аттадым.

Қаңғып жалғыз айдалада,
Айдалада қалғанда,
Анам өліп қайғы-жара
Бар денемді алғанда
Басым дал боп еңрегенде,
Көзден аққан ыстық қан,
Пана болмай ешбір пенде,
Зар илегем, жылағам.
Сонда маған ана болған.
Құшақ жайған «кел» деген
— Ей, күнәсіз жетім ұлан,
Мә, сүтімді ем, деген —
Ұлы Ленин партиясы,
Саған тарттым жырымды,—

дейтін (тарту) өлең міне осыдан туған.

Өмір — поэзия. Поэзияның күшті болуы — оқыған адамның ойын, жүрегін тербетуі шындықты жырлауынан. Сондықтан көркемөнердің негізгі арқауы шындық болу керек.

Деткоммунада өзім сияқты жетім балалар көп екен. Сол көп бала бір ананың баласындай болып, оқуға кірістік.

Осы деткоммунада пионер қатарына кірдім, одан кейін комсомол қатарына өттім. Осы мектепте оқып жүргенде, 12 жасымда, 1924 жылы Октябрь революциясының 7 жылдық тойына арнап, қабырға газетіне өлең жаздым (аты есімде жоқ). Ол өлеңім басылып шықты. Осыдан кейін балалар арасында «ақын» атанып кеттім.

Бұдан кейін өмір — біркелкі, қызық, ілгері басу, оқу, тер іздену жолындағы өмір болды.

Біз — бір үйде жататын 60 бала едік. Осы алпыс баланың бәрі де мен сияқты жетім, тұрмыс тепкісіне түскен, жүрегін зар мен мұң басқан жандар еді. «Уһ» дегенде жалын атқан алпыс жаралы жүректің үйтқысы жарық күні біреу — совет үкіметі.

Отанды сүй, адамгершілік деген сөздердің мағынасын мен осы деткоммуна өмірінен сездім.

Мен көркем әдебиетті құмартып оқыдым, сол оқыған кітаптарымнан менің көбінесе іздейтінім — ел үшін қан майданға бел байлайтын, кісілігі артық адамдардың өмірі мен қимылы болушы еді. «Чапаев», «Гаррибальди», «Спартак», орыс классиктері мен батыс классиктерінің шығармалары, сөз жоқ, менің ой-өрісімнің кеңуіне, дүние тануыма үлкен әсер етті.

1928 жылы жетіжылдық мектепті бітіріп, деткоммунаның алтын босағасын аттап, Қызылжар қаласына тарттым. Артымда қимас достарым мен «қара шаңырағым» қалды. Бірақ сол деткоммуна өмірі менің жүрегімнен мәңгі орын алды. Мен ол күндерді мәңгі естен шығармауға ант еттім.

1927 жылдан бастап, мен жаз айларында ауылда сауатсыздықты жою ісіне араластым. Көкшетау ауданының үшінші ауылы мен он үшінші ауылдарында жаз мұғалім болдым, бір жағынан комсомол ұяларын ашуға қатынасып, жастарды комсомол қатарына тарттым. «Кеңес ауылы» газетіне тілші болып, қалың малға қарсы, малышы жалдаған байларға қарсы күрес жүргіздім. Бұл мерзімдер ішінде өлең жазуды тоқтатқаным жоқ. Әйтсе де 1929 жылға дейін жазған өлеңдерімді баспаға беруге ұлтсынып жүрдім.

1930 жылы Москва қаласындағы «Цветметзолото» институтында, 1931 — 32 жылы ҚазПИ-де оқыдым. Бұдан кейін денсаулығымның нашар болуы себепті оқудан шықтым.

Патриотизм дегеніміздің күре тамыры Отанды сүю сезімінде жатқан тәрізді. Өз елін, өз Отанын шын сүймеген адам өз елінің азаматы бола алмайды. Өз елінің азаматы болмаған кісіден батырлық, табандылық та шықпайды.

Отанды сүю — өз жаныңды сол Отан мақсатына түгел арнау, керекті кезеңде өміріңді қию — міне, меніңше патриотизм дегеніміздің толық мағынасы осы.

Мен бұл ойға соғыстан бұрынғы кезде-ақ талай тоқтағамын. Бұл ойды менің алдыма бірінші рет тартқан адам, шынында Виссарион Белинский. Ол кісінің «...что вошло глубоко запало в душу, то само собою проявится вовне...» деген қағидасы болатын.

Міне енді жүрекке орныққан адамшылық қазынасы мен өз басыңдағы кісілік адамдық қасиетіңді сынайтын бір кезек келді, біз майданға араластық.

Бұл сын — бұрынғы сындардан анағұрлым ауыр сын болды. Әрбір командирдің алдында өз адамшылығын — Отан алдындағы өз борышын атқару міндеті жүз есе өсті, жүз есе ауырлады.

Қолдағы солдаттардан партизан отрядын құрдық. Енді соғысты жаудың, қанішер гитлершілдердің өз тылында жүргізу керек болды.

Қанға — қан.

15 август күні (42 жылы) біз Луганск облысының «Боровая» өзені жағасында немістің «СС» атты жаулаушылар отрядымен соғыс жүргіздік. Бес сағатқа тарта созылған бұл соғыс тым қызу болды. Бұл шайқаста бізден 7 кісі жеңіл жараланып, Щербаков пен Губдулов деген екі аяулы жігітіміз қаза тапты. Менің «Айтылмай кеткен аманат» деген өлеңім осы екі достың өліміне арналған. Партизан отрядында жаралы болған күніме дейін мен 12 ұрысқа және бірнеше қиын операцияларға қатынастым.

1942 жылдың октябрь айында бізге қарсы немістер 1500-дей әскерін жұмсап, қатты соғыс ашты. Осы соғыста мен ауыр жараландым.

Менің жолдастарымның бәрі орыстар еді. Олар мені екі айдан астам шықтарына салып алып жүрді. Нелер қиын соғыстарды бастарынан кешіріп, менің тағдырыма өз тағдырларын біріктірді. Мен үшін өліп кетуге белдерін бекем буды. Мен оларды өмірде ұмыта алман. Ұлы орыс халқының бұл адамгершілігін өтеуге менің өмірім жетпесе, өз балаларыма, ұрпақтарыма борыш етіп артармын.

Менің «Сағындым сені, достарым», «Еске алу» деген өлеңдерім осы ұлы достыққа — шын достыққа арналған.

Күн мен түні бірдей хауіпте, жатқан жері жердің асты, не жараға ем істейтін дәрігер жоқ, не ішерлік тамағы жоқ адам қаншаға шыдар. Мен қалжырадым. Енді ақ өлімді күткен сияқтандым. Мен үшін азапқа түсіп жүрген жолдастарымның халдері де менің жанымна батайым деді. «Енді мені бір жерге апарып жасырыңдар»,— деп, жолдастарымнан өтініш еттім. Олар өтінішімді қабылдады. Луганск облысы, Рубеженской ауданындағы Пиеничный хуторында тұратын, бізбен астыртын байланысы бар Маслов Михаил деген мүгедек Донбастың ескі шахтерінің үйіне апарып мені жасырды.

Біздің дәуірдегі ұлттар достығының күндей қуатын,

*ыстық жүрегін мен, міне, осы украин шалының үйінен
көрдім, заман ұлы, өз елінің азаматы болу дегеннің
қасиетін де мен осы үйде жатып түсіндім.*

*Көкірегімді оқ тескенде,
Маңдайым саған тиген жер,
Талықсып үнім өшкенде,
Өзегім деп сүйген жер...*

*Шалың әкем болған жер,
Бейнетіме көнген жер,
Кемпірің анам болған жер,
Көбіңнен құрмет көрген жер!—*

дейтінім осы.

*Бұл советтің шын патриотының үй-ішіне талай хауіп
төнді. Бірақ олар мені дұшпанға берген жоқ. «Мен өлім
аузында жатқан адаммын ғой. Мен үшін өз бастарыңды
оққа байламаңдар. Мен сіздерге ризамын. Мені бір түн-
де қала сыртына шығарып тастаңдар»,— деп мен талай
зар иеледім. Бірақ үлкен жүрегі бар, Отанын шын сүй-
ген украин халқының адал ұлы мені қимады. «Өлсек
бірге өлеміз»,— деді қарт. Мен осылайша өлімнен қал-
дым. Мен осылайша әке тауып, украин ұлы болдым.*

*Туған жердей сен қымбат,
Көкірегімнен қан тамған.
Өн бойымды оқ шарлап,
Маңдайымды күн шалған...*

*Менің кейінгі жазған шығармаларымда достық, ук-
раин, орыс халқы туралы жырлардың көп кездесетіні
осыдан. Мен өзімнің ендігі қалған өмірімді осы ұлы дос-
тық пен тамаша халықтың әкелік-туысқандық борышын
ақтау жолына жұмсаймын. Біздің өмірдің қысқаша
ұлын-тырғасы осы.*

Жүмиғали Суин

ӨЛЕҢДЕР

«КОЛХОЗ ЖОЛЫНА»

(«Колхоз жолы» газетінің тұңғыш шығуына)

«Колхоз жолы»
Көптің қолы,
Көп дегенім еңбекші.
Газет айна,
Айдан айға!
Көптен өсіп еңбекші.
«Колхоз жолы»
Көптің қолы,
Жай тамырды ауылға!
Айтып ақыл,
Іске шақыр,
Өссін өнім ауылда!
«Колхоз жолы»
Көптің қолы,
Колхоздың дос тілі бол!
Көпшен көркей,
Көпшен есей,
Бізден сізге тілек сол.

1930

БІР СҮЛУҒА

Ей, сұлу қыз,
Сен ащы тұз,
Дәмсіз онсыз махаббат.
Тісің алтын,

Жүзің жалқын
Бейне көзің карақат.

Ей, сұлу қыз,
Сен ащы тұз,
Етіп жүр ғой келеке.
Бетің қызыл,
Мейлің сызыл,
Болмас сенде береке.

1930

МӘЗ ЕМЕС

Мещанкаға

Қызыл ерін,
Жалғыз көрім,
Бетіңе «ұнды» жағынсаң.
Үйден безіп,
Көше кезіп,
Жұрттың көзін бағынсаң.
Еппен тұрып,
Көзің күліп,
Назданасың «сарына»
Бүгін мынау,
Ертең анау,
Қарамайсың арыңа.
«Мен сүйемін,
Мен күйемін»
Жаттанды бұл «ойының».
Бұл жүрістен,
Бұл сүйістен
Болар ма бір тойымың?

Саған қарап,
Жұлдыз санап,
Жүрген жастар аз емес.
Сені бағып,
Қалта қағып,
«Олжасы» алған мәз емес.

1930

ТАЗАЛАНҒАН ТӨРЕ

Таң да атты, күннің көзі күлімдеп,
Жердің жүзін оятатын нұрым деп,
Шашқанда нұр, сайрағанда бұлбұлы,
Ецбекші жас менің сүйер ұлым деп.

Жастығынан барлық халық бас алды,
Бетін жуып алдарына ас алды.
Күрсінді де бір жуантық алтын тіс,
Кемсендеді шын көзінен жас алды.

Жасын төгін құдайына жалынды,
... Алғашы ба шыныменен бағымды,
Үйтін, бүйтін тесік тауып ертеде,
Большевикке кісі боп ем жағымды.

Енді міне шықты қуып орнымнан,
Талпынсам да түк өнбейді қолымнан.
Бой таса ғып басқа жаққа барсам да,
Қудалайды, тани ма әлде тонымнан.

1930

ДАЛА

Уа, дала, күнің күліп, түнің жылып,
Перденді бетіндегі қойдың сырып,
Дәл бүгін сансыз ецбек төсің көрді,
Нешеме жыл ұрланған сырың біліп,
Өскен күй, билеген би тамырыңа,
Балкытып маужыратып кетті сіңіп.

Жайраңдап жадырадың сырынды аштын.
Түрлендің ецбек деген күйге бастың.
Көгеріп күннен-күнге, жылдан-жылға,
Аңкытып дүниеге гүлің шаштын.

Күн дала, күнім дала, гүлді дала,
Жыртылған жүректегі бітті жара.
Күлімдеп көкке серпіп нұрлы түсің,
Тұр жапты және-дағы қызыл ала.

Көк құрақ, жасыл шалғын түрлі-түсті,
Ие боп малын жайса кеше күшті.
Күл болып көсегесі талқандалып,
Быт-шыт шаңырағы аспанға ұшты.

Тап бүгін қожа сағаң еңбекші ел,
Ағызған еңбек етіп маңдайдан тер.
Міне, олар шалғыныңа малын жайды,
Ал, дала, гүлдене бер, түрлене бер!

Беттеген келешекке сенің елің,
Басшы ғып Компартия кеменгерің,
Игі іс, екпінді еңбек таудай талап,
Жетуге нысанаға күшті сенім.

Кең дала, кенді дала, көне дала!
Гүлденіп еңбекпенеп болдық жаңа.
Төрінде жақсылықтың сәулесі ойнап,
Әнекей жаппай қимыл ауыл, қала.

Ұлы екпін, күшті екпін өне берсін,
Жаңалық ен далаға ене берсін!
Не қилы бөгеттерді жолдап сырып,
Біздің көз табыстарды көре берсін!

1931

ДАУЫС

Беріктік қаула жүректе!
Тап жолынан таймайтын.
Жалында күш білекте,
Майданда барлық талмайтын.
Даусым дауыл, сөзім от,
Шыжылда жаулар қаңсырап.
Капиталға ажал оқ.
Даусым тапқа шам-шырақ.
Құйыл жыр, теңіз-телегей!
Үде шабам,— шабысым!
Бар майданды жебелей,
Тілімнің уы шашылып,

Тап дұспаны улансын!
Майданға қару асынып,
Шығам, жаулар «туласын»
Сытырла, қалам, жорғала!
Орында ойдың қорғала,
Тұлпарым, сенсің жүйрігім,
Түсейін топқа тайсалмай,
Даңқсыз талап болса да,
Қарыштап жазам денемді,
Толмаса да, толса да.
Ағында, екпін, ағында,
Бұрқырат шаңын даланың,
Дауысым таптық жаңылма!
Қайнағам қару, қолда алмас,
Майданға кірдім тап үшін,
Сайра, жағым, тіл талмас,
Саңқылда, жас дабысым.

1931

АҚ АЛМАСТАЙ ЖАРҚЫЛДА

(Ақындарға)

Тасыған тасқын тасқанда,
Асқар белден асқанда.
Асқар белден асқанда,
«Абылай аснас асудың»
Төбесін таптап басқанда.
Тасқындай ұлы күреспен
Еңбекші көңіл ашқанда,
Күл көмірде күн болған,
Езілін байда күң болған.
«Өмірдің құлы» құл мен күң,
Тасыған тасқын күйіне,
Шырқыратып даусып қосқанда
Бұрын «өлiк» қазір ел.
Түрілін тірлік қылғанда,
Масайрап орман, қыр мен бел,
Қызуда төсті ұрғанда,
Жабыла жаппай аттанып,
Ұлы іске бет бұрғанда,

Бірлігі берік кең үміт,
Қолхозын елім құрғанда,
Ұлы күшке шыдамай,
Жау әлсіреп тұрғанда,
Дауыс қосып жырламай,
Өмірдің сырын сырламай,
Тілдің майын ағызбай,
Енбектің балын тамызбай,
Қу малтасын күнде езген,
Құр мылжың ақын — ақын ба?
Ақын болсаң алғыр бол!
Сайрап жатқан әне жол,
Әне майдан, әне топ!
Әне дүбір, әне көп!
Сайрағыш болсаң сандалмай,
Кәне жұрттан бұрын көр!
Сыршыл ақын, сырлы ақын!
Түршіл ақын, түрлі ақын!
Қысқасы, сегіз қырлы ақын!
Құлпыр, қозғал, жырла, ақын,
Жырлай алмай жал тапқан,
Не пайда ондай жалтақтан.

Тап ақыны, тартынба,
Бұл екпінді қарқында.
Сөз кезегі келгенде,
Ақ алмастай жарқылда!
Күнде жаңа түр тауып,
Ақ нықтай саңқылда
Ағыта сөйле, күй күйле!
Үдей сал, үде алқынба!
Артта қалма, алға ұмтыл,
Ілес ұлы қарқынға!

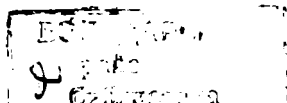
1931

ТОЛҚЫН

Толқын жаңа өмірдің,
Тілеген шын тілегі.
Толқын істі қайнатып,
Қыздыра да біледі.

«Қара қаншық» қыңсылап,
Толқынға қарап үреді.
Түнеріп толқын ағындап,
Жалтартпай жауын бүреді.
Түн көрпесін дал-дал ғып,
Әлемнен толқын түреді.
Тасады тасқын көпіріп,
Күңіренеді, күледі.
Алған беттен бір қайтпай,
Толқын алға басады.
Сумандап жортып, сыдыртып.
Талай қырдан асады.
Атардай сенді сермеге,
Толқыппап жауы қашады.
«Көмілем, толқын көмет» деп,
Қалшылдайды сасады.

Су толқыны ақырып,
Кейде сылқ-сылқ күледі.
Қаһарын қайта шақырып,
Сырғиды сендер, жүреді.
Су толқыны мұздаған,
Пердесін судың сырады.
Біздің толқын зымыраған,
Мақсатқа жетіп тынады.
Су толқыны бұрқанып,
Аудармақшы кемеңі.
Біздің толқын бусанып,
Әлемге нұр себеді.
Су толқыны осқырып,
Ентелен жарды тебеді.
Біздің толқын тез жүріп,
Еңбектің балын емеді.
Біздің толқын іс толқын,
Іске мойын бұрады.
Біздің толқын күш толқын,
Социализм құрады.
Біздің толқын айғыздап,
Жүрегін жаудың тіледі.
Блікке шығып, нығыздап,
Ленин туын іледі

БІЗДІҢ МАЙДАН

Социалистік өмірді,
Жырлағанда жыр қылып,
Сырлағанда сыр қылып,
Бүлкілдесін көмекей.
Дауысқа-дауыс қосылып.
Сөз құйындай есіліп,
Тіл күрмелмей шешіліп,
Басылсын баптап бөлскей.
Ұласқан ұлы ағында,
Гүлденген өмір шағында,
Сан жаңалық табында,
Миллион білек бабында,
Миллион адам сабында,
Тап дауысы саңқылда,
Дабылда жыр, дабылда!!
Майдан десе лепіріп,
Екпіндеп көкке секіріп,
Толқындай тулайды жүрегім.
Майданға қалам жорғалап,
Қағазға сия сорғалап,
Бүлкілдейді білегім.
Майданда бізге не табыс?
Майдашпап қандай олжа алыс?
Майданда кімдер белсенді?
Майданға көзді қадаған,
Майданды сонша балаған,
Олжа не алар ертеңгі?
Майдан не? Қан ба, атыс па?
Майдан — не ұрыс. шабыс па?
Майданға кімдер барады?
Майдан, майдан, майдан деп,
Майданға тегіс сайлан деп,
Кімдер ұран салады?
Социалдық өмір ол,
Ызылдаған доңғалақ,
Ол бір тынбай доңғалап,
Еңбектің балы сорғалап,
Үдеген күшті екпіні.
Мың-мың оған мың жүрек,
Бәріне де бір тілек,
Көктен күндей күркіреп,

Қол ұстасып жымдасып,
Күшейген күшті сектірі.
Тұтанып отша шашылып,
Майданда жарыс ашылып,
Жарыстан-жарыс туады.
Ерегісіп, егесіп.
Бәрі бірден е, десіп,
Істеуге істе еңсеріп,
Кірісуге белсеніп,
Бірін-бірі қуады.
Қайратқа қайрат жалғасып,
Мен оған ден арбасып,
Заводта «цех»-қа бөледі.
Аблық істі аштады,
Заводта да шахтада.
Қыдырған қызу іспенен,
Өндіреді, өнеді.
Бойында жігер, жүрегі от,
Үрей еибекті шығып шок,
Темірді темір шайнайды.
Азырлдаса доңғалақ.
Доңғалақпен доңғалап,
Білегі бірге ойнайды.
Жаны да, тәні өндіріс,
Сүйгені осы қызу іс,
Орындау сертіп арманы.
Жердің астын қуыстап,
Қолмен билшық уыстап,
Түсті металл қазғаны.
Бес жылдық оның жүрегі.
•4• те орындау тілегі,
Бірді бірге қудырып,
Іске қарқын тудырып,
Орындаймыз,
Біз «5» ті.
Зиянкеске,
Егесті
Күшейтеміз дегенде.
Сом темірді бұйырып,
Ойнайды күшті білегі.
Қарсақпай,
Риддер,
Стенняк,

Қарағанды
Кендері —
Миллион,
Миллион
Жүз,
Жүз мың —
Береді, берді өнімді.
Іске,
 Істеуге,
 Машинна,
 Қозғауға.

Оған
 Жағуға,
Шығарды,
 Сыртқа --
Сап жетпес,
 Алтын,
 Күміс,
 Қорғасын,

Шойын,
 Темір,
 Металлмен,
Қымбатты тас көмірді.
Қарта, арақшыл, маскүнем,
Өндіріске қаскүнем,
Содырлығы сорғызбай,
Алыстайды арадан.
«Оңшыл»,
 «Солшыл»,
 «Ырымшыл»

«Оппортуншыл» бәрін де,
Жүргізбейді панадан.
Екпінді ұлы қайратпен,
Істеумен істі айбатпен,
Жауға жауап беретін,
Қажымас, қайтпас жүрекпен,
Үшті аттап төртке енетін
Көсемім —
 Ленин.

Партия
 Сенімді.
Күшті —
 Жұмыскер.

Қопарам жерді тілемін,
Тракторды ат қып мінемін,
Біздерде сертті жоспар бар,
Жер тамырын суырып,
Жер апшысын қуырып,
Жердің бетін қаралап,
Тілемін мен саралап,
Күн жаз болды кетті қар.
Білімнің айтқан жолымен,
Сілтеген соның жөнімен,
Егінді

Өңден

Беруге.

Мен де бүгін жарыста,
Бәйгеде, ұлы шабыста,
Артылған

Міндет,

Ұлы істі

Уақытынан бұрын.

Орындап,

Компартия

Көсемге —

Жалынды

рапорт

Беруге.

Мен де, мен де біргемін.

Сенің жақын іргемін,

Әжел, досым, қолыңды?

Колхоз,

Совхоз

Біздің ая.

Екімдет істі,

Болсын сәт.

Біздің еңбек өнімді.

Біздің жол даңғыл сара жол,

Тегісшілдік — теңдік оя,

Атқан біздің таңымыз;

Бар майданда жеңеміз,

Оған да сертті береміз,

Социалдық жол үшін

Шықса-дағы жанымыз.

Бүгін майдың күні ғой,

Естілген еңбек үні ғой.

Жүр, досым, бірге барайық.

Колхоз

Совхоз

Бірлескен.

Тілек

Бір дескен

Туды қолға алайық!

Мың —

Мың —

Гектар егілген,

Күні кеше себілген

Еңбектің ұлы —

Жемісін,

Жетістігін,

Кемісін

Ортаға біз де салайық!

Жүрек те бір, тілек бір,

Кел, бауырым, шапшаң жүр,

Бірге біздің жолымыз,

Мә

Сен де,

Бер қолыңды.

Ұстадық

Мықты,

Ұстадық

Айқасты қолмен қолымыз.

Компартия

Комсомол,

Колхоз,

Совхоз,

Жұмыскер,

Біз бір адам

Бір кісі.

Жүрегі бір, қаны бір,

Тұншыққанда зарығып,

Отырғанда тарығып,

Бірге атқан бір күн,

танды бір.

Қосылдық,

Бүгін —

Тұс-тұстан,

Түп-түгел міне бәріміз.

Біздің тілек,

Біздің күш,
Біздің білек,
Біздің іс,
Бес жылдықты төрт жылда
Орындаудың жолында,
Біздің — жан мен тәніміз.
Майдан — оқу, өнерге,
Майдан — түнді теберге,
Сауатын ашып наданның.
Жалпыға нұр себуге.
Майдан қызу еңбекке,
Тәтті жеміс еңбекте,
Майдан екпін майданы,
Майдан бүгін «май»-дағы
•5• ті, «4» те бұлжытпай,
Орындауға, бермекке.
Майдан байды шабуға,
Майданда олжа табуға,
Ескі саятты күл қылып,
Күйдіруге, жауга,
Майдан барлық!

Өндіріс:

Шойын жолда,
Заводта,

Олқылықтың себебін
Іздеуге, шапшаң табуға!
Екпінділік,

Жарысы,
Қызу іс,

Үдесін үсті-үстіне!
Социалдық тұрмысқа,
Бір кідірмей баруға!..

1931

ЖАҢА ЖЫР

Жасымнан-ақ жүрегімнен,
Орын алған сұлу ән.
Жасымнан-ақ оркестрдің,
Тәтті күйін тыңдағам.

Жасымнан-ақ құшағына,
Алған мені жаңа өмір,
Жасымнан-ақ жан азығым,
Болған менің жаңа жыр.

ДАРИЯ

Мынау дала керілген,
Кербез сұлу шың тасты,
Көркейе түсті күлді күн,
Жер түрленді, гүл шашты.

Кесілген көлбей күміс су,
Әне, айдынды дария,
Қаңқылдап ұшқан үйрек, қаз,
Маңайына сап ұя.

ТОЛҒАУ

Ал, жүрегім лепірді,
Елдің түйдек сырына.
Ақын тілін безеді,
Толғауына — жырына.
Ақын шапты ақыра,
Өшпендестің қырына.
Ақын міне қол созды,
Көкте күннің нұрына.
Ақын қосты дабысын,
Өмірдің айқын сынына.
Шыңына өмір, шыңына!
Жырына елдің, жырына!
Сөйле де тіл, шешендеп,
Минутте мың құбыла;
Түрлендіре күйді бас,
Домбыраның қылына!
Есерсоқтай қол сұқпа,
Ор қоянның жымына.
Еркіндей кір енсере,
Күресті жайдан дуына!

Барыңменен мәзір ғып,
Түс өмірдің сынына.
Сынына өмір, сынына!
Сынына тұрмыс, сынына!
Ақ нақша саңқылда,
Қимылда, тіл, қимылда!
Үйдір енді таңдай қақ!
Жұрт балардай бұлбұлға
Әлем аңыз естердей,
Жаңалық тап, жыр жырла.
Боюшы болма жөңсізге,
Ретімен сыр сырла!
Енді үлгі етерге,
Тексер, терге көп қырна!
Сонда сөзің теңелер,
Бағалыға, шын пұлға,
Қолыңда қызыл орамал,
Заманыңаң жыршысы,
Өңің сәлді бір руга,
Сондықтан сен алғыр тіл,
Тақылдаған жалғыз тіл.
Жалғыз емес миллионсың,
Қимылда енді қимылда!
Күмісті өмір, алтынды ой,
Мен қазбасам, кім қазар?
Сөз гауһарын тізбектеп,
Мен жазбасам, кім жазар?
Кеше Октябрь туғансын,
Болашақ еді күл азат,
Жүректі тербей, сыр бере
Болған жоқ на тіл азат.
Тыу жаңғырта күй толғай,
Арқырады үн азат,
Ішінде бұққан миллионның,
Ақтарылды сыр азат.
Тіл музыка бой жазды,
Жыр құйылды жыр азат,
Күйші, ақынға қарады,
Ел ынтасы анталап.
Құйылмасқа немене?
Енді елің сүймесе,
Не таппақсың тақылдап?
Ешкімге мадақ енші емес,

«Ақын» деген, бір атақ.
Жырына енді, жырына!
Сырына бұрыл, сырына!
— Мөлтілде, сиям, мөлтілде!
Сөзді боя суына!
Қағазда ойна он саусак,
Қалдырғандай бір мұра.
Жарысында жай озба!
Оқтай зула — зымыра!
Ағынды судай арқырап,
Ақындық күшім жиыла,
Сөз толқыны аузыма,
Құйыла берші, құйыла!
Алтынды асыл берместей,
Не болып еді жырыма.
Қағазға төндім мен неге?
Қай «піріме» сыйына!
Байқайын деп барыңды,
Салдым әдей қиынға!
«Жасасынды» жаудырып,
Кірмекпісің жиынға?
Онда сенде не баға?
«Тиынды» саттың — тиынға.
Үлгісіз пішкен шекпенсің.
Сәндігің өмір,
сынына!
Жырына дүние, жырына!
Ленин салған айқын жол,
Кімдер шаппақ бұрыла.
Бұрқырат шаңын даланың,
Тозаңын тықпа ығыңа!
Жауға қарсы қол салдым.
Қылышымның қынына.
Қынына қылыш,
қынына!
Сұмына дүние,
сұмына!
Ақ алмасым жалтылдап,
Ұмтылдым міне суыра!..

1934

КИРОВ

Байтақ дала, асқар тау,
Сен тілсіз күш, сен мылқау.
Ызыңдама асау жел,
Ұйқыда емен мен ояу.
Ызыңыңа қосылып,
Ойымда жоқ жыр жырлау.
Мұң тартқанда музыка,
Саған жөн ғой баяулау.
Аза күйін сен де тарт,
Екі шекті домбыра-ау,
Сұрасам жұрттап «өлді» дейт...
Көңілі бос, көз жылау...
— Естімеймін, айтпақшы!
Өлді деу Киров сыбырлау...
Не дейсіңдер, қай жерде,
Құлапты қалай асқар тау?
Атыпты оны деймісің?
Николаев дейтін жау.
Сүйікті басшы, сезімді ұл,
Жүр емес пе ед кеше сау?
Батпасын қалай етіме?
Іс үстінде шығындау
Жылатпасын қалайша?
Ақылды басшы оққа ұшу,
Жүректен қаны сорғалау.
Қайғы мен кек аралас,
Біресе денем суынып,
Күшырланам, қымтанам,
Етек, жеңді түрініп,
Ыл керней бойымды,
Екіленем күйініп.
Қынапқа қолды апарам,
Алқымға ашу тығылып.
Сілттегендей жауыма,
Қылышымды суырып,
Ангымды нық басам,
Кетпейін деп сүрініп.
Шықыр-шықыр азуым,
Тас түюлі жұдырық,
Қорғаймын ұлы Отанды,
Белімді бекем буынып.

Тасады кекті ыстық қан,
Тамырды бойлап жүгіріп,
Қарсы алдымда жау тұрса,
Бүрер деймін түйіліп,
Ақылды басшы, сүйікті ұл,
Тарихта орның бөлек жан,
Жатырсың табыт ішінде,
Тас болып көзің жұмылған.
Тамырың соқпай тоқталып,
Қаның қатқан суыпған.
Дененді қоршап қош дейді,
Қайғырып шексіз сан адам.
Қағазға жазып ісінді.
Мен де еліме жыр қылам.
Іскер басшы, қайратты ұл,
Көсемнің бірі сен қыран,
Өшпестей талай миллионның,
Жүрегінде орнаған.
«Істеміз — дейді қайратпен
Серт еткенде ел саған.
Біз жеңеміз, жеңеміз,
Деп тұр елің самсаған.
Қош, аяулы ұл, қош, Киров!
Кеттің біздің арадан.
Бетіңнен сүйіп аймалап
Тыныштан, ұлым, тыныштан.
— Дегендей боп — уһілдеп,
Жел де соғар даладан.
Ұмытылмас атың ісіңе,
Берілген орын санадан.

1934

БАҚЫТ

Өткір ойлы қара көз,
Өжет, ұтқыр, бал мінез.
Бақытым менің інішегім,
Жүгіре басып келді тез.

Күні күміс көгінде,
Нұры балқып төгіле,

**Шыжып ыстық қайнаған,
Уақыт еді, түскі кез.**

Келеді күліп ойын сап,
Жетегінде «арғымақ»
Кейде тоқтап атына,
Күбірлейді сөйлеп сөз.

Күбірлейді, күледі,
Күледі де жүреді.
Жетегінде жүгенді,
Жүйрігі желі арғымақ.

Ереді оның артынан,
Шоқтығы биік бөкен сан,
Құлындай сұлу құр мүше —
Доңғалақпен доңғалап.

Қасына ерген қарт ана,
Ойнаса бала шаттана,
О да күліп ұмтылат,
Үстаймын деп қутындап.

Ұстатпайды жас бақыт,
Ананы алдап шаршатып,—
Қолға түскен Сәлат та,
Шығып кетет бұлтылдап.

Кейде мініп атына,
Қарип қойт артына.
Төбінеді, тежейді,
Тоқтатады құр-құрлап.

...Келді, келді, кім келді?!
Бақыт келді, күн келді,
Жол-жөнекей күлдіріп,
Көше бойы ойын сап.

Анасы мен жас бақыт,
Қатарласып қолдасып,
Кірді үйдің ішіне,
Думан болған жыр жырлап.

Үйдің іші көп бала,
Ойын ойнап топтана,
Ән салады, шырқайды,
Дауыстары сыңғырлап.

Қатар тұрып тізілет,
Санап шығат біріндеп.
Команды берсе басшысы,
Бір кісідей қимылдап.

Әнекей қызыл бұрышы!
Масаты қызыл бүлісі,
Шағылысып күнменен,
Көз тартады жылтылдап,

Маржандай тізіп өрнектеп,
Әдемілеп көрнектеп,
Бұрышты қалай жайнатқан,
Суреттен мәнер сап.

Бақыт пенен Балдыраш,
Өте қойып ықылас —
Көрді келіп бұрыштан,
Суретті аралап.

Көтеріп қолын шошайтып,
Күбірлеп ернін томпайтып,
Бақыт неге ойланды?
Болды ма әлде санамақ.

Бұйра шашты, кең маңдай,
Дөңгелек жүз — кішкентай,-
Суретті көрмекке
Бақыт барды сығалап.

Келбетіне сұқтанып,
Тапқанына мақтанып,
Міне деді: Ленин,
Екі санын сабалап.

Жүгірісіп көп бала,
Қосылып топтана,
Бұрышта тұрған Бақытты
Алды бәрі қамалап.

Бақыт айтты: мен болам,
Лениндей бір ұлан
— Мен де болам, мен болам,
— Мен де туған, мен сонан,
«Бақыт, Бақыт» деді де —
Балалар кетті жыр жырлап.

1934

САМОЛЕТ

Аспанды кезе көк бойлай,
Саңқылдады самолет.
Ойынына бір тоймай,
Таңырқады жер мен көк.

Самолетте сансыз ұл,
Үшырған, ұшқан көкке асқан,
Қорғауға елің дайын тұр,
Өткір болат — алмастан.

Бер команда, командир!
Ұш, самолет, аспанда!
Бұлттан асып самға бір,
Жүйткі, заула, шапшаңдат!

Ұш, самолет, аспанда!
Желбіреп алда қызыл ту,
Шарықта, шарла, күнді ора,
Гүрілдей, заула, сал қиқу!!

1934

АЯБАЛА

Аспан жүзі көгілжім,
Маужырады табиғат,
Меңіреуленген мүлгіп түн,
Сезімге жылы, тілге жат.

Түн қараңғы меңіреу,
Түнде мылқау кең дала.
Дыбыссыз, шырсыз, сыбырсыз,
Ұйқыға кірді сахара.

Түнде ән қоса тынымсыз,
Төтеден торғай шырламас.
Көгілдір көкте салып із,
Аспаппен үйрек зырламас.

Үйткені үйрек зымырап,
Көліне шомып қонған кез,
Торғай да жерден орын ап
Дамылдар кезі болған кез...

Жалғыз-ақ қырман... веялка...
Берердей боп түнге жап.
Қайратты батыр колхозшы
Қарамай түнге іс қылған,

Ай орнына жалындар
Ток басынан жаққан от,
Жел орнына желдірер
Комбайн сынды самоход.

Су орнына сылдырап,
Қырманға қызыл түсіп тұр.
Жан-жаққа желмен бытырап
Мекені шаңнан ұшып тұр.

Меңіреу түнді мелшиген
Берекелі жеңді еңбек.
Екпінге, ерге, өнерге
Әлемде не пар келмек!

Түн қараңғы меңіреу,
Түнде мылқау кең дала.
Дыбыстап әне жүр біреу,
Ол күзетші — Айбала.

Қараңғы түнге қадалып,
Айды күтед Айбала.
Ысқырып, шырқап ән салып,
Қырманын жүрөд айнала.

Қорқыныш кернеп жүрегін,
Түнерген үрей қамайды.
Жәлпиді кейін желегін,
Жан-жағына қарайды.

Түнеріп сала береді.
Қоюлана түн жылжып,
Өзіне-өзі серт етіп,
Айбала сөйлеп келеді...

— Ұйқы, ұйқы, сен дұшпан!
Шақырасың қол бұлғап,
Тербетпе түн, ұйықтаман!
...Сыбдырайды жапырақ.

Қараңғы түнде кім бұзған
Жапырақтың ұйқысын?
Кім қытықтап келтірген
Сыбдырын — түнде күлкісін?
Сыбдырлаған жапырақ,
Біреу үстің қаққандай,
Айбала да тұр тыңдап,
Жігерленіп, жасқанбай.

«Мазасын алып ағаштың,
Еркелеп үрлер жел де жоқ
Сақтанайын, әлдекім?..
Отырмайын бейғам боп.

Жау ма, жат па жаракты,
Жапанда мені аңдыған?
Қарайыншы жан-жақты,
Жасырын жүрген неткен
Жан!..»

Қараңғы түнде көз қадай
Қарсысына үңілді.
Бір маяны жағалай
Естіді шыққан дүбірді.

Дүбірді аңди жақындай,
Алдына тағы көз салды.
Қараны көрді көп тұрмай,
Мылтығын алды, оқтанды:

«Атаман, тоқта, ант атқан!
Қолыңды көтер көбелек!
Дүние бар ма тек жатқан,
Айтшы өзіне не керек?»

«Оңайлықпен бермеспін,
Айбала, саған жанымды.
Білмей қалдым қапы өтті,
Бұл жерде сенің барыңды...»

Деді түнді қақ жара,
Қасқырдай ұры қанды көз.
Қан ішер Қара, Айбала,
Екеуі міне болды кез.

Дала шулап, дыбырлай,
Түн селт етті сұрланды.
Мылтықтан шықты нажағай,
Жоғалды түнге ұрланды...

Қойнын аша құшақтай,
Қарсы алды оқты түн ұры.
Қашты жауыз қалбақтай,
Естілді түннен сыбдыры...

— Ей!
Айбала, Айбала!
Бидайлы дала, айдала!
Мелшиген мүлгіп жапан түз,
Қырманды қори, қорғана
Күзетте тұрсың, сен жалғыз...

1934

КЕСТЕ

Алда ақ бәтес, айшықтаған
Қаста жібек, қолда біз.
Өте сұлу тігіп кесте
Отыр екен бір жас қыз.

Көргім келіп қыз кестесін
Жақындадым жанына,
Арнап шегіп отыр ма деп
Сәулесіне — жарына.

Жапырағын төгілдіріп
Ою ойып шырматып,
Кімге асығыс тіктің, шырақ,
Тыным таппай, түн қатып?

— Қошқар мүйіз кестем түрін
Қолтырмаштап, мәнерлеп.
Төктім сырлы, сәулетті етіп
Сәнді шимай, сан өрнек.

Үшкіл тарттым, қиыстырдым,
Айшықтарын, топтарын.
Гүлдер септім, безендірдім
Әшекейін, шоқтарын.

Күміс жіппен жарқыраған
Қолдырдым күн кестеме,
Махаббатым елге арнаған,
Кестеде, осы кестеде.

Тереңменен төнген айды,
Шоқ етейін қадайын,
Бақшада өскен алмаларды
Алқа етейін, тағайын...

Балла ораққа орайыншы
Бидіғымның бастарын,
Жарқыратып төгейінші,
Бриллианттың тастарын.

Кестем осы, шетіндегі
Шоғырланып өскен мал,
Бердім сізге тартуымды,
Астанаға алып бар!

Қош деп, маған қолын берді,
Тансырды өзі кестесін.
Қолхоз қызы қарындасым,
Ұмытпаспын — естесін.

САҒАН, АНА!

Күн құшақты, көрікті,
Октябрім — сен анам.
Бесіктен ұшқан балапан,
Жұлдызың, жаның — балаң.

Айбының асқар алыптай,
Беріксің, ана, сенде күш.
Баурайында гүлденіп,
Өскен елің, көп жеміс.

Жұлдыздан жиі жарқырап
Күн сәулесі электр.
Бөлеулі елің нұрыңда,
Әлдиле, ана жарық қыл?!

Сәулеңде күндей жарқылдап,
Ойнайын күміс шабақтай,
Ай сұқтансын аспанда,
Албырап алтын табақтай.

Бақыттың асқар шыңында
Сен тудырған қыз бен ұл,
Сүй, құшақта, шөпілдет,
Күл, анашым, жарық қыл!

1935

ТҮНДЕ

Жауқазын жасау жер-ана,
Гүлденіп жұпар жағынып,
Үкілі жібек, бай мәнер,
Алқасын алға тағынып.

Тұрған кез ед қымбатты,
Жер мәуесі салбырап.
Аспан ашық айнадай,
Алтын айы албырап.

Жантайып жаттым мен келіп,
Даланың мамық гүліне,
Сәулесі күндей көрікті,
Электрдің түбіне.

Жерде электр, аспанда ай,
Жырқырап маған төкті нұр,
Шаттыққа жаным шыдамай,
Шалқып бір сонда жаздым жыр.

1935

МАЯ СИПАТТАРЫ

Таңның сыры таң қалғандай,
Тарихта еш болмаған,
Күннің көңі от жанғандай,
Көрің көңілі тоймаған.

Ғәлі күлің, құсы сыйрап,
Күңі күлім қаққандай.
Ағаштары түр масайрап,
Бүгін шолшы таққандай.

Шолшылары көк жапырақ,
Ағашың берген сән,
Дәл басында құстар шулап,
Мая болды шырқайды ән.

Қыя қаңқылдап, үйрек ұшып,
Сұлу аққу көлінде.
Табиғат бай түрге түсіп,
Ажар кірген жеріне.

Қыры көкшіл, ойы майса,
Қызыл, жасыл қызғалдақ.
Бал мінезді қалқатайша,
Бас иеді бұлғандап.

Әне, қара, жер шебері,
Қара мақпал қиғандай,

Соқа салды Еңбек Ері
Жер айырды, түр қандай!

О да жерге өрнек салар,
Өрнек салар мәнерлеп,
Жыртқан жері алтындай,
Сонсын айтам шебер деп.

Еңбек жыртқан қара жерге,
Алтын бидай өнеді,
Мақпалдайын асқар белге,
Жарқын көрік береді.

Таңы сырлы таң қалғандай,
Тарихта еш болмаған,
Күні нұрлы от жанғандай,
Көріп көңіл тоймаған.

1935

ЖАЗҒЫ СУРЕТ

Артымнан ай туғандай,
алдымнан күн.
Түнде жұлдыз күлімдеп,
қағады ым.
Мөлдір бұлақ,
сырлы өзен суы тұнық
Кенет сылдыр етет те,
болады жым...
Аппақ болып көсіліп,
бұйраланып,
Бұрқ-сарқ ағып, көпіріп
жатар жайқын.
Мөлдір судан бетімді
көрейін деп,
Үңіледі өзенге,
шыңырау-шын.
Жағадағы көкпеңбек бұйра талдан
Тәптештеп тексерсең де
табылмас мін...

Суга келер колхоздың
көп сиыры
Сүтке толған желіні
керіп бұтын...
Бұлшық еті бұлтиған,
қаны толық,
Жуан жота,
тік қабақ
ісік мұрын,—
Көз алдыма суреті
елестейді —
Лукадты өмір жасаған
колхозшының.
Күнде қызық, күнде жас
Біздің өмір,
Тасқындай бір тасады
шіркін көңіл.

1936

СЫНШЫЛАРҒА

(Глияс Жансүгіровке еліктеп)

«Ей қосаяқ, шара бас,
Жарғақ құлақ жаңалаш»—
Алдында қалам, қарындаш,
Қабағың түйіп жалаң бас.
Отырсыңдар қиһап жан.
«Сын» дегенің бейне нан.
Тіссіз кәрі шайнаған
Түршіккендей жан-дене
Еттей шала қайнаған.
Будақ-будақ шығады,
Суырсаңдар қалтаңнан.
—«Қашан-қашан қашаннан»,
Ісің ботқа, түсің жан.
— Ей қосаяқ, әлсіз жан,
Жетеді неге құр ынтаң?
Қатенді айтса қарысар,
Сендер тентек, сендер паң,
Күл-күйелеш, қым-қиғаш,

Бір өлеңді сынасан,
Сыныңның іші құрғақтау,
Толған леп, таңырқау (?!)
Көп нәқат та, көп сұрау (...???)
Толған мылжың қайталау.
Сыныңа керек көп қырнау,
(Қырнауған адам саған жау).
Ағылған осы «күшінді»
Болар ма тартып шамалау?
«Қашан, қашан, қашаннан»,
Ісің ботқа, түсің жан.
— «Ей, қосаяқ, шара бас!»
— Ей ұр да-жық «жалаңаш»!
Сыншы атағын жамылған;
Зиректер мен Ықылас,
Аттарың көп жаттаған,
Атағы бар сыншыдан,
Күндерің бар біразын —
Судыратып оқыған.
— Ей ер жеткір, ей сыншы,
Түсіндің не, сен одан?
Қашан, қашан, қашаннан
Ісің ботқа, түсің жан!

1935

ҚАЛМАҚАН

Сен қойшы едің,
қайғымен зарланатын.
Дертің жүрек,
кісенді ұл,
қара танды,
Сен босандың зынданнан, оқып өстің,
Даңқың шықты еліңе, болдың ақын.
Қыран бүркіт секілді шәулі — түнек,
Өркендеп өс, қарулан, отыр түлеп,
Өмірлі бол жемісті ісіңменен,
Он жылыңа осы ғой біздің тілек.

1935

ІНІЛЕРІМЕ

Сырсың емен, сырым көп,
Қасымда күнде сырласым.
Жауабың өлең өрнектеп,
Інімегім тілек қылғасын.

Айтшы кәне, жаң аға,
Сырыңды інің тыңдасын?
Тыңданы, қалқам, кәнекей!
Ақының ағаң жырласын.

Жырлашы, аға, жырлашы?!
Сүмі екен жырың, бал ма екен,
Тыңданы дебеің тыңдашы,
Мен тыңдары бар ма екен?

Балдай тәтті — бал қалқам,
Қорғаным, сәулем, жұлдызым.
Ардақтысың маған сен,
Күлші күңдей, құндызым.
Жырым судай салқын боп,
Бойыңды билеп тартпаса,
Тыңдама менде өкпе жоқ,
Жақпаса саған, жақпаса,

Алтыным, айым, күнім деп,
Сүйесің мені, сүйесің.
Туысқапым, інім деп,
Еркелетіп жүресің.
Алдына алып аялап,
Күйдіресің, күлесің
Миндидымнан ніскелеп,
Сүйоді ғана білесің.

Қарашығым, не дейсің?
Болдың неден өкпелі?
Үстіңе костюм, жаңа етік,
Кеше әпергем жоқ па еді?
Мектебіңе баруға,
Даярсың ғой күн-қалқаш,
Апаңда көйлек, шалбарың,
Шкафта қағаз, қарандаш.
Енді саған не керек?
Айтшы, қалқам-сәулетай?
Айтшы, жаным, тезірек,
Ашуланбай, бұртимай,
— Бәрі де бар мен үшін,

Жаңа киім, жаңа етік,
Даярладың бәрін де,
Ерте бастан қам етіп,
Киіндірдің ініңді,
Мінсіз етіп сәндетіп,
Жалғыз-ақ өлең жазбапсың,
Мен айтуға әндетіп.
Сондықтан маған жетімсіз,
Ішіңнен жақсы көргенің.
Маңдайымнан иіскелеп,
Жүрегінді бергенің.
Көптен сізге айтуға,
Сақтап ем осы сырымды,
Ағатай, кәне көркемдеп,
Жырынды жазшы, жырынды?
Кетті інішегім жүгіріп,
Ойын салып бұлтындап,
Отырдым да ойландым,
Болдым оған жыр жазбақ...

1935

МЕТРО

Жер асты сәнді, сұлу, сансыз жұлдыз,
(Секілді жарқырайды түні-күндіз)
Гранитпен мың құбылған қабырғасы,
Бір сарай таңғажайып, бір сұлу қыз...

Астында аяғымның мәрмәр тасы,
Жылтырап көзді тартып қабырғасы,
Ақықпен әшекейлеп әлеміштеп,
Көркемдеп иректелген айналасы.

Сан қызық, көзің тоймас сан тамаша,
Қарайсың құмарланып жас балаша,
Көрді көз гүлденгенін замананың,
Жаса елім, жаңа дүнием, жаса, жаса!

Дегендей қуанышқа батқан ойым,
Серпіліп күш кіргендей тұла бойым,

Алақтан әр пәрсеге көзім салып,
Ішінде тұрғанымда метроның.

Бір дауыс әлдеқайдан гүрілдеді,
Аяқты басқан орным «дірілдейді».
•Келеді... қазір келет» дегендей-ақ
Жүздері тұрғандардың күлімдейді.

Поезд келді. Тұрған жұрт қадам басты,
(Электр құрмет етіп, есік ашты).
Елеуреп елмен бірге мен де кірдім,
Жұрт тынды, бәрі отырды, орналасты.

Отырдым орталықтан орын алып,
Түнданып көргендерді тамаша ғып,
Неткен ой, неткен шебер, неткен мәнер
Әдемі неткен вагон асты мамық?

Иә шіркін, данышпаны адамзаттың,
Сәулесі бақыт пенен махаббаттың.
Отаным зиянамады гүлдендіріп,
Ақыры жердің астын аралаттың.

Елжиіп ой жүрегімді қозғап, тербеп,
Денемді шаттандырып бақыт кернеп.
Бөленіп ең қызыққа отырғанда
Токтады поезд-дағы вокзалға кеп...

1936

ЫР АҚЫНҒА

Билгі астында «лирикаңыз»
Даусы шығад жылаған.
Ұрмашы, ақын, балғаменен
Сенен қолқам сұраған.

Темір емес қатты ұратын
Отқа салып, қайырып...
Сабыр, сабыр, тентек ақын,
Алма төсің майырып.

1935

ҚАРА ТЕҢІЗДЕ

Қайсар теңіз, неге көбік атасың,
Бұрқылдайсың ойран болып ақырып?
Ақ төсінде мен келемін әндетіп,
Сен тулайсың дауыл, боран шақырып!

Жүзген кеме, менің салған әндерім:
Сенің сәнің, болашағың емес пе,
Дүлей, тағы да үліңмен айқасып
Жеңгем сені тартыстар мен егесте!

Енді неге

толқындармен атқылап
Лақтырасың көлдерінді, құздарды,
Мен тынымсыз көнемін де, жырлаймын,
Сенің жүзің неге сонша ызғарлы.

Мейлің қаптал борандарын дүниенің
Дір етпеймін, тастамаймын әнімді,
Шақыр тағы дауылдарды! Шындасын
Толқындармен күресте өскен тәнімді!

Тоқтамаймын, шегінбеймін, қорықпаймын
Толқыныңнан таудай құздар күйреген.
Жеңбесім жоқ, алмағым көп дүниеден
Мен адаммын өмірді алға сүйреген.

Сүйем сені бұрқылдаған көк дауыл
Ұлы теңіз самалында есілген.
Толқындарың соғып жатқан жарға ауыр,
Күндіз-түні шықпайды бір есімнен.

Сүйем сенің мейірімсіз жүзінді
Дауыл ұрған су ойранды, су жанын.
Сүйем сенің көбігінді, құзынды,
Сүйем дала су келбетін, су заңын.

Көбік атқан ойнағынды сүйемін,
Соқтығысқан кемелердей күйреген.
Ұршы мені!

Қалмасын бір тәнімде
Толқыныңның шапалағы тимеген.

Аямашы!

Әлсіз адам демеші
Толқынына қарсы тостым төсімді.
Менмін сенің үстінде ойнар кемеші,
Үр кеудемді, менен ғана ал өшінді.

Майыспаймын, шегінбеймін қарысып.
Қайсар құздан таудай толқын күйреген.
Майдан кешіп, дауылдармен алысып,
Мен адаммын өмірді алға сүйреген.

1935

ЖЕТІМ СЕРТІ

Қаңғып жалғыз ай далада,
Ай далада қалғанда,
Анам өліп қайғы жара
Бір денемді алғанда.
Басым дал боп еңірегенде,
Көзден аққан ыстық қан.
Папа болмай еш бір пенде,
Зар илегем, жылағам
Ақтық рет ақ мамамның —
Қалғам сүтін еме алмай.
Ақтық рет жан анамның —
Қалғам жүзіні көре алмай.
Сонда маған аял болған,
Күшкәк жайған: «кел!» деген,
«Ай, күнесті, жетім ұлаң,
Мә, сүтімді ем», - деген,—
Ұлы Ленин партиясы,
Саған тарттым жырымды.
Өлеңіме қуат еттім,
Күн нұрындай нұрынды.
Компартия, өстім сенің
Кең панаңда, қолыңда,
Құрбан болар басым менің,
Идеяң мен жолыңда.

1936

ҚАЗАҚ ҚЫЗЫ

(Орденді Күләшқа арнаймын)

Гүілдеген жел — айдалада сарнаған,
Желге серік мұңды дауыс зарлаған.
Бота көзім, қазақ қызы есімде,
Ескі күнің «өлдім, анажан»-даған.

Сонда сенің жұбайың ед жалған ән
«Туар Шолпан маған-дағы атар таң»,
Дегендей ең, толқынды еді өлеңің,
Айлы түнде бар даусыңмен шырқаған.

Кейде күй сап домбыраның қылына,
Қосып үнін жүрегіннің сырына,
Орал, Алтай, Алатауды кездіріп,
Батырушы ең Сарыарқаны мұңыңа.

Әлсіз ғана сенен шыққан қайғы-зар,
«Ұстар тал жоқ, суға кеттім не амал?»
Деген кезің, қарындасым, есімде,
Көрші, міне жүрегімде ізі бар.

Күй менен ән, қыз бен жігіт далада;—
Құрсауында қап, қаралы замана,
Қылдан қайғы, тілден уайым төгіліп
Қалар мұра ед атадан жас балаға.

Міне бүгін Мәскеудің кең залында,
Қазақ қызы ел ағасы жанында,
Өлең мен күй, ойын мен би, өрістеп,
Думан етті түсті жаңа сарынға.

Мәскеу таңым, Кремль сөнбес күнім,
Қысып сүйді қазақтың қыз бен ұлын,
Дүниеге таратты радиомен,
Жаңа туған халықтың күй мен жырын.

Саған арнап Мәскеуде ән шырқаған,
Жырдан меруерт тізбекке алдым қалам,
Сар күмістей өлеңнің нақыштарын,
Байғазы деп кеудеңе мен де тағам.

1936

ЛАГЕРЬ ЖЫРЫ

(Орыстың «Нас побить хотели» деген әнімен)

Жаз жайнатып, күн күлдіріп,
Біз лагерьге барамыз.
Асыл жібек гүл үстінде,
Аунап ойнақ саламыз.

Орман таудың арасында,
Көрінді әне, ақ шатыр,
(Онда қызыл ту ұстаған,
Біз пионер — жас батыр.

Жалындасын жас жігерлер,
Бойда қайнап — күш-қуат,
Біздің заман сонша қызық,
Біздің тұрмыс рахат.

Бирабанның ашық даусы,
Қаттырақ шық, саңқылда!
Ей, алдағы жас командир,
Бас маршқа жарқылда!

Думан сауық, әп, күйменен,
Біз лагерьге барамыз.
Асыл жібек гүл үстінде,
Аунап ойнақ саламыз.

Күміс сулы, таза ауамен,
Дем алымыз, қайтамыз,
Бір дауыспен әнге салып,
Лагерь жырын айтамыз.

1936

МАВЗОЛЕЙДЕ

Мраморлы Мавзолейдің,
Кіріп келсем ішіне.
Көзін жұмып жатыр Ленин,
Дақ түспеген түсіне.

Бұл:

ұлы жан, терең мұхит...
Қалың ойға батқандай.
Бұл әлемге күн нұрындай,
Жаз бергендей — атқандай.

Қолтығынан қызыл жұлдыз
Шығып күлім қаққандай,
Барлық әлем жан рахатын,
Содан ғана тапқандай.

Жатыр эне Мавзолейде,
Ол данышпан, ол қыран.
Онда бақыт, онда сәуле,
Ол ұйқыда; көз жұмған.

Мен де жылда келіп көрем,
Гүл қоямын қасына,
Белгі орнатам өлеңімнен,
Өшпестей ғып басына.

Ұйықта деймін —
бабам Ленин,
Мұраң, елің қасында,
Сен тірісің жүрегімде,
Сенің күзет басында.

1935

БҮЛБҮЛ

*(Орденді большевик ұстазым
Сәкен ақынға арнаймын)*

Тәңірі деп талай бұлбұл зарлағанда,
Ай, күнім, ғашығым деп сарнағанда,
Сүй мені құшағыңда өлейін деп,
Арқадан жар сұлуын таңдағанда.

Қандай ед елдің іші, сыңсу-зарлау,
Дертті жан, қаралы әйел, қайғы-сарнау,
Ел қанын бай мен билер төкпеді ме?
Нашарға қиын еді жанын қармау...

Сол кезде төңкерістің тәтті күйін,
Ауылға әкелген ед сенің жырың,
Санқылдап майдан жақтан көппен бірге,
Сен едің қызыл солдат — шыққан үнің.

Бұлбұлсың таңмен бірге таңдай қаққан,
Қайратты күй мен елді маужыратқан.
Майданда кедей ұлын аттандаған,
Білекке қызыл әлем белгі таққан.

Жас едің бірақ сенен оқып жырды,
Үйренгем алғашқы рет «Октябрьді».
Шырқатып күшті аңызбен «Жолдастарға»,
Естірткем бар әлемге шыққан күнді.

Сол күннен маған үлгі сенің әнің,
Сол күннен маған серік «Жолдастарың»,
Өткір тіл, сұлу сырлы жырларыңды,
Өлшеусіз етіп сүйер жаным.

Мен сенің өміріңе қанған жанмын,
Сырыңнан тәтті сусын алған жанмын,
Айбынды сенің күшті даусыңменен,
Әнің көп алдында салған жанмын.

1936

КІМ БОЛАМ

Мен ер болам, ер болам,
Ермен ертең тең болам.
Айбыным желдей есілген,
Уытты болам, ер болам.

Мен кішкентай балғын жас,
Алтын таңмен аралас,
Мектепке қадам басамын,
Оқуда алда, істе алда,
Үлгімін барлық ұланға,
Тасамын судай, тасамын.

Ертең, ертең ер жетем,
Ер боламын, күн болам.
Жарқыраған, жайнаған,
Күн нұрымен бір болам.

Елді, Отанды қорғайтын
Қызыл ермен тең болам.
Техниканы меңгерем,
Машинаны бер маған!
Деймін өсіп толғансын,
Стаханов мен болам.

1936

АНТ

Өмірдің сұлу жібегін,
Оранып киіп жатқан жан.
Алақанда аялап,
Әлдилеген алтын таң.
Қайғы деген есте жоқ,
Қасымда жоқ сұр жылап.
Ұлы Отанның бауырында,
Өскен ермін жас ұлап,
Сондай тәтті өмірім,
Сонша қызық заманым.
Қуанышта бауырым,
Қарындасым және амам.
Сондықтан да шат жүрек,
Сондықтан да ән салам.

— Тыңда, тыңда, әнімді!
Мәскеуім менің — астамам.
Тыңда ақынның жырларып,
Сал құлақты, бар ғалам.

Құйылды бір күй жүректен,
Тасқындайын парлаған.
Құйқылжыды жаңа ырғақ,
Бұрын ешкім салмаған.

Өткені бұл толғауым
Жүрегімнен аңдаған.
Сүйікті ұлы Отанға
Той үстінде арнаған.
Өткен күнді ойласам,
Күлігіме зар келед.
Сір даладан — қойшыдан,
Қийғы басқан ән келед.
Қара салған басына
Мұңды келед,— жар келед.
Сонда көкірек шыдамай,
Сонда көзден қан келед.

Егер ол күн есірсе,
Бүйтіп әнге салмас ем.
Ақын болып қолыма,
Қыламды да алмас ем.
Шидем күпі үстімде,
Қой соңылап қалмас ем.
Екі кісі бас қосса,
Қасына да бармас ем.
Тап осылай тұрмыстан,
Тәтті ләззат алмас ем.

Октябрьдей ұлы өткел,
Миган жарық күн берді.
Партиядай кемеңгер,
Шырай берді, нұр берді.
Арна қойшы, сен алат,
Делі миган үн берді.
Шалықпағғы испинга,
Отаныма түр берді.
Өмірімді гүл етіп,
Тұрмысыма сыр берді,
Сондықтан, сүйікті Отаным,
Алдыңда сенің берем ант,
Жалынды осы антымды,
Болашаққа өзің айт.

Бүлдірем деп бүйірден,
Ентелесе жау келсе,
Ал қазақтар, ал десе:

Қынына қылыш, қынына
Сұмына дүние, сұмына.
Ақ алмастар жарқылдап,
Ұмтылармыз суыра.
Ат қоярмыз ұмтылып,
Ордасына — туына.
Ойрандармыз қамалын.
Апшыларын қуыра,
Отап үшін қапымыз
Бостандықтың құнына,
Тендік үшін басымыз,
Бар әлемнің құлына.
Қимылдармыз аянбай,
Көкте болса көгінде.
Айқасармыз алдырмай.
Жерде болса жерінде.
Сонда алдыңғы қатарда,
Болар сендік комсомол,
Сонда партия жаса деп,
Тағы да айтар қалың қол.

1936

ТҮН МЕН КҮН

I

Кеш болып, түн тұнжырап күн батқанда,
Шешініп төсегімде мен жатқанда,
Ай ғана босағаға төгіп нұрын,
Тынымсыз байғыз сорлы зар қаққанда.

Сол түні басқан елді нұрсыз сәуле,
Қайғыңның төсегінде жылап Зәуре,
Неткен түн, неткен дала, неткен заман?
Тас қамау, тар тұсауда адам әуре.

Аһ, ұрып мен секілді талай бала,
Телміріп туған айға көзін сала,
Сабырсыз таң күткендей миллион-мындар,
Еткендей айды ана, күнді пана.

Қобыз бен домбыралар түнде сарнап,
Бұлағын қыл қылқышып жатқан зарлап,
Ыбыраның бебеу қаққан ұйтты үні
І шірелін егілетін мені де арбап.

Көз бұлау, көңіл қапп, жаралы жан,
Үлкісіз, өмір өңсіз кетті шыдам,
«Арбулусыз алтын бақыт алдыма кеп,
Өшпесің маған қашан атады таң?..»

Дөңгімің құлағымда қылдың күйі,
Күрелің кеуде керіп жиі-жиі,
Ір жастық, сая босаға, сары уайым
І шірме маған түнің тартқан сыйы.

II

Күн битты, түн көрнесін бүркеп дала,
Тыныштық менің туды сахараға.
Сарлы өзен, сұлу гүлді жанырақтар,
Күрметпен бас шендей маған ғана.

Айы айыл, өзен - алқа жерге таққан,
Жер сұлу, су шолпысын сылдыратқан,
Бұл мәнер төккен түрлі бояуға алып,
Кімнің қай шеберге нақыштатқан?

Десе де көз күмартқан, көңіл ояу,
Асынан асына барып таяу.
Көрер ең түрленгені табиғаттың
Мен түрлі дүниеге шіршем бояу.

Бұл өңім. Үл ішінде жарық сәуле,
Қасымда қарындасым отыр Зәуре.
Алтын ай иек артып тереземе
Көз тікті көремін деп болып әуре.

Бір кезде қарындасым ұшып тұрып,
Ішкесін терезенің қойды сырып,
Бір қызық оқиғаны еске алғандай
Жымиып айға қарап тұрды күліп.

Бір тұйық елге жұмбақ сырды ашқалы,
Тұңғық өткен күнге ой тастады,

Ай тындап аспандағы тұрғандай-ақ
Салмақпен ол былайша сөз бастады:

«Ай сұлу, телміресің неге маған,
Таңсық па, тамаша ма, саған адам?
Көр міне, үй ішінде отты жұлдыз,
Өшпес нұр, сөнбес жарық мәңгі орнаған».

Сырласым аспандағы алтын табак,
Бір кезде жас төккемін саған қарап,
Міне мен еркіндіктің ерке жаны,
Өмір гүл, алтын айдар, күміс сағақ.

Түн емес, түнім де күн, көңілді аспан,
Қайғысыз елім шаттық әнге басқан.
Өрбіген, өркендеген, өмір әсем
Далаға хош иісті букет шашқан.

1936

ЕЙ, КЕШЕГІ ЖЕТІМ БАЛА

Ей, бала құс, ей, жас түлек!
Құрыш дене, болат білек!
Сен заманда ерке бұлан,
Өмір әсем күнше күлет.
Сен ақ үрпек балапансың,
Жас буынсың, балғын тәнсің,
Өткен күнде үнсіз жетім,
Қайғы тартып жылағансың.
Сені өсірген партия-ана
Арнап жырды соған ғана,
Ағыт кілтін ақындықтың,
Ей, кешегі жетім бала!

1936

АҚЫН ДОСЫМА

Су сылдырап аққан кез ед,
Кешке арықтың бойында.
Жистар күліп жатқан кез ед,
Әуестенің ойыңға.

Достым, сонда біз екеуміз,
Біқшида гүл жамылып,
Життық ұзақ, ағаш төнді,
Алдыңа алқа тағынып.

Талай сырлар, талай жырлар,
Ағытылды, жырланды.
Талай күллі, сұлу сөздер,
Ақтарылды сырланды.

Сонда сенің жүрегінде,
Арман бар ед, сыр бар ед.
Сол сырыңды айтқаныңда,
Менен бискі кім бар ед?..

Менен бискі адам жоқ еді.
Сенің ол кез қасыңда,
Білім деген арман бар ед,
Арман бар ед басыңда.

Достым деп ең, міне қазір,
•Мен биланли ұяда,
•Қияғ, тоншым жетілсе әбден,
Үшсам асқар қияға».

Гейне, Гете еңбектерін,
Қазсам деп ең, қоймастан.
Пушкин, Байрон балдарынан,
Татсам деп ең тоймастан.

Гоголь, Щедрин, Шекспирдің,
Қазынасын — қалғанын,
Том арқылы араласам,
Ескі дүние — жалғанын.

Содан кейін үшсам деген,
Бар емес пе ед арманың?

Міне, бүгін қанат қақтың,
Қарыштадың самғадың.

Енді кәне, ақын достым!
Асқарына өмірдің,
Енді және жырлауына
Сұлу күйдің — көңілдің.

Ұшайық та, аспандайық,
Тынбай қанат зырласын.
Бар дауыспен ән салайық,
Колхоз — ауыл тындасын.

Бір жырлайық, бір оқиық,
Оқиық та, жырлайық.
Істе өсейік, шынығайық,
Жалықпайық, тынбайық.

1936

АЛЛО-АЛЛО

— Алло-алло!
Құлағыма,
Күй келеді, үн келед.
— Алло-алло!
Кремльден
Мәскеу маған үн беред.
— Алло-алло!
Асау жел де
Баяу тыныс алады.
— Алло-алло!
Алтай, Орал
Үнге құлақ салады.

Көк теңіздей аспанында
Ай да ақырын жүзеді.
Асып иек асқарында
Жұлдыз көзін сүзеді.

Барлық әлем бір минутпен
Бір-ақ тыныс алады,

Барлық дүниесі Кремльге
Бүгін көзін қадады.

Қыбырлаған жан біткеннің
Кұлақтары түрілді.
Жер шарында бар әлемнің
Радиосы құрылды.

Қарт Қазыбек, ер Гималай
Үнге құлақ салады,
Құздарында аң шуламай
Ішінен дем алады.

Жалғыз ғана минут қашан
Өтер екен деді әлем.
Қашан ғана көсем сөзі
Жетер екен деді әлем.

Көшелерде қаптаған жан
Сығатына қарайды.
Тым асығыс... жаутаң-жаутаң
Минуттерін санайды.

— Алло-алло!!
Деді Мәскеу
Кұлағымды салдым мен,
Кремльден шыққан сөзді
Міне тындай қалдым мен.
— Алло-алло!!
Көсем даусы
Бар дүниеге тарады,
Бар тіршілік құлақ түрді,
Әлем бізге қарады,

Жалғыз сөзін жіберместен
Жанның бәрі жаттады.
«Бақыт заңы» деді күліп
Жүрегінде сақтады.

Оның үні бір жасартты
Күш-қуатты қайнатты.
Оның даңқы көз алдымда
Шаттық отын жайнатты.

Оның сөзі сінді бойға
Араласты қаныммен,
Оның аты көкірегімде
Бірдей болды жаныммен.

Оның даусы бақыт заңын
Жер жүзіне таратты.
Бар дүниені тамсандырды
Ол аузына қаратты.

1936

ӨЛІМ ЖОҚ

(Николай Островскийге)

Гүлденіп талант құлпырып,
Сәулеленсе көрмеде,
Талпынып асқар құзына
Ойнақтаса көрмеде,
«Ұланым» деп сүйер жұрт
Сұңқарына теңгере
Жұрт сүйгені өлместік
Атақ болар пендеге,
«Шынықтырып болатты»
Басқан көрік терлесе,
Жоғалмастық ол мұра
Тарихтайын көмбеде,
Ол мәңгілік жүректе
Түспе ойыма әр неме...
Бізде өлмейді ардақты ат,
Жоғалады тәп-дене.
— Е десе қара жамылып
Қайғырамын мен неге?
«Өлім» деген атақты
Жоймайсың, өмір, сен неге!

Берем бұйрық өлімге
Үзем торлы көгенін,
Бізде қымбат тіршілік
Біздің елде жоқ өлім,
Бізде үнемі қуаныш

Далам гүлді көк өрім,
Бізде өшпейді ардақты ат
Жоғалтпайды бөбегін,
Бізде нұрлы алтын тан.
Тапшы өлімнің себебін?
Бар елімнен естілед
Островский деген үн,
Оған мәңгі ескерткіш
Менің өткір өлеңім.
Оның атын алтынмен
Айшықтаймын теремін,
Ол өмірлік тірі ұлан
Ол қатарда, сенемін.

1936

БҰТАҚТАРДАН АЛМА КАҚТЫМ

Жанымда зәулім ағаш,
Бұтақтары толған алма,
- - Ағын соған қойынды аш
Ал құшақтап қапы қалма.

Қойнымды аштым кел дегендей,
Алмадайып алқаларға.
Құшағымға ең дегендей,
Нәзік көтерер сүйген жарға.

Күнді сүйе көріктеніп,
Көп қынал боп піссін алма.
Бұтағыннан үзілсін де
Ауымы кеп түссін алма.

Сыбдыр етті алма ағашы,
Сықақ етіп күлді ме әлде?
Тым кекжиді ұшар басы
Мені мазақ қылды ма әлде?

Ашу қысты бар денемді
Тілімді ол білмегенсін.
Айқара ашқан құшағымға
Алма өзі кеп кірмегенсін...

Жанар таудың вулканындай
Көмейден жыр отын жақтым.
Отты деммен ашты сөздер
Бұтақтардан алма қақтым.

Топырлады қойнымда алма,
Құшағымнан төгілді асып.
Меруерттей мәнерленді,
Сұлу жырмен араласып.

Еңбек дәмін таттым сонда,
Құмарымнан шыққандай боп.
Асқақтаудан бездім мүлде
Талант жайын ұққандай боп...

Өнер термей жатсаң, ақын,
Қойныңа өзі кірмес дедім.
Еңбексіздің қанша айтса да
Алма тілін білмес дедім.

Жазамын жыр, алмадайын
Құшағымнан төгіледі.
Қазамын көп өнер кенін
Жүрекке нұр себіледі.

Кел, балалар, кел деймін мен,
Көр өлеңнің алмаларын.
Алсын теріп алтын болса,
Гәуһар, мейіз, миуаларын.

Көркем болса сөз кестесі
Тәтті болса жырдың дәмі.
Онда Отанның ардақты атын
Ақынның да ақтағаны.

МӨЛДІР БҰЛАҚ

Мөлдір бұлақ,
Ақ сылдырап,
Суың гәусар, жерің бай.
Көгалың гүл,

Мәнерлі сыр,
Мөлдір бұлақ,
Ақ сылдырап,
Елде бақыт, шаттық күй.
Әсем сырлы,
Қызыл гүлді,
Саған арнап тарттым сый.
Мөлдір бұлақ,
Жасыл құрақ
Етегінде орапған.
Талда бұлбұл,
Төгілтіп жыр,
Күнде сауық ән салған.
Мөлдір бұлақ,
Құлағың сап,
Ән әуезін тыңдайсың.
Сылдыр, сылдыр,
Тынбайсың бір,
Төмен ағып зырлайсың.

1936

МИНЕ АУЫЛ

Ақын айтқан түрлентіп талай жырдың
Түпкі несі сұлу сөз көркем сырдың,
Ауыл міне өмірдің пайғамбары
Асқан нұрлы келбеті Октябрьдің.

1936

* * *

Өкініш біреу, ой тоқсан,
Талғап айт, айтар сөзінді
Топта да жүйрік бар не сан,
Көтере берме өзінді

* * *

Ер жүрек бар, есер бар, елде де ез бар,
Айтпас сыр бар адамда, айтар сөз бар,
Көңіл күйін ақтарар кезің келсе
Естір жанды естіден сен таңдап ал!

* * *

Деушем сені әм сондай...
Өзімді де әм сондай...
Түсіне алмай болдым аң-таң,
Өзің айтшы, бұл қалай?..
Маған қымбат бір жан едің.
Секілді едің серігім.
Үмітімді үздің менің,
Еліктірді сені кім?..
Саған кінә тақпан жалғыз,
Сақ сындырма, биік бол!
Әлі талай жолығармыз,
Көш көптікі, бізге жол.

1936

ӨМІР ҚЫЗЫҚ, ТҰРМЫС ШАТ

Мен балапан, анам менің,
Анам менің Октябрь,
Бүгін міне далам менің,
Ду мереке, ойын, жыр.

Сол думанның арасында,
Мен ұлымын салған ән.
Маған қызық бүгінгі өмір,
Маған қызық заманам.

Маған қымбат анамнан да
Ұлы Ленин деген ат.
Ойнақ салам панасында,
Тұрмыс гүлі, өмір шат.

Он бесінен туған айдай,
Толам күнде түрленем.
Көлде жүзген аққудайын,
Құлпырамын гүлденем.

Маған қымбат бар дүниеде,
Ұлы Ленин деген ат.
Мен баласы большевиктің,
Өмір қызық, тұрмыс шат.

1936

ҰМЫТПАЙМЫН

Сенің ғана бесігінде
Бірінші рет шыққан үнім,
Сенен туған адал қанды
Ақ шеті менмін ұлың.

Әлі ауымды кепкен жоқ
Емген сүтім, жаным ана.
Сен қамқорым дүниедегі,
Сен тірегім жалғыз ғана.

Күлімдеген күміс күнде
Октябрьден алған сырды.
Ақын дағы жібектейін
Сонда шытқан сұлу жырды.

Сонда ғана құл менен күң
Қол ұстасын билеген би.
Сонда ғана бақыт деген
Отымда тартылған күй.

Ұмытпаймын бақыт үшін
Зор майданда төгілген қан.
Ұмытпаймын қан кешумен
Күш күлімдеп атқанын таң.

Ұмытпаймын орыс жұртын
Бауырымды — майдан ері.

Неге ұмытсын дос жүрегін —
Неге ұмытсын қазақ елі.

Ұмытпаймын майдан күнін
Қиын кешу, тар қамалды,
Ұмытпаймын ел көсемін
Ұлы Ленин данышпанды.

1937

АРНАУ

(Александр Сергеевич Пушкинге)

Арнадым бұл жырымды, ақын, саған,
Тәңірісі сұлу сөздің ағындаған.
Тәкаппар данышпаным, қабылдашы
Бір сыйды құрмет еткен сахарадан.

Қіршіксіз күміс судай музаң тәтті,
Бал болып талай жанды таңырқатты.
Балқытып терең сырмен жан иесін
Жүректе махаббаттың отын жақты.

Талай тіл отанымда сен деп сайрап,
(Мәнерлеп суретінді қызыл байлап)
Туғызып сені қайта қарт анаңнан
Думандап мерекенді жатыр тойлап.

Таусылмас сенің жырың маған тәтті,
Өзі өткір, өзі жылы махаббатты.
Сен менің баға жетпес ұстазымсың,
Ақынсың дүниедегі ең қымбатты.

ПИЛОТ ҚЫЗҒА

Айлы аспаннан, шым жібектей,
Сорғалаған сұлу жырды,
Махаббатты келешектей
Ал өмірден сұлу күнді.

Саған арнап сыйға тарттым,
 Сәулем пилот, алшы менен?
 Бал көмейден сыр ағыттым,
 Әсер алып, қалқам, сенен.
 Болат қапат құрыш құспен
 Сен қырып боп көкке ұшқанда,
 Тізбектелген жыр да менен
 Сен қиқулап бұлт құшқанда
 Сен флоттан старт алып
 Бойға қару асығанда,
 Мен қарағам жерде қалып
 Сені бұлттар жасырғанда.
 Самолеттің моторынан
 Шыққан көктің әсем әні,
 Таран әуе толқынынан
 Жап біткенге жаһандағы.
 Дүниедегі тәтті күйдің
 Ең ардақты ариясын,
 Таптым сенен тербеткендей
 Поэзия дариясын.

1937

ТУҒАМЫН БАҚЫТ НҰРЫНДА

Туғамын бақыт құшақтай
 Өмірдің сәулет нұрында.
 Туғамын азат анадан,
 Туғамын совет жылында.

Туғамын жарық өмірге
 Деген анам «күл, бөбек!»
 Туғамын қарап мен күнге
 Туысым ерек, бір бөлек.

Туғамын танда,
 самал жел
 Сипады жұмсақ қолымен.
 Өсірді анам,
 өсірді ел.
 Еңбектің сара жолымен.

Сан жығылдым,
сан тұрдым,
Сабырсыз тәй-тәй кезімде,
Сан жыладым,
сан күлдім,
Себебін таппан өзім де.
Адамша бастым алшандап
Өмірді,
дүние жалғанды.
Жүрсем де алыс жер шарлап,
Тастамадым балғамды.

Балғамен ауыр төске ұрдым —
Темірлер нанша иленді.
Қамалда қиын мен тұрдым,
Асаулар қолға үйренді.

Өмірді бірге жасадым
Қүдіретті, күшті көппенен,
Айқаста алға басамын
Дауылмен,
жанған отпенен.

1937

ЖАЗ ЕДІ

Жаз еді хош иісі аңқып жатқан,
Жер сұлу қымбатты әсем алқа таққан.
Майысып қызғалдағы, талы үлпілдеп —
Өзен де күміс суын сылдыратқан.

Бал құрақ, балауса шөп елдің маңы
Тотының секілденіп құбылғаны.
Мың түрлі тәтті күйін балбыратып
Есімде бұлбұл құстың сайрағаны.

Жаз әсем жаным сүйер рақатты,
Құшамын, жас бөбектей қызғалдақты,
Аспаннан тамылжыған күн нұрымен
Төгілсе бұраңдап күй балдан тәтті:

Тыңдаймын рақатқа батып тәнім,
Өмірде ұмытпаймын жаздың әнін.
Оралып аяғыма сансыз гүлдер
Білемін табиғаттың сыйлағанын.

Үніңді жаратамын, бұлбұл, сенің
(Бар ынтам, бар зейінім сенде менің)
Дариядай тасқындаған асау жырдың
Үпатам мың құбылып төгілгенін.

1937

КӨКШЕТАУ

Болғанда сұлу сырлы жаздың айы
Дүкеннің себілгендей иіс майы
Сипаттай даласының жайнап гүлі,
Ән салып көтерілер боз торғайы.

Еркелеп сұлу гүлдің қойнына еніп
Жүтқанда жібек желін кеуде керіп.
Күлерсің, қуанарсың, шаттанарсың
Баладай ана сүйген емшек беріп.

Бәу бәулеп маңдайынан сипап желі,
Тербетер мейірленіп сонда сені.
Ән салып төкелі түрлі күй тартады,
Өнеріңіз суық құсы дүниедегі.

Тимаша тллай сыр бар бұдан өзге
Барлығын сыйғыза алман айтып сөзге.
Күнменен шағылысқан күміс табақ
Секілді көріңсізді көлі көзге.

Су орман неше түрлі алқа тағып,
Майысар жел үрлесе сылаң қағып.
Айқасып өркештеніп құзы бұлтпен
Сарқырап төмен қарап бұлақ ағып.

Бүлдірген, қарақат пен жібек мия
Кездесер аяғыңды бассаң қия.

Аспаннан сорғалайды анды көрсе
Сақ қыран шың басына салған ұя.

Бауырында жер еркесі Қөкшетаудың
Құзында көкті сүйген шыңыраудың
Желбіреп қызыл тулы аспандаған
Бақытты нұрына алып колхоз аулын.

Таусылмас Қөкшетаудың сыр келбеті
Сия алмас сұлу сөзге жер суреті.
Сүп-сүйір қос өркешті айы туы
Тотыдай түрленіп тұр Сырымбеті.

1937

БАЛА

Адамға бала сүю бір қазына,
Секілді өшпес алтын, сөнбес мұра.
Үілдеп күнмен ойңап күлген бөбек.
Өмірдің ұқсамай ма бұлбұлына.

Оралып етегіне былдырлаған
Жүгіріп өзін-өзі құр-құрлаған.
Баланың жат тілі мен қызық даусы,
Естілер ақ күмістей сылдырлаған.

Адамның тек баладан бөлек жаны,
Болмаса бала күні — таң шолпаны.
Ақ маңдай, торсық шеке бал бөбекті!
Бір сүйсе басылмай ма шаршағаны.

БАЛАЛЫҚ

Базарда, базар бір базар
Қызықсың-ау, балалық!
Бедерің гауһар, сап алтын
Жүзіксің-ау, балалық!
Аспанға күндей жарқылдап

Шығыпсың-ау, балалық!
Өмірде күміс шабақтай
Жүзіпсің-ау, балалық!

— Ей, балалық, балалық,
Тоғайдан келші тал алып.
Томпандап мен де ойнайын
Торала құнан саналып.
Қашағанды құр-құрлап
Ортамызға қамалық.
Қатарласа жарысып
Қику салып шабалық.
Күміс те емес, күн де емес,
Теңдесі жоқ балалық,
Сағынбайтын әлемде
Пендесі жоқ, балалық.
Балалық-ау, балалық,
Кел, бір ойнап таралық!
Мадақтайық бір сені
Шекеңе шоқ қадалық,
«Бірім-бірім-бірім» деп
Саусақты да саналық,
Көзді тас қып жұмалық,
«Кім түрткенін» табалық.
Кел, жарыса шабалық,
Біздің үйге баралық.
Ей, балалық, балалық!
Есте болсын даналық,
Кім ұмытқан сибағын
Көне кітап қиралық!
Білм шымын жағалық
Оқып өнер табалық!

ЛЫҚАС

I

Қеле жаттым айсыз түнде,
Баяулатып әнге сап.
Тұрды күліп біздің дүние,
Электрден жарық ап.

Салған әнім желмен бірге,
Ұшты әуені қалықтап,
Көтергендей мені күнге
Кетті заулап шарықтап.

Жер мамығы қош иісті,
Одеколон шашқандай.
Неткен рахат, неткен жайлы?
Көңіл шалқып тасқандай.

Минут сайын көзді тартқан,
Мың құбылған сұлу жер.
Нұрдан жұлдыз, күннен алқа —
Таққан, әне біздің ел.

Келем міне, келем міне,
Әндетемін көңіл шат.
Әлдеқайдап өлеңші қыз
Сұңқылдатты ән шырқап.

Соған қарай, соған қарай,
Мен де келем аяндап.
Соғат жүрек, тасат көңіл,
Тұра алмайды аялдап...

Тамсандырат біздің қала,
Түріменен, сырымен.
Бақытты жас, балбыраған —
Бұлбұлының үнімен.

Теңіз тербеп бақыт нұрын,
Күміс суы шайқалат.
Дала безеп өмір түрін,
Гүл судырап жайқалат.

Барлық адам біздің елде,
Өмірден бал алады.
Ұлы отандық күшті сәуле,
Мәңгі лаулап жанады.

Осы бақыт дүниесінде,
Мен жайқалып, тербелем.
Өмірімнің бір минутын,
Күн нұрымен тең көрем.

II

...Қараңғыдан қалбаң қағып,
Қарсы алдымнан шықты адам.
Бет-аузына түк қаптаған,
Бойға қару асынған.

Түсі суық қорқынышты,
Жырта қарыс кірпігі.
Найзадайын қадалатын,
Тисе маған бір түгі.

Күңіреніп көп сөйлеп әлгі,
Деді маған, жай қалай?
Кетермісің мені тастап,
Айтқанымды тыңдамай!

«Тыңда, тыңда, қарттың сөзін,
Асқақтама, ей бала!
Мен сөйлеймін арманымды,
Сол күлікті, бер қара!

Бір кездерде мынау дала,
Өзен, көлді, бұлақты.
Жібек түкті желекті жер,
Бәйшешекті құрақты.

Сонау өлке қызыл тулы,
Деп жаңылған СССР.
Сонау Волга, Днепрмен,
Мынау аққан дария — Сыр.

Асау Кавказ, көрі Қаспий,
Көркем Қырым керілген.
Перзентімнің еншісі еді,
Әміріне берілген.

Бүгін міне жиырманшы жыл,
Өшті көзім қарасы...
Соқты дауыл алтын тағым,
Шықты пәре-пәресі.

Өлерінен көп жыл бұрын,
Қатты безгек жабысқан...

Сол қарғамды құрбан етті,
Мындаған жан... көп дұшпан...

Мен жатырмын содан бері,
Қайғы тартып, зар жылап,
Шапсам деймін мына отанды,
Одан-бұдан күш құрап.

Жүрме ілгері, бұрыл кейін,
Ей, шырағым, тілімді ал!
Жырла мені қуаттандыр,
Ұқ сөзімді, құлақ сал!»

«Көз алдымда кетсең күйіп,
Қынжылмаспын мен саған
Өшкен күнің қайта жанбас,
Ей жалмауыз, жыртқыш аң.

Білемісің кеше Киров,
Сенің қанды қолыңнан.
Абайсызда өліп кетті,
Андып атқан оғыңнан.

Сенсің менің бітіспейтін,
Ата жауым, қақпас шал.
Мен дұшпаның алдындағы,
Ей арамза, ұғып ал!

Босағанды талқан еткен,
Менің әкем — Октябрь.
Қалай саған пенде болмақ,
Октябрьден туған ұл.

Әне айбынды қызыл ерім,
Елін, жерін, қорғаған.
Елірме сен, елендеме,
Жыртқыш, зұлым оңбаған!

Өлігіңе себемін у,
Қуанамын қол ұрып,
Күлемін мен масаттанып,
Жыламаймын егіліп».

Дегенімде шал кенеттен,
Қолын салды қынапқа.
Самбырлаған дауысы тиді
Ит үргендей құлаққа.

«Мынау: найзам оқ жыланның,
Зәріменен суарған.
Мынау: қылыш — зүлпіқарым,
Мынау: байрақ қуарған.

Мына қолмен талай жанның,
Көр анасын құштырғам.
Мынау садақ сан боздақты
Ат үстінен ұштырған.

Танкі, пушкам, гранатым,
Улы газым тағы бар,
Маған оңай жанды өлтіру,
Қолым қанды - мен ажал.

Ендеше сен байқал, шырақ,
Әміріме көнерсің!
Қарсылассаң бұдан әрі,
Қан қолымнан өлерсің!»

«Ей оңбаған, не етпексің,
Қылышыңды қарманып!
Даурығып сен дірілдейсің,
Жоқты сөйлеп, сандалып!

Жал, құйрықтай сақал-шашың,
Ей перғауын кәрі шал!
Кет жолымнан, бөгет болма,
Тарт тілінді, кет — жоғал!»

Маған қарай аттанды ол,
Зүлпіқарын суырды.
Ашу қысты тұла бойын,
Сөйлей алмай буынды.

«Ей жас жігіт, — деді маған, —
Сен мынаны танып қой,
Зүлпіқардың алмас жүзін,
Есіңізге салып қой!»

Мен де аттадым оған қарсы,
Айқасуға будым бел.
Тайсалмадым, тартынбадым,
Дедім жауға келсең кел!

Аяғымды нығай басып,
Төнген шалға ақырдым.
Қайратымды бойға жинап,
Ашумды шақырдым.

«Қорықпаймын айбыныңнан,
Әй, бишара сорлы қарт!
Айқассаң да алалмайсың,
Мен шыныққан жас солдат!

Колындағы зүлпікарын,
Өз басыңды кескілер.
Ойбайлаған өлім даусы,
Сенен ғана естілер».

«Жүрегіме сепкен уын,
Сенің жаңа заманаң.
Көнбедің ғой айтқаным,
Ендігі өзің сыбаған».

Деді-дағы дірілдеді,
Өлекседей өңсіз шал,
Қатуланды қарт бурадай,
Қалшылдады патшағар...

Бұдан кейін жауар бұлттай,
Шал күңіренді, түнерді.
Колындағы зүлпікарын,
Маған сілтеп жіберді.

Оң қолымды көтеріп ем,
Көкті қаптап самолет.
Жерді қаптап қызыл ерлер,
Сап түзеді зеңбірек.

Сол қолымды көтергенде,
Гүрілдеді дирижабль.
Танкілер де қыбырлады,
Қайысқандай ой мен қыр.

Жауға атака салып жерден,
Көктен қағып түсірдім.
Сұм жалғанның қалдықтарын,
Күл ғып желге ұшырдым.

Арамза қарт қанды қолды,
Құшып көріп жығылды,
Соңына ерген борсықтары,
Індеріне тығылды.

Қызыл туды желбіреген,
Күн қасына қададым,
Шұғылалы нұр шапағын,
Әлемге нұр санадым.

Ешкім қолын сұға алмайтын.
Жерім берік дедім мен.
Бар әлемге күн болуға,
Сенім берік дедім мен.

1937

БІЗ ЕРКЕСІ ӨМІРДІҢ

Сәлем сізге, сәлем сізге,
Ұлы съезд астанам.
Мен балаңмын еркін өскен
Шаттық әнін шырқаған.
Мен армансыз бұл жалғанда,
Күлімдеген күнде өстім,
Балаусалы балғындайын,
Желкілдеген түрде өстім.
Мен туғанда Октябрьде,
Жарқыраған таң екен.
Мен туғанда Отанымның,
Төрт түлігі сай екен.
Бесіктен-ақ қызықты өмір,
Мені әлдилеп күлдірген.
Бесіктен-ақ анам менің!
Ленинді білдірген.
Тәй-тәй басып, қаз-қаз тұрып,

Ленин деп жүргем мен.
Оның жарық күн екенін;
Сонда-ақ алғаш білгем мен.
Үйдегі оның портретін,
Жан атам деп сүйгем мен.
Күлімдеген жүзін көріп;
Қуанғам мен, күлгем мен
Жүрегімде еш қайғым жоқ,
Қамқорым бар ата-анам.
Бізге мәңгі бақыт берген.
Бізге ұлы заң жазған.
Бір мен емес, барлық бала
Күліп еркін өседі.
«Мен жанымын гүл заманың
Мен бақытты» деседі.
Біз оқуға праволы,
Жақсы киім, тұрмыс шат.
Біз советтің азаматы;
Біздің өмір рахат.
Мен өсемін, гүлденемін,
Күндей көкте күлемін,
Қайғы, мұңсыз шат заманды
Жан анамдай сүйемін.

1937

ЛЕНИН ДАНА

Жатыр атам Мавзолейде,
Жатыр жанның данышпаны.
Жатыр күндей күлген адам,
Мәңгі сөнбес бақыт таңы.
Елімде ұлы жеңістердің
Шын иесі — бас маршалы.

Жатыр атам Мавзолейде,
Өзі атырған көріп таңды.
Асқар таудай келбетіне,
Таң қалдырып бар ғаламды.
Сұм қара жер жұта алмады,
Ұлы тұлға — данышпанды.

Шайқалтқан жоқ дауыл үрлеп,
Зеңгер мұхит — океанды.
Тербелткен жоқ Қораблін,
Састырған жоқ капитанды.
— Сасатын кім?
— Капитан ба?—
Айға өрледі, күнге барды.
Мұз түкірген, бораны ұлып
Жан бармаған полюсті алды.
Командасын жер жүзі естіп,
Ақылына аң-таң қалды.
«Асқан дана өнер кені,
Көргеміз жоқ мұндай жаңды,
Қайтпай алға нық аттаған
Тапқыр ақыл данышпанды
Туды,— деді тарих тағы,
Лениндей бір океанды!»
Жатыр Ленин жұмып көзің,
Мавзолейде мраморлы.
Ол естиді отанынан
Сүйкімді әнді, сұлу жырды.
Ол сүйеді жүрегімен
Өзі өсірген мың сан ұлды.
«Ленин, Ленин» деп жырлайды
Өркені өскен ауыл, қала.
Ленин томын күнде оқиды
Үлкен, кіші, қария, аға.
Ленин атын атай білед
Тілі жаңа шаққан бала.
Ғасыр бойы толғағынан
Тапқан оны халық-ана.
Өлмейтін жан ел жүрегі
Ленин, Ленин, Ленин дана.

1938

СЕРГО

Өмірлік жан жолдасы данышпанның
Айбатты бір тұлғасы алтын таңның.
Серго, сен бірге туған бауырымсың
Сақталған жүрегінде бар адамның.

Грузин, қазақ халқы, орыс, татар
Ардақтап сенің мәңгі атыңды атар.
Үйткені алып дене, тапқыш ойлы
Жүзінде ел сырының түйіні бар.

Сеп өлдің бітті тыныс... өлді денең...
Гүл қоям қабырыңа жылда келем.
Ел ұлы өлмейтін жан халық сүйген
Сүйемін Серго атыңды, сүйе берем.

Жыл туып, жыл артынан өткен сайын,
Шат тұрмыс сәулеттеніп жеткен сайын.
Қасымда тірі жүрген секілдісің
Жарқырап ақыл, көркі ақ маңдайың.

Сен тірі, талай ғасыр сенің жасың
Халықпен бірге өмірде сақталасың,
Кім бұзар ісің менен өзің соққан
Алтынды ескерткіштің мұнарасын.

1938

ГОРЬКИЙ

Адам еді елім сүйген,
Ойы мұхит, ақылы өрен.
Сарқылмайтын жан азығы,
Суы кәусәр түпсіз терең.
Саңқылдаған тау қыраны
Болат тұяқ күшті берен.
Қаламынан нұр тамылжып
Қызыл тулар желпілдеген.
Октябрьдің сұңқары еді,
Ардақты аты Горький деген.
Көркем сөздің дариясы
Горький халық — Горький өлең.
Горький істің дауылпазы
Топшысымен бұлтты іреген,
Горький өмір гиганты ғой.
Төбесімен көк тіреген,
Ұлы Максим атағынан

ХОШ КЕЛДІҢ

Жарқылдап жаңа жылым, келдің маған
Кезімде көңілім тасып масайраған.
Алтынды таңғажайып бақыт заңын
Жырлайын эшекейлеп мен де саған.

Жақында, төріме шық, отыр бермені
Қонақсың елімізге бүгін келген.
Сыйлайын құрметіне отанымның
Гаусардай күмісті жыр — жаңа өлеңмен.
Қабыл ал жүрегімнің маржандарың,
Сусын ет шөлдесеңіз тілдің балын.
Арала саяхат қып отанымның
Көрікті күн сәулетті бақшаларын.

Көресің Қавказдағы Қазыбекті,
Төбесі оның бұлттан асып кетті.
Гүл егіп баурайына мал қаптатып,
Көріңді біздің заман еркелетті.

Тұрарсың тамашаға көзің салып,
Көркіне сұлуыңның аң-таң қалып.
Сені де жайнатармын, жас қонағым,
Балқытып бақытты бұл нұрға малып.

Қош келдің, жақсы құрбым — жаңа жылым,
Сауық көр, есіт тартқан шаттық үнін.
Боларсың құтты қонақ ауылыма
Төгермін көңіл күйін мақтап жырын.

1938

* * *

Жанаса кеткен ат озар
Жерінен шапқан тұлпардан.
Жақынынан ілген сәт озар
Жаһаннан ұшқан сұңқардан.

Шіркін, қымбат жар құшағы — жанға жәй
 Шықпасып күн деген шақтар, батсын ай.
 Екі жүрек тынысы бір соққан кез
 Кімдер өтер сені өмірден сағынбай?!

ЕСІЛ

Жағасы жасыл барқыттай
 Жайрандап Есіл ағады.
 Жайрандап Есіл ағады
 Ағысы қайда барады?
 Күміс су ерке сәуледей
 Күнде сылқ-сылқ күледі.
 Күнде сылқ-сылқ күледі
 Күнде ойнақшып жүреді.
 Жағасы Есіл жапырақ
 Жапырақ емес өрім тал.
 Жапырақ емес өрім тал
 Өрім талда жеміс бар.
 Айдынында аққудай
 Жүзем күнде келемін.
 Жүзем күнде келемін
 Бал жемісін теремін.
 Балдай әуез шығарған
 Қаздың әнін тыңдаймын.
 Қаздың әнін тыңдаймын
 Жаздың әнін тыңдаймын.
 Халықтап туған қанатты
 Саздың әнін тыңдаймын.
 Саздың әнін тыңдаймын
 Мен де саздай жырлармын.
 Ернеуінен су атып
 Есіліп өзен ағады.
 Есіліп өзен ағады.
 Бетіне мәнер салады.
 Есілдің маңын ел жайлап
 Суынан гәусәр бал алған.
 Бақытты ауыл саналған.
 Есілдің маңы құлпырып,

Жаннаттайын жайнаған
Жаннаттайын жайнаған,
Есілде бұлбұл сайраған.
Есіл бір алтын қазына
Алқабы алыс таралған.
Алқабы алыс таралған.
Ел үшін Есіл жаралған.

1938

Тілсіз ғана сезім билер тар бір шак,
Тез өтеді, созылмайды неге ұзақ?
Ыстық қана леп соғады күйдіріп,
Жан жатады өрт ішінде жалындап...

СҮЙЕМІН ҚЫЗЫЛ ГҮЛДІ

Сүйемін мен қызыл гүлді
Жанымменен тең көремін.
Күлімдеген гүлім сынды
Жер көремін — ел көремін.

Маған бақыт көрінеді
Гүлдің әрбір шоқтарынан.
Маған енжу төгіледі
Гүлдің қою топтарынан.

Қызыл гүлім, жайқала бер,
Шоқтарыңды алтындатып.
Тақсын сені бақытты ер,
Кеудесіне жарқылдатып.

1938

ЕКІ ЖІГІТ

(Кейбір арамза азғындар туралы)

Тым мәлімсіз бір жас жігіт
Шар айнаға тұрды қарап.
Кейде қолмен сипап жағын,
Кейде кейін шашын тарап.

Терезеден сылаң қағып,
Түскен нұры сұлу күннің.
Күміс күннен ажар алып,
Құлпырғаны көк торғынның,
Бипазданған миуа талдан,
Мын бұралып шыққан үннің,
Оған тіпті әсері жоқ
Кескініндей қара түннің.

Ол тек қана қазір әуре
Тарауменен шашын кейін.
Саясаттан сәл болғанмен
Етек жыртар салға бейім.
Жас күнінен ойдан аулақ
Ренжиді жай әшейін.
Ұйқыменен жұмысы жоқ,
Тек жатады түске дейін.

Қиінгесін әбден қатып,
Галстугін тағынған соң,
Кеңеседі жолдасымен
Кеше кеште ішкен асын.
Есті алатын «зәмзәм»-дердің
Төмендерін — таңдамасын,
Ең аяғы көзін қысып,
Қызға істеген ишарасын.
Бастан-аяқ айтып шығад
Саусағына қойып басын.

Сырдың суып бірге жүріп,
Сарқыса да көрмегендей,
Бүгін ғана кездейсоқ боп,
Ішкі сырын бермегендей.
Жолдасы да күле сөйлеп,
Таң болғандай таңдай қағад.

Тым қызықты іс екен деп,
Қоштап қояд етпей тағат.
«Сен түрегеп қос рюмке
Қағып салып, құйғызып ап,
Иегіңмен ымдап оған
Істегенсің бір ишарат.
Содан кейін қызды думан»
Дейді, анаған қосарланад.

Алға салат достар жайын,
Неше түрлі қыздың атын.
Айтысады таңғажайып
Сұлулығын түр-сипатын.
— Меруертті күн дер едім,
Егер өзім болсам ақын.
Бар әлемге жаяр едім,
Сүйгенім деп оның атын.
Деп манағы жас мырзамыз
Жолдасына назданатын.

«Ақындардың ақынындай,
Сөйлегенде сөз бермейтін.
Қыртиясың қызға қарап
Бойыңа жан теңгермейсің.
Жұрт көзінде мақтанғанда
Төсіңді ұрып мен-мен дейсің.
Тіпті өзіңді Пушкинменен
Тең болмасаң кем көрмейсің.

Қызға жазған хаттарыңның
Махаббат деп келер басы,
Тым дөрекі, тым доғалдау
Әйтседе оңды сөз арасы.
Жырларыңның ұйқасымы
Тұрғандығы келіп нашы,
Ыспаттайды бар екенін
Ақындардың сенде атасы».

«Рас, достым, бұл айтқаның,
Мен ақынмын тілге жүйрік.
Махаббат деп талай жаздым
Сұлу жырды ұзын құйрық.
Мен секілді жаза алмайды —

Осындағы үлкен-кішің.
Одан-бұдан сөз құрайды,
Қаламақы ақшасы үшін.
Менде азырақ жалқаулық бар,
Бойыма жар бермейтұғын.
Тағы да бір әдетім бар
Өлең жазғым келмейтұғын.
Қашанғы сол сарылмайын
Жан болам деп өлмейтұғын,
Неге керек басты байлап,
Бір еңбекке өнбейтұғын».

Будан кейін махаббат пен
Жастық тағы сөз болатын,
Мінездеме беретұғын
Таныстардың айтып атын.
«Пай-пай-пай энеугі қыз
Өмірі есте сақталатын,
Бір жан екен есім кетті
Көргенімде нұр-сипатын.
Қарашаш деп айтып па еді,
Бізге Әлихан соның атын.
— Я, ол қыздың патшасы екен,
Қолға түссе мақтанатын.
— Барайықшы бір сылтаумен
Тап сол үйге кешке жақын».
Иисудың шынылары,
Қарағанда аузы төмен,
Ағып жатқан секілденді
Шарасынан шығып өзен.
Сырлы шкафтан опаны алып,
Бетке сұртті мақтаменен.
Айна алдында біраз тұрды
Пешпеттерін салып желең.
Бәтеңкесін шөткелесті
Ыңырсысып айтып өлең.

Айыптамас мені оқушы,—
Кетіппін ғой жобаны аттап,
Ең әуелі жігіттермен
Таныстырмай түгел даттап.
Бақытты елдің жасымыз ғой
Үйренген жөн әдеп сақтап,

Бастапқы ойды кесіп айтпай,
Керегі не бұлталақтап.
Біз ешкімнен жүлде алмаймыз
Бірді боқтап, бірді мақтап.

Екеуінің түсі таныс,
Арғы түбі көлеңкелеу.
Кім біледі жүрген шығар
Жақындарын қылып демеу,
Аз істейді, көп қыдырат
Екеуі де жатқан сіреу.
Бір анадан тумағанмен,
Жүрегінің сыры біреу.

Біраз жыл болды бұл екеуі
Кездейсоқ боп танысқалы,
Ұшырасып ресторанда
Бас иіп, қол алысқалы.
Сылдыратып рюмкені,
Араққа әбден қанысқалы,
Қызулықпен сый үстінде
Біраз жерге барысады.
Бірі кекеп, бірі күліп,

Бірі аяқтан шалысқалы.
Кек сақтамай екеуі де
Артынан тез табысады.
Содан бері екеуінде
«Достық» деген туып сезім.
Сырлас болды, тастамады
Бір-бірінің айтқан сөзін.
Бір аяқтан тағам татып,
Бірге киді жібек-сөзін.
Бар болғанда айқап-шайқап,
Жок кезінде етті төзім.
Махаббаттан бал татысты.
Түрлендіріп қызға көзін.
Кей уақытта еске алысты
Екеуі де бала кезін...

Өсек айтып керегі не,
Жіпке тізіп жұрттың мінін.
Сыртқа шашып не қылайын,

Бәйділданың ішкі сырын.
Тек әшейін таныстырдым,
Көрмегенсоң сіздер бұрын.
Жігітіміз байланбаған,
Мінілмеген асау құлын.
Шындықты да жек көреді,
Көтере алмайд көптің сынын.
Жаздыгүні бықсытады,
Қыстыгүні жұрттың жырын.
Енді оқушым ұққан болар,
Бәйділданың кері тілін.
Тағы талай шештірерміз
Жүрегінің нәзік қылын.
Борамбай деп атайды атын
Қасындағы жолдасының.
Қазбалаудың керегі не
Барлығының арғы түбін.
Доғал жағы толып жатыр
Мұның-дағы тарихының.

Күн көрісін «жеңілдеткен»
Ылай судан балық аулап,
Көтермеші танысы бар,
Жылы ұшырап алған баурап.
Мекемеде аз істейді,
Көп жүреді ақы даулап.
Өсек сөзге жаны құмар
Дабыл ұрад-қоныраулап.
Көрген жігіт бұл екеуі
«Мәмент» кезін талай аңдып.
Тез-ақ сілтеп жібереді,
Өзгелерден бұрын кам ғып.
Арыздарды қаптатады
Бұраңдатып топалаң ғып.
Жала жауып күнәсізге,
Өздерін бір таза адам ғып,
Көрсетпекке тырысады
Жанжалменен көпті даңғып.
Керіспенен кесіп өтед,
Жүрген жерін мүлде ылаң ғып.
Кейде бұлар шаңқай түсте
Ұйқылы-ояу жүрер қалғып.

Мұрын бұзып, тіс сындырар
Істеп кетед хулигандық.

Еріккеннен жазғаным жоқ,
Екеуінің сипат түрін.
Кездеспеген оқиға еді
Ойласам да бұдан бұрын.
Түлкі құйрық тұрпатсыздар
Шет жайылып жүрген қырын,
Адамшылық бейнесі жоқ
Көбік ауыз, қызыл мұрын.

Бұлар бір жат адамдарым,
Тап оларға қаным қара.
Келет күнде азулағым,
Жүрегіне салып жара.

1938

ТІРШІЛІК, СЕНІ СҮЙЕМІН

Тіршілік, сені сүйемін,
Қойның ыстық, тілің бал,
Жүрегім менің елжірер
Жүзінде қымбат жылым бар.
Құлыншақтай кісінескен
Сенде жастық шағым бар.
Бұлдырап мені қу деген,
Толқыны меруерт ағын бар.

Тіршілік, сені сүйемін —
Алтынды зерлі таңым бар.
Күлкісі күміс, құшағы от,
Қарақат көзді жарым бар
Аузын ашса бал тамған
Ақ мандайлы жаным бар.
Бұрқана соққан жүрек бар,
Гүлдей бір атқан шағым бар.

Тіршілік, сені сүйемін —
Алдымда талай жылым бар,

Баладай сүйген есіркеп,
 Көгімде күміс күнім бар,
 Ішімде жатқан өнер бар.
 Аспанға асу-қырым бар.
 Қаптаған қалың елімде.
 Қарындас, аға, інім бар.
 Тіршілік, сенің ғашығың
 Дүниеде барлық кәрі, жас,
 Сен олармен біргесің,
 Сен оларға бауырлас.
 Сұлу мүше сымбатты.
 Тіршіліксіз тән болмас,
 Дүниедегі ең қымбатты
 Тіршілік бітсе жан болмас,
 Сондықтан сені адамзат
 Жарындай мәңгі қиялмас,
 Кетем деп сенен ертерек
 Төсегін өзі жия алмас,
 Қайта сені бөбектей,
 Сүйе берер күні-түн,
 Жүрегін ыстық,
тілің бал,
 Тіршілік, сен бір сұлусың.

Сүйемін сені, сүйемін,
 От жүрек бер, жалын бер!
 Мейірім бер, ерлік бер!
 Кісілік бер, бәрін бер!

1938

КОМСОМОЛ СӨЗІ

Сенен ғана бірінші тәрбие алғам,
 Сен күн едің,
жұлдыз боп мен де жанғам.
 Асқарына өмірдің ұшамын деп,
 Баурайыңда талпынғам,
қанаттанғам.

1938

ҚҰЛЫНШАҚ

Кішкентай ғана құлыншақ
Уыз еміп қырда өскен.
Жылқы ішінде ойын сап,
Жұлдыздармен тілдескен.

Еріккеннен тістейсің
Ананның қыл құйрығын.
Оқтың-оқтың кісінейсің
Көк дауыл тентек жүйрігім.

Айға қарап есінеп,
Таңдығыңды кересің.
Күнге қарап кісінеп,
Көңілге жел бересің.

Кейде желмен жарысып,
Атылып ойнақ саласың.
Тай, құнанмен қағысып,
Жерден топырақ қабасың.

Жеті айшылық жерді алар,
Тұяғы болат болар ма?
Аспандап ұшқан құсты алар
Ерге қанат болар ма?

Бота тірсек, бұйра жал,
Болдырмайтын кеңбісің?
Сымбатты сұлу кер марал
Ер мінер ат сенбісің?

Мен мінген ат белдеуде
Жорыққа дайын жарап тұр.
Қапыда жауға бермеуге
Шекесінен қарап тұр.

Менде де дайын оқтаулы
Тұр кабурда пистолет.
Шинель мен шлем сақтаулы
Қараймын кейде күлімдеп.

Ал, сен болсаң, құлыным,
Ат боларсың арқырап.

Мінер совет ұлынын
Маңдайы күнге жарқырап.

Лилия гүлдей ашылған
Құлыншағым таң асар.
Ер қаруы асынған
Тал бойында жарасар.

1939

ҚҰЛПЫРА БЕРШІ, КЕҢ ДАЛА

Құлпыра берші, кең дала,
Гүлінді күнде терейін!
Жапырағыңмен жасыршы,
Қойныңа мен енейін!

Жасауынды жайнатып,
Алдыма тегіс үйейін,
Нәрестедей балдырған,
Қуанып сақ-сақ күлейін.

Құлпыра берші, кең дала,
Қызығып күнде қарайын!
Махаббат, шаттық бәрін де
Бір өзіңнен табайын.

Гүлінді құшып күн сайын,
Кең бақшанда жүрейін,
Қанбағандай құмарым
Тағы да сақ-сақ күлейін.

1939

* * *

Құй қозғап өткен өмір бала шақты,
Көзге әкеп күміс көлді ақ шашақты,
Шалдуар талдан мінген теңге шұбар,
Елсізде еске түсіп келе жатты.

Ми шіркін, адамзатқа алтын сарай,
Ескісі, ертегісі не деген бай,
Дақ түспей бәрі орнында сақталады,
Көргенің, естігенің талай-талай.

Ми жомарт, менің-дағы жан серігім,
Ақтарып көптен бергі жиған жүгін.
Досына ауыр күнді ескертпек боп,
Маңызды бір әңгіме айтты бүгін.

* * *

Арманы көп,
Айтары жоқ
Кейбір жан.
Өзі «мен» деп,
Елді «кем» деп
Кеуде ұрған.
Нығыз басқан,
Көптен қашқан
Кәрі паң.
Оған бар — жоқ,
Бетінде ар жоқ
Антұрған.

ҚОШ, БАУЫРЫМ

Кенеттен алып ұшты, жүрек жанды,
Қайғылы суық сөзді құлақ шалды,
Сұңқылдап радио хабар шашты
Тыңдады барлық әлем, қайғыланды.

Өлді кім? Валерий ме?.. Тандың ба естен?
Аспанды тұрақ еткен, бұлтты кешкен,
Өлімге кім қияды Чкаловты,
Бақытты Отанымның нұрында өскен.

Аспанда ол жүрген шығар ойын салып,
Ер қыран айды айқайлап, күнді оралып,

Жазық төс, болат қанат, құрыш құспен
Бұлтты ойып, жұлдыздардан алқа тағып.

Чкалов арыстаным бүгін өлген,
Жанары отты көздің мәңгі сөнген.
Валерий арамыздан кетті біздің,
Ерлігін Отап сүйген көзбен көрген.

Қош, герой! Қалар есте атың мәңгі,
Шын сүйген партия мен ұлы Отанды,
Жүректің түкпірінде сақтар халық
Қымбатты Валерийді ер қыранды.

1939

* * *

Жауыз ойлап, жалған күлме!
Жаның таза болса егер.
Жәдігөй боп өмір сүрме,
Арың таза болса егер.
Айтқаныңа басыңды сал!
Ақиқатын ойласаң.
Тұрдым деген жеріңде қал.
Адамдығың жоймасаң.

● ● ●

Ғабиден сұрап едім насыбайды,
Бермесең де көңілім жасымайды,
Несіне сонша сараң бола қалдың
Шақшанды сұрағам жоқ басыбайлы.

ҚАРЫНДАС

(Спортшы қыздарға арнаймын)

Жүзі гүлдей жайнаған,
Қарақат көзді қарындас.
Қиіктей тауда ойнаған.

Сағымменен аралас
Көзіме менің көрінді.
Көрінді де салды ой,
Ақ жібектей төгілді
Ақ арудай біткен бой.

Ат секірмес биіктен
Ақ алмастай жарқырап,
Ақ бөкендей атылды
Аңтарылды жұрт қарап.

Тұр ем қатып көз тігіп,
Атылған киік лағына.
Қыз құбылды жүз күліп,
От қойып ақын жаныма
Қолан шашы құндыздай
Желмен ойнап құлпырды.
Көз алдымда жұлдыздай
Қыз тұрған жоқ, күн тұрды:

Астында асау арғымақ
Солқылдатып қара жер,
Қыз шықты тағы зымырап,
Өнерімді енді көр —
Деді ме көпке бір қарап,
Қынаптан қылыш суырды,
Заулап ақты астында ат
Жер апшысын қуырды.
Күнмен қылыш жарқылдап
Қыз қолында ойнады,
Ағашты кетті ол турап
Бір талын да қоймады
Кескір қылыш, өткір қыз
Ел ынтыға қарады.
«Бақыттым» деп «армансыз»
Жұрт жанына балады.
Қарақат көзді қарындас
Атпенен мың құбылды,
Таңдану,
сүю аралас
Мындаған көз сүрінді.
Арнасында тұра алмай

Ақыннан да сөз кетті,
Асыл қызға жыр арнай
Асығып қалам тербетті.

1940

ЕКІ ӨЗЕН

Мындар жыл аққан кәрі Еділ
Қасқая тіліп жерімді,
Келмеген кім бар саған бір,
Сүймеген кім бар Еділді.

Жағанда туған бауырым,
Ақ жарқын орыс ұлдары,
Ән-күйге бөлеп ауылын
Атыңды атап жырлады.

Еділ, Еділ деді, Еділ,
Еділім елдің өзегі,
Еділ, Еділ, Ақ Еділ,
Еділім орыс өзені.

АЙРЫЛЫСҚАН ДОСҚА

Деушілер сені саналы жан
Өзімді де әм сондай,
Біріміз нұр жанар Шолпан
Екіншіміз алтын ай.

Мен де Шолпан емес екем,
Аспандағы сен де ай,
Біз жабайы жан екенбіз
Кез болысқан тек былай.

Оған міне жетті көзім
Ашылды сыр, бар жұмбақ,
Айтқызғандай соңғы сөзін
Айналаның бәрі айғақ.

Саған кінә тақпан жалғыз,
Сақ сындырма, есен бол!
Әлі талай жолығармыз
Көш көптікі, бірге жол...

БІРЕУГЕ

Көлденендеп әр жерден кез келесің,
Сұм ниетпен күнде қырық өзгересің.
Өзің алтын секілді жарқ-жұрқ еткен
Адам алмас өзгені жез көресің.

Тұңғиық ой түбіне бір бармаған.
Өз ананды сұмдықпен күнде арбаған...
Ішің жауыз... Қап-қара жан жүресің,
Ит екенсің, ежелден ел қарғаған.

* * *

О, Мүсекең, Мүсекең,
Сөзі жарқын кісі екен.
Қола да екен, мыс екен.
Түнде көрер түс екен.
Жылдап қусаң жеткізбес
Сабаз, ұшқыр күс екен.

МЕНМЕНГЕ

Ақылым сенен артық деп
Асқақтап менен нетесің?
Басқалар бір «тантық» деп
Жалғыз сен кімге жетесің,

Өрт таптаған жердей-ақ
Маңайың гүлсіз қараяр,
Жайынды көріп жабырқап
«Сорлы» деп сені жан аяр.

1954 жыл. Ж. Саин, Н. Хикмет, М. Әуезов және М. Кәрім
Украинаның Россияға қосылуының 300 жылдығын
мерекелеу күндерінде.

1926 жыл. Көкшетау балалар коммунасы. Алдыңғы қатардағы екінші отырған Ж. Саинг.

1960 жыл. Ж. Сани, зайыбы Екатерина Михайловна және қызы Баян.

1939 жыл. Ж. Саин және зайыбы Екатерина Михайловна.

Жабықсаң жаман қасында
Жаныңа ажал төнді дер,
Еңкейіп басың сүйемес
Ер жұлдызы сөнді дер.

САП-САП

Сап, сап, көңлім! Сап, сап, шіркін, сабыңа!
Айтарым бар деп қыстама тағы да.
Сөгер біреу сені бурыл тартты деп,
Қарамай-ақ өз шашының ағына.

Сап, сап, көңлім! Сап, сап, шіркін, сабыңа!
Мен көз жұмбай тыным болмас жағыңа.
Кезенгенін қнып түспей ежелден
Қайта түспес алмас пышақ қабына.

Күрес, тартыс алып күшпен қызады,
Ескі өмірді күсті қолдар бұзады,
Кәрі дүние түрленеді, жайнайды,
Көне тартқан жүзіңде нұр ойнайды.

Жаңа заман өз дүниесін ашады,
Зор адыммен асулардан асады,
Жасартады, жаңғыртады өмірді
«Қызуында соғып қатты темірді».

Мұнда да іздер алшаң басқан салмақты
Басқа іздердеп көрінеді әруақты.
Құрады олар қирағанғы жаңартып
Жердің үстің ескілердеп тазартып.
Тынымсыз қол, қимылдаған мыңдардың
Күрестері

жаңа бәлес жылдардың,
Дүниеге құрды жаңа дәуірді
Жасартты да өзгертті ескі ауылды.

Шалқар, Шалқар!

Бала кезден таныспын,
Сенде талай жалаң аяқ жарыстым.
Тек қолыма беріп қойып гүліңді,
Сонда менен неге бүктің сырыңды!

Неге айтпадың құлағыма сыбырлап.
Неге тұрдың жан баладан сыр ұрлап,
Жаздым соның ертегісін ұласқан,
Соның сөзі сырыңды ашқан жыр ашқан.

ДОСПЕН СЫРЛАСУ

Өтер күн, сағымдайын өтер жылдар,
Қартаяр сансыз адам өмір зырлар,
Сенімен біз жайлаған Көкше сырын
Жыр етер сұңқылдаған талай ділмар.

Қауданды, қарағайлы жерін де айтар,
Сүйікті қыз көзіңдей көзін де айтар,
Жаз бен қыс баурайында мекендеген,
Меймандос берекелі елін де айтар.

Біреулер сырлы, жұмбақ қызын да айтар,
Бұлт басқан тау өркештеп күзін де айтар,
Мақтасар аспанын да, жерін-дағы
Қыратты, жоңышқалы түзін де айтар.

Жүр менімен енді ілгері сен бірге,
Бақыт пенен мехынатты жең бірге.
Мезгіл-мезгіл үрлеп ыстық лебіңмен
Махаббаттың жанған отын сөндірме!

Сезбедім мен, жүрдім ұзақ сезбедім,
Алаңымен өмірдегі өзгенің.

Шіркін, жүрек, білмей қалдым сырынды,
Жанған өрттей лауларыңды кезбедің!

Күндіз өткен... Жай өтпеген ұрланып,
Білте шамдай жана берген сұрланып,
Енді міне қарағанда жүзіңе
Абыржымын бір тұтанып, бір жанып.

Бұл немене? Қан мен жанды тербеген,
Тілмен айтып жеткізуге келмеген,
Жүрегімің айғайы ма шақырған,
Сөзімі ме тал бойымның сен деген.

Не болса сен әкелдің, сен бердің,
Жұмбақ сырлы бір жолменен мен келдім,
Білмей қалдым жолда жанар жүректі,
Білмей қалдым тірілерің өткеннің...

* * *

Одан да биік аспандап
Мен тынымсыз ағармын.
Мүмкін осы бұлыттан —
Көк бақшасын табармын.
Бұлттан бұлтқа сөгілермін
Көкке асармын тағы да,
Адам мәңгі өлмейтін
Көздесер шаптал бағыма.

* * *

Жел болсам тегіс құшып өбер едім,
От болсам жылуымды себер едім,
Амал жоқ, алыпбайды-ау, дос жолына
Сый етін жүрегімді берер едім.

Дән өксем жерге достық егер едім,
Бұлт болсам соған тамшы себер едім.

Жайнаған гүлден гөрі, ыстық құмға
Дос үшін жылда айналып келер едім.

Жүрсе де біреу сырда, біреу қырда,
Қосылар дос жүрегі әрбір жылда,
Туысқан алыстағы қырғыз достан
Ардақты Қасекең де отыр мұнда.

Алындар,
көтеріңдер шараптарды,
Таң болып күміс бокал қарап қалды,
Қәнекей, мадақтайық, көтерейік,
Достарды, сый, құрметті дастарқанды!

Көзіме не елестейді алыста
Жұмбақ емес жаста көрген таныста,
— Ей, жолдас-ау,
айтшы мынау көш жайын,

Танданбаңыз!

Біз көреміз күн сайын!
Не қылған көш?

Бұлар қайда барады
Бедірейіп бетіме ол қарады.
Неге сонша тамашалап сұрадың,
Неге сонша тамашалап сұрадың,
Сығандарды білмейсің бе, шырағым.
Ауыл емес, сығандар ғой, сығандар.
Байқамаппын, тым алыстан кім аңдар,
...Өткен ғасыр, өшкен өмір қалтырап:—
Қатын, бала, қоқыстарын артып ап,
Бір топ сыған көз алдыма басылды,
Ақты, қара, қызыл мепен жасылды.
Күйме жеккен...

Аттары арық, кемпір, шал,
Жігіт, қызы, жас баласы тағы бар.

Жүздеген жыл сыған біткен көшеді,
Қыста боран, жазда селдер кешеді,
Көрген жандар:— тұрағы жоқ, жері жоқ
Сыған жел ме, жел сыған ба деседі.

Лапылдаған жалыны бар кеудемнің
Мұзды дауыл бұрқанса да сөнбейді,
Қызыл шоқтар шалқар көкті өрлейді,
Маздайды от,
қыздырады маңайын,
Кел, достарым, құшағыма, кел дейді.

Мыңдар сүйіп
күш береді, үрлейді,
Шөлқанды ұшқып сөнуді бір білмейді,
Отқа құмар жандар мені қоршайды,
Түн билесі маңайымнан жүрмейді.

Қызыл жалын
лапылдайды, маздайды,
Қаулай атқан екпінінен жазбайды,
Лықтырады жалынды өлең жолдарын
Көкірегімді күйдіре де жаздайды...
Қызыл шоқтан жаратамын жырымды,
Ыстық деп күйдіреді тілімді,
Тулды өлең жүрегімнен балқыған,
Отты сөзбен мадақтаймын бүгінді.

Күндер батсын, таңдар атсын жаңғырып,
Өгей жаңдар дала кезсін қаңғырып.
Мен ортаңда ұшқындарың болармын,
От жүрегім қалар менің мәңгілік.

Тітірсейді, қалшылдайды жер мен көк,
Нажағайға қарсы тұрар дәрмен жоқ,
Қара бұлттар соқтығысар аспанда
Таңғажайып табиғатта сырлар көп...

Жел құтырып кейде дауыл шақырар,
Ойран етіп жер, аспанды сыпырар,
Тыныш жатқан теңіз кенет жынданар,
Кемені ұрып, су түбіне батырар.

Күркіретіп, дірілдетіп жай үстіп,
Бұлтты кезер жарқылдаған нажағай,
Дәл нажағай секілденіп бір ұшқын,
Өн бойымда тұтанады, ғажап-ай,!..

Ұшқын менен қызуы бір сапырған,
Бұрқылдаған жүрегімнің қаны бар,
Нажағайдай жарқыл қағып атылған,
Жалын болмай өмірдің не сәні бар.

Мен адаммын ардақты, білмеймісің
Балаусалы балғынды, гүлдей жібек,
Қарақат, бүлдіргенді, сай үлпілдек,
Әне көл!

Айдынында ақ күмістей
Шомылған сұлу аққу жүзіп үйрек
Қаңқ етіп айна көлден ұшты әне қу!

Кетпе деп жалынғандай көлдегі су:
Шалп етсе,

қанатымен сабалайды,—
Аққу құс сыландаған бағылан ту.

Жоқ онда енді артына мойын бұру,
Қош бол деу,

айдын көлге тәжім қылу
Ақмарал су еркесі көз жаздырды
Бұлтпенен араласты аппақ сұлу.

Сұқтанып қызғанышты көзбен қарап,
Қаққанын қанатының тұрдым санап
Шырқады, сусылдады, жүзді, кетті
Ерке аққу аспандағы бұлтты аралап.

— Иә, солай аққу кетті аспанға!
— Қызығып тұрсың ба сен құс ұшқанға
— Әрине, әсер етер, еліктірер
Пилотқа — ұша білер сендей жанға.

Жантайып көгалға аунап жаттық жерге,
Шынтақтап бетті бердік айдын көлге.
Қарадық елдің, жердің қызығына
Мандайды қарсы қойып соққан желге.

— Әй!— дедім,
Жолдасыма мойын бұрдым,
— Аққу ма?— деп ол күлді, мен де күлдім.
Пилотсың сен де аққудай аспандағы
Қызықты бір әңгіме айтшы, құрбым.

II

Қозғалып тамақ кенеп сөзін наштап,
Қаранып жан-жағына алды ойқтастап

Өткір көз, ер жүректі, алғыр пилот,
Жөнелді эңгімесін былай бастап:

— Досым, көп көкті өрледім күнге бардым.
Құмартқан күн сырына әбден қандым
Аспапта асқынған өрт, алқызыл күн
Ашулы тілге келді, құлақ салдым.

Шатырлап астан-кестен болардай көк,
Кеткендей керемет күш жер дірілдеп,
Қылышын жарқылдатып көк түнерді,
Қалыңдап қабақ түйіп бұлт жиіліп.

Күркіреп көктен бомба жарылғандай,
Көп әскер «жау қайда» деп ағылғандай
Кез еді көктің жүзі алай-дүлей,
Дабылы қан майданның қағылғандай.

Болса да қарамадым, астым көкке,
Жетуге нысанаға алған бетке.
Жаусын күн, күркіресін күлемін мен,
Сенемін жан досымдай келешекке.

Бұлт кезіп асқанымда күнге таман
Қаһарын әлдебіреу тікті маған,
Күркіреп күңіреніп әлде не деп,
Ұғымсыз дауыс шықты айқайлаған.

Ағайын айырмадым алыс жерден,
Аспаннан:

Радиомен әлде жерден?
Күн бе екен, көріп мені айбаттанып,
Сескентіп пажағайдай оқ жіберген?

Әйтсе де бас тартпадым, бермедім сыр,
Өзім ер, өнерлі жас, құсым ұшқыр
Мен жеңем, ол жеңілер деген үміт,
Елестен қуандырып алдымда тұр.

Сергіді құсым жылдам қанат қақты
Долданды,

отты көзін жарқылдатты.
Сол кезде құйған жауын нөсерледі,
Таң қалдым, маған көкте кім тіл қатты?

«Адамзат!»

Деді қатты дауыс беріп,
Долданып тәкаппарсып, кеуде керіп,
Жердегі алтын, күміс бәрін алып,
Болдың ба аспандағы күнге жерік?

Талай жан, талай ақын, талай ғашық,
Күй шертіп көңілденсе шалқып-тасып.
Сұлу деп сұқтанса да сөзіменен,
Беттеген емес еді қадам басып.

Қара жер анаң сенің суық көрің,
Таусылмас азығы ғой адам оның.
Оның да жүрегінің таптың кілтін,
Идірдің қос емшегін, аштың жолын.

Міне сен енді аспанға салдың қолды,
(Құшқандай етейін бе суық көрді)
Қас аспан қаңтардағы қаһарында,
Кейін қайт!

Өте алмайсың, алдың торлы
Тағы айтам жақындама, келме маған!
Кейін қайт!

Көтерілме кезінде аман!
Денем от, бауырым жалып, жүзім ыстық,
Жүрек жоқ беретұғып кенде саған!
— Ей, асау! Ашуланба,

Бермен қара!
Тәкаппар көкті кезген жеке дара —
Өзім деп, өзгелерге көз салмадың,
Мысқылдап жүрегіне бастың шала.

Асқақтап арындама, құлағың сал!
Кімде өнер?

Кімде қайрат?

Сана мен ар?
Мен адам жасаушымын жалғаныңды!
Мен қожан, болмағыңды етемін бар!

Ақ сөзді!

Мен емеспін саған ғашық,
Күйдірер жүрегім жоқ отқа басып
Жан сәулем, сүйген жарым жерде менің,

Отырмып,
Радиомен
Хабарласып.

От ажал бола алмайды теңіз «қақпан»
Бәріне олардың мен ақыл тапқам
Мұз сүйген барса келмен күнсіз дала
Теңізін мен ғана алғам,
белгі таққам.

Мен батыр,
Қамал бұзған қайрат менде!
Қаймықпай қарсы тұрар не бар сенде!
Майысып қапжығама оралсаңшы?
Алыстан қасыңа ұшып мен келгенде!

Сый тартсам алдына әкеп гауһар торғын,
Адымын құрметтер ме ең алыс жолдың?
Күлгермең сықылықтап сиқырлы күн
Мен әлсіз өміріңе десем көндім.

Мойныңа
Енжу-маржан алқа тақсам,
Сызылтып,
Домбырамен ән шырқатсам,
Сүйермең,
сырласармең сен тәкаппар!

Қисыңа қатар әкеп елді орнатсам
Қиптатсам сыйлығым деп барлық малды
Тұр-тұрлап оятармең тарих шалды?
Дер ме едің жан алмаған аспанымды
Қоныстап мекендеді адам алды?

Тап бүгін бере алмаймын мұның бәрін,
Әйтсе де бір аунасын тарих шалың
Тартамын қолың созсын қабылдасын
Елімің сыйға берген орамалын.

Ашақ шал, сақал-мұрты
Қалған қурап,
Жұмулы көзін ашты қолмен тырнап,

Керілді де тұрды орнынан
Сілкінді көне — баба — кәрі құлақ.
— Иә, балам!
Мен тарих шал — тағы кісі,
Оятқан мені ұйқымнан кімнің күші?
Мандайда қызыл жұлдыз, үсте шинель
Сен кімсің?

Сен бе
дүние
тәңірісі!

— Мың сәлем,
Қадірлі ата,
жасым кіші.
Міне алсаң ұсынғаным қолдың ұшы
Мен бала кеудеме ҚИМ значегі
Мен жаңа дүниедегі жан үлгісі.

Тәңірі өзім, табынғаным сүйген елім
Табымнан мынау билет алған сенім
Комсомол деген жалғыз сөзден туған,
Жігерім асқан талапт бар өнерім

— Алшы, мә!
Қартаймайтын кәрі құлағым!
Белгісін берген жаңа замананың
Қадашы қатарына күміс күннің
Елімнің сый-құрметті орамалын.

Қоштастым,
Қыстым қатты тарих шалды,
Сыйымды риза боп алып қалды.
Жазды шал,
бүктеуінен қолын алып
Қымбаттысы деп берген орамалды.

Аспанды орай тартқан кемпірқосақ,
Әріптен қойғандай-ақ мәнер жасап,
Нұрланып СССР деп жарқылдайды
Құбылып брильянттың тасына ұсап.

Айшықтап аспаптағы жазылған сөз,
Алдынан жан біткеннің келеді кез,

Қырмызы қызыл жалау, алтын жазу,
Еріксіз қызықтырып тартады көз.
Оқиды, күбірлейді,
Ерні бүлк-бүлк,
Түрі өзге, ғұрпы басқа нешеме жұрт,
СССР көктен жерге нұр тебеді,
Жасырып оның бетін баспайды бұлт.

III

— Па шіркін!
Неткен өнер?

Неткен тұрмыс!
Советке алғыр түлек сен қыран құс
Атағың алабыңды таңырқатсын,
Өркендет өнеріңді одан әрі үш!

Үш, досым, жүз аспанда!
Аққу құстай!
Немене көкті кезіп, күнді құшпай!
Қырандай қиқу салып, дабыл қағып,
Әуеде құлпыр,

Гүлде тоты құстай!
Жан достым!
Елдің ұлы,
Сен азамат!

Мойныңда бұдан да ірі бар аманат!
Жарақты прожектор сен аспанда,
Қанысың қырағы бол келмесің жат!
Қол бердім,

Қош бол дедім,
Достым Әділ!

Сен сырласым өмірде жүрегім бір,
Ертең сің тойлайды 15 жасын,
Сонда мен де қалмаспын, жырлармын жыр

Болар менің

Дәрекі
Жырым сендік,
Тойда мақтап етермін ісіңді ерлік,
Кешір мені, сүйгенім, түзетермін,
Тілім қысқа,
Сөзімде болса кемдік.

БАЛЫҚШЫ

(Аңыз)

Ақ теңіз, Қара теңіз, соның бірі,
(Білмеймін болғандығын, дәл қай жылы)
Күнелткен балық аулап жас күнінен
Бұлайша айтылушы ед шалдың сыры.

«Болыпты баяғыда кемпір мен шал,
Басынан арылмапты қайғы мен зар.
Теңізде балық аулап күн көріпті,
Өмірден жапа шеккен бишаралар.

Басынан ауыр қайғы арылмаған,
Үстіне бүтін көрпе жамылмаған,
Сарылып судан алған балықтары
Жетпеген мұқтаждығы қабындаған.

Малы жоқ, сүйенгені жалғыз ауы,
Қырсығы кедейлігі ата жауы,
Көңліне оның шаттық бере алмайды
Ау салып, көлдің бетін аймалауы.

Кемпірі көтере алмай о да бойын,
Жаза алмай жүректегі кемдік ойын
Бейнетпен елу жасқа келсе-дағы
Тұрмыстың көрмей барад ойын, тойын.

Күн кешіп көлден алса шортан, шабақ
Болды екеуіне күндік тамақ.
Ардақты бәйшешектей алтын өмір
Теңіздің жағасында өтіп барад.

...Төсектен тым жабырқау кемпір тұрды,
Сонда да балық асты, үй сыпырды
Бір кезде безек қақты жанталасты
Шал шапшаң күркесіне жібін құрды.

Ауырлап болған кезде түн ортасы
Әйелдің тым тарлыққа түсті басы
Шыққан тер маңдайынан сүп-суық боп
Аларын шығып кетті көз шарасы.

Қасарды жаздың атпай ұзақ таңы
Қысылды жүзінің де қашып қаны.
Теріс кеп өміріне қауіп болды,
Сағынып көптен күткен балапаны.

Кемпірдің өміріне болды қауіп,
Толғатты, кейде кетті есі де ауып
Безілдеп бебеу қағып, талмаусырап
Аларған көзін ашты ауық-ауық.

Маңында ешбір ел жоқ келер жаны,
Кемпірдің қиын болды тіпті халі.
Сарғайып таң күзетті балықшы шал
Қиыады жұбайының қысылғаны.

Зирлиды кемпірімен бұ да бірге
Отырып кірік қақпай ұзақ түнге
Қарғысты үсті-үстіне жаудырады
Бақытсыз тар заманға сұм өмірге.

Түн жым-жырт салбырайды жер мәуесі
Тыныштық шал мекені — тау жылғасы.
Қысылған әйел зары естілмейді
Өлді ме... оқылды ма жаназасы...

Қараңғы, меңіреу түн қалғып жатқан,
Түнжыран, түксініп бұлт қабақ қатқан,
Жылғыз-ақ әуілдектің шығар даусы
Сергітін ұйқысынан көлді оятқан.

Тек қана тербелдіріп тау арасын,
Тыйған жоқ көл-көсірлі бұлақ жасын,
Сылдырап домалайды төмен қарай
Қуалап күздың қойнау жақпар тасын.

Қаңғыған тамақ іздеп түннің аңы,
Әр жерде жортуылда жүрген шағы,
Өзінше оларда да бір майдан бар,
Әлдінің әлсіз болып аңдығаны...

Тұңғық түннің бұзып ауыр ойын,
Аңырап бір күй желге ашты қойын,
Мұнды саз бірте-бірте дабыл қақты
Аспанның аңғарына созып мойын.

Бар ойын үнсіз сақау табиғаттын
Дүниеге таратқандай сол бір ызын,
Батырдың жауда өлген зарын тартып
Қайғыға батырғандай дүние жүзін.

Есіліп баяулайды, созып әнін,
Күйімен құлақтының жейді жанын.
Берсем де жүрегімді бөліп саған
Сол күйдің келтіре алман зарлағанын.

Әйтеуір соны тыңдап түн селт етті,
Аңдар да тоқтап тұрды жасып төкті
Мұңданып табиғат та басып шайқап,
Қою бұлт көтерілмей құзға шөкті.

Осылай шал күркесін қайғы жапты
Пақырдың қанды жасы сел боп ақты
Әйелдің буындары былқ-сылқ етіп,
Кірпігін әрең ғана қимылдатты...

Шал тұрды бір мезгілде жиды есін,
Мен адам деген атты алдым несін?
Қайда екен жұрт айтатын құрғыр бақыт
Бір мезгіл көрсетпеді-ау көленкесін.

Сұм өмір маған салдың жастан құрсау,
Таладың талай рет секілді жау
Тек маған жазылған бір тағдыр ма екен,
Қаралы қасіретті күйге ұшырау.

Кетпейді өмір бойы көзімнен жас,
Үйімде күліп, ойнап ішпедім ас.
Жасымнан жүрегімде шер боп қатқан
Қайғыны құсушы едім қан аралас.

Сонда да қаралы күн қалмадың сен,
Оққа ұстап кезенгенің болды ғой мен
Қу құдай құдіретін маған өктеп
Деген-ау сорлы жанды етейін жем.

Жұбайым жас шағымнан соңыма ерткен,
Өртеудің егінше өзің еккен.
Айырылып сенен жалғыз қалып мұнда
Өткізер не қылайын өмірді мен.

Өлеңін қырысымен батып айдың
(Демеңнің өмір сүрдім азгантай күні)
Көр болшы қира лашық бақытсызға
Түскендей шаңырағыңа оғы жайдың.

Жасымнан күзге гүлдей солған жүрек,
Жасымнан қайғы, қасірет толған жүрек
Лауазимсыз, махаббатсыз, қуанышсыз,
Арманның тек мекені болған жүрек!

Сәулетсіз сарғаюдан сөнген жүрегі
Мүң басып мұқтаждыққа көнген жүрек
Асуудай арпалысқан еркелікті
Аппаммен бірге көрге көмген жүрегі

Өшкітім дүшпанымдай енді саған,
Қолымнан пышақ сұғам, қанға малам,
Болдырдым, бақыт іздеп қаңғырмаймын,
Өлемін мәңгі-мәңгі тыныс алам.

Шыр етіп бала сонда түсті жерге,
«Келдім!» деп паш еткендей өзін елге
Дүние нәрестеге басын іді,
Құрметті адам ұлы шық деп төрге!

Жүрегі жарылғандай сорлы шал да —
Қуаныш кернеп бойын, жүгірді алға
Көтеріп балапанын тұрды күліп,
Келгендей бар арманы күткен алда!..

1935

I

Алдым шалқар айдынында,
Жүзген аққу бұрандап
Күміс судың даусы келет,
Аққан толқып сылаңдап.

Кербез аққу қанатымен,
Кейде суды сабалап,
Ұшып барып қонақтайды,
Жүред көлді жағалап.

Қаңқылдайды қараша қаз,
Балапанын шұбыртып,
Жарқылдайды шағалалар,
Суды сызып, сыдыртып.

Көлдің басы бір дүние,
Өрген, өскен, мээ-мәйрам.
Көлдің басы бір тамаша,
Көңлі тоймас бір сайран.

Батысында майса құрақ,
Желбіреткен желегін
Алтын дәнді басын иген,
Көз сүрінер көп егін...

Құндыз түсті кербез құлын,
Әйнақ салған құлдырлап
Қуанышты үн шығарат,
Қоңыраудай сыңғырлап.

Жанат түсті арғымақтар,
Қамыс құлақ, қаз мойын,
Құйрық шаншып ойнақтайды,
Өткізгендей өз тойын.

Мамырлаған талай зенгі,
Жердің шөбін орады
Ыңылдайды бір-біріне
Сөйлескендей болады.

Ақты, қара, қызыл, қоңыр,
Даланың көп гүліндей,
Қыбырлаған, әне қойлар,
Жердің сансыз түгіндей.

Шудалары жібектейін,
Желкілдеген желменеп,
Әне топ-топ түйелер де,
Келе жағыр белменен.

Бұлар-дағы бір дүние,
Өрген өскен мээ-мәйрам,
Бұлар-дағы бір тамаша,
Көңіл тоймас бір сайран.

Осы сайран, осы қызық,
Сен кіргінен далаға.
Көп түлік пен аққу-қазы
Шаңқылдаған шағала.

Жүрегіме әсер берді,
Лирикалы жыр берді
Сөзіме күш, өлеңіме —
Көрік берді, сыр берді.

Аспандата жыр тасқынын,
Төгілдірдім тілімнен
Жаңа ырақты жаңа ән шықты,
Өлеңімнен,— үнімнен.

Тамылжытып құйқылжытып,
Бұлбұлдайын сайрадым
Малдың-жанның, құстың-аңның
Әнмен тілін байладым.

II

Мен де келем екпіндетіп,
Күле жырлай асыға

Жеттім міне, жеттім міне,
Көрінген мал қасына.

Жүйрік мінген жортуылдай
Ат ойнатқан төрт адам
Келе жатты маған қарай,
Қаруы бар асынған.

Мен қуандым, әлденеге,
Дүрсіл қақты жүрегім...
Іздегенім табылғандай,
«Тез келсе екен» тілегім!

Сәлемдестік, келді міне,
Келді міне, күткен жан.
Отырдық біз қатарласып,
Көкмайсаға құлпырған.

Табиғаттай асқан шебер,
Біз қойнында мінсіздің
Әне аспаннан көзін қадап,
Күлді, күлді күміс, күн.

Айтылды жөн, ағылды сыр,
Табылды дос ақынға
Мен де күндей жарқылдадым
Кездескенсін жақынға.

Мынау дедім, неткен байлық!
Гүлді дала, күміс көл.
Мынау неткен таңғажайып!
Жібек түкті сұлу жер.

Анау құстар; аққу, қазы!
Жарқылдаған көлінде
Ол да өзінше әсер берет
Біздің қызық өмірге.

Анау аспан: бұлтсыз ашық!
Бейне теңіз шалқыған
Анау күнің күміс табақ!
Көк теңізде қалқыған.

...Кенет міне аспан-көкте,
Көрінеді бір ноқат
Сұсылдайды төмен қарай,
Ағытылып, зымырап...

Желді екпіні жеделдеген,
Зенбіректің оғындай
Ақты төмен зуылдады,
Бейне атылған нажағай.

Бізде міне тұрмыз қарап,
Ноқаттан көз айырмай
Жақындады, көлге төнді,
Әлігі ноқат — нажағай.

Шулады құс көл бетінде,
Абайсызда тиді жау...
Көлдің үстін өрт алғандай,
Көбейді үн... қаңқылдау...

Аппи қиған құс даусына,
Сөгілгендей қабырғаң
Елжірейді ет жүрегің
Бейне жас балапан...

Біз жүгірдік көлге қарай,
Қайнап ыза-зығырдан
Анасына қорғалайды
Әне бір жас балапан.

Тым-ақ зарлы, аяпышты,
Даусы, ананың ашынған.

Төнген ноқат түсті әне,
Балапанға жарқылдап
Қалды анасы күйді, жанды,
Дауыс қылды қаңқылдап.

Жұдырықтай көк қаршыға,
Көтерілді аспанға.
Мәз болғандай қаз баласын,
Тартып алып қашқанға

Қанатымен су сабалап,
Дауыс қылды жалғыз қаз.
Үні өзекті өртегендей
Тартылғандай мұнды саз.

— Енді көзден болмақ «ғайып»,
Аспандаған қаршыға
«Ақын досым қара деді,
Қасындағы малшыға».

Жалт қарасам Жанак екеп,
Көкке мылтық кезеген
Биіктегі қаршығаға,
Құрыш оғын безеген.

«Гүрс» еткізді, басып салды,
Зуылдады жалғыз оқ
Жанак атқан қорғасын да
Кетті көкті өрмелеп.

Дауырыққан мылтық даусы,
Жаңғырыққан аспан-көк
Түспекші ме жалғыз қара?
Тимекші ме атқан оқ?..

Көз жазбадық, қарап тұрдық,
Мерген атқан оғына
Әне төмен домалады,
Домалады қаршыға.

— Құралайды көзге ұратын,
Жанак, неткен мерген ең?
Жаза баспас жарым оғын
Жау құтылмас сермеген.

— Достым, жалғыз мен емеспін
Көп жас біздің елдегі
Таққан мына значекті,
Біздің әскер мергені.

III

Әнші жігіт деді, Жанак,
Тұрды менің қасымнан

Әзілдейді, қағытады,
Бірге өскендей жасымнан.

Әңгіме де көп айтылды
Мыл да біздің көрінді
Әр немерге плаң болып,
Көңіліміз бөлінді.

Қурбым енді біздің үйге,
Жүр баралық, кәсіп аттан
Ана ағаштың баурайында,
Біздің колхоз «Жаңатаң».

Гүлденген ел, армансыз жас,
Күлген өмір, жаңа таң
Бекіп, өрбіп, өріс алды,
Біздің жаңа ауылдан.

...Біз келеміз міне жолда,
Күліп-ойнап екі адам
Жолдасымның әңгімесі
Байсалды өмір, сұр құнан...

Кейде желіп, кейде жортып,
Кейде бүлкіл... аяңдап
Жанақ күлет, Жанақ ойнап
Кейде шырқайт әнге сап.

...Қатар тартқан ұзын көше,
Ағаш үйлі бір қала
Телефонды, радиолы,
Электрлі нұр қала.

Бізді көріп анадайдан
Ойнап жүрген топ бала,
Слют берді бір дауыспен —
Слу ма деді жап аға.

Осы топты жас ұланның,
Қолдарында қызыл ту
Көңілді жас балапандар
Сауық-сайран, ызың-шу.

Ылғи қызыл галстукты,
Бұлар бақыт құстары
Қанат жазат жарқылдайды
Талпынады ұшқалы.

— Ей талпынған, балапандар!
Жүз өмірде, ойна-күлі
Бақыт таңы сүйген сені,
Шырқа, заулат, төгіп жыр!

Көңілді күй, әсем тұрмыс,
Шырай бере атқан таң,
Отаныңды нұрға бөлеп,
Минут сайын құлпырған.

Барлық әлем таңқалғандай,
Сенің салған жырыңа
Ұш, қарағым балапандар,
Әсем өмір шыңына!

I

Түкті қабақ төңкеріліп,
Жүртқа қарттың ауып көзі,
Езу тартып аз-кем күліп
Айтылмаған бардай сөзі.
Маңызданып салмақпенен,
Қақырынып қойды бір ол,
Алқа-қотан отырған жас,
Әңгімеге ашты енді жол
Қушықты түр-құбылыс,
Ырысбайға қарап бәрі,
Қоғалмастан отыр тыныш
Билілердай сабақтағы
Салмақтырақ даусын созып
Бастады қарт әңгімесін
Саусағымен сипап созып,
Бұрыл тартқан қос жебесін.

II

Бүлдіршіндей кезім бала
Ат үстінде ойын салған
Қайдан болсын онда сана,
Жүгіруші едім жоқтай арман.
Түнде дел-сал жар күзетіп,
Ләззат іздер ұзақ таңнан
Аидушының әлегінен
Талай рет ұйқым қалған.

III

Әлім дейтін болды жігіт,
Өкше баса өстім оған,
Талабы зор үлкен үміт,

Әдепті еді қызға ұқсаған.
Жігіттердің бір гүлі еді,
Ақ маңдайы жарқылдаған,
Жайдары жан жатсынбайтын,
Көңілі ашық аңқылдаған
Ер жүректі батыл еді,
Еш нәрседен тартынбаған.
Ол тамаша болды зергер,
Он қолынан өнер тамған
Кішіпейіл,

жылы жүзді,
Қара көзі отша жанған.
Тілге шешен сөзі майда,
Жорғадайын байпаңдаған
Жібек желді көктем айда,
Гүл қала ма жайқалмаған.
Сыры жұмбақ сол бір жанның,
Жүрегінде айтылмаған,
Сөзі кетті; амал бар ма?
Сөнді жігер жалындаған.
Жүрген жері күлкі-базар
Ол жігіттің еді гүлі
Жас денеге еніп ажар
Қызғалдақтай жазғы тұрғы
Атқан таңдай өміріне,
Сәуле беріп жарқылдап ед
Құрбысынан сөз асырып,
Ойын-тойға саңқылдар ед,
Шіркін, сондай асқан ерге,
Қан ішерлер етті зорлық
Гүл жайнаған өміріне
Жұмсап қанжар,

етіп қорлық.

— Не болды оған?
— Кім қан ішер?
— Не үшін зорлық көрді Әлім?
— Кім азапқа салған оның,
Сүйкімді тіл жап-жас жанын?
Деген сұрау қабындады,
Ырысбайға тыңдаушыдан.
Түсіне алмай Әлім жайын
Жұрт сабырсыз болды аң-таң.

IV

Әкесінің қасында отыр,
Қарашан та кеңес тындап,
Қаран кейде Қайдар оған,
Шақырды қолын бұлғап.
Бірақ бала ауыр ойда,
Айтқан сөзге зейін салып,
Еш мүлтіксіз барлығын да
Отырғандай ұғып алып.

V

Дала ирсіз кілеміндей
Жазғы самал қырда есті,
Қыс шұбалған ақ кебіндей,
Үстіндегі тонын шешті.
Өзендерде сірескен мұз
Толқын мініп қаша көшті
Бұрқырды сүзгілеп күз,
Мийдандасты көп егесті.
Шымылдықтан шыққан жардай
Су сәулемен есендесті
Күміс күнде көңіл бардай
Сылдырады сырын шешті.
Мың бұралып еркеледі,
Ғашықтай-ақ күткен кешті,
Күн аспанда, су өзенде,
Шұрқыресты бас изесті
Әлім ертіп жүрді мені,
Сенді көріп, су жағалап
Кеңес қылып әлденені
Тасқан түрін тамашалап
Арқыраған асау толқын
Жатты тулап жарды сабап
Сүзгілесті бірін-бірі
Жұлқыласты шынға қамап.
Әлім маған айтты сырын,
Тыңда деді, құрбым, мені,
Тым-ақ ауыр жара мұным,
Тек айтамын дос деп сені.
Көптен бері сақталған сөз,
Қиын жұмбақ жүректегі

Жәрдемдес бол, қолынды соз,
Адамсың бір тілектегі.
Бейне көлден айрылған қаз,
Айғайласам шықпас үнім
Қолым қысқа кәдірім аз
Байға арзан менің құным.
Қысылғанда бір сен ғана
Басқа пана қылатыным.
Саған ғана айтылған бұл,
Жүректегі барлық сырым
Деді-дағы төмен қарап,
Жерді шұқып отырды ол,
Жүрген қандай жар жағалап
Тұман кезіп таба алмай жол,
Қамалғандай бір тұйыққа,
Аяғына ілініп тор,
Қара көзге келді жасы,
Адамдайын қайғысы мол.
Мен де бұған шыдамадым,
Жолдасымның құштым басын,
Жұмсақ шәйі орамалмен,
Көзіндегі сұрттім жасын.
Қалай ғана шыдар жүрек,
Қайғырған соң замандасың.
Қалай ғана тарар бойға,
Ол күлмесе ішкен асың.

VI

— Қайғырмашы жанға балап
Күліп-ойнап жүрген, досым.
Қайғы болмас ерге қанат,
Сен секілді жігітке мін.
Қабағынды қарсы түйіп,
Неге маған қатпайсың үн?
Қара көзден сорғалайды,
Неге мұнша ыстық жасың?
Он төртінші толған айды,
Неге қинап қор қыласың?
Ақыл көркі ақша бетті,
Күзгі гүлдей солдырасың.
Сені Әлім, кім әуре етті,
Нені ойлап болдырасың?

VII

Үнледі ол кеуде керіп,
Жеп жатқандай жанын жара
Көз айырмай маған төніп,
Қарап тұрды біраз гана.
Тез өзгертіп мұңды түсін,
Қатуланды, қайраттана,
Ұқсағандай өткір пішін,
Қаз ілетін қаршығаға.

VIII

Бірақ маған айтпады сөз,
Әлдеқалай байланды тіл...
Солғын жүзі, жас толған көз,
Сырдың жайын ұқтырып тұр
Дос болғанмен өзіндей жас,
Бір бауырлас емен тума
Айтады деп адамға қас
Әлде маған сенбей тұр ма?
Тоқсан тарау ой тұманы,
Әлде ырық бермей тұр ма,
Кей адамдай толқымалы,
Мүлде айтқысы келмей тұр ма?

IX

Білмедім мен Әлім жайып,
Бірақ ауыр тиді маған
Бар сырымды ақтарайып
Деп ойладым енді оған
Бақыт үшін туған жоқ па,
Дүшпіндегі жаралған жан,
Неге керек бақыт жоқта,
Бататын күн, ататын таң.

X

Айтшы, досым, жан сырыңды,
Айтшы, құрбым, айтшы маған,
Атқарайын міндетімді,
Қол берейін мен де саған.

Қарсы мылтық атысайын,
Жауың болса қамалаған,
Ант етейін айнымайын,
Ақ сүтімен алтын анам.
Қысылғанда сатсам сені,
Батар күнмен батсын қарам
Айтшы дерттің ашшы кілтін,
Жүрегінді жаралаған?

XI

Отырды ол аз толғанып,
Шыбықпенен шұқып жарды,
Қалтасына қолын салып,
Бүктетілген қағазды алды
Қолыменен жазып шетін,
Оқның деп ыңғайланды
Көз жүгіртіп Әлім хатқа
Көп ойланды, көп толғанды.

XII

Міне деді айтылмас сыр,
Адам өмірі, адам жаны
Қолымдағы қағазбен бір,
Досыңыздың ой-арманы
Мен бір тұтқын шешілмеген,
Осы зарлы замандағы
Бүтін емес балғын денем,
Ұлғаюда жарам-дағы.

ҚЫЗДЫҢ ХАТЫ

«Жас жүрегі уға толған,
Жаралының мен де бірі,
Күздігүнгі шөптей солған,
Қалжыраған кетіп нұры
Тек қана бір шықпаған жан,
Жүр демесең өлмей тірі,
Қызғалдақпын сарғайып тән,
Құрт ұялар түскен гүлі.

Жас айрылып ата-анадан
Зарыққанның бірі менмін

Ерте сөніп жағылған шам,
Тарыққанның бірі менмін

Айтсам егер, Өлім саған,
Ашсам барлық жүрек сырын,
Жеткізе алмас жазып қалам,
«Жас сұлудың» көрген күнін
Зарып айтсам шыдамассың,
Тартқан дүние азабының
Қалайша сен жыламассың,
Балдырғанның естіп үнін.

Күнде көрсем саған ғана,
Қарп көзім қадалады,
Күнде ұлғайып жанған жара,
Күнде қайғы жамалады.
Жамандыққа жас жүрегім,
Пағып қана бара алады
Сергелдеңге сені қалай,
Көре тұрп сала алады.

Зирланамын сен деп жалғыз,
Жалыныңа күйдір өзін
Жүрегіме сұққандай біз,
Хаттарыңда жазған сөзің
Ойлап қара, жан сүйгенім,
Менде жазық бар ма сірә?
Жігіт наз деп еттім төзім
Сүйіп айтқан қалқасына

Әбден қатты жараладың,
Жер қилмады денемде сау,
Жарға әкеліп қамаладың,
Ляғыма түсті шырмау.
Ақырғы сөз шықты тілдеп,
Оқып жаның сая табар,
«Маған-дағы сұлу күннен,
Келді деп кез ләззат алар».
Ләззат түбі тым-ақ ауыр,
Бірақ соны ойла, жаным,
Жүрегіңе тасталған зіл,
Қапыда ашып қойма,
жаным.

XIV

Көппен бірге отыр едім,
Ырысбайдың тындап сөзін
Әңгімесін кідірткенде ол,
Женіменен сүртіп көзін
Маған-дағы тым-ақ ауыр,
Жүрегімде туды сезім
Аядым мен жастың жайын,
Көргендей боп соны өзім
Терең ойға шомдым міне,
Ырысбайдың бөліп сөзін
Елестеттім көз алдыма,
Хан дәуірін — қанды кезін.

XV

...Кұрсын қайғы, жоғалсын зар,
Тек бақытты сүйер жүрек
Жас өмірге бұғау салар,
Жауыз заман неге керек
Біі семіз, ханы дажал,
Елге аждаһа аузын ашқан
Қантардай-ақ төгіп ызғар,
Жан-жағына жалын шашқан
Мал орнына адам жеген,
«Би менен бай, мырза» деген,
Адамдықтың кесепаты
Көз алдыма елестеді,
Жеті басты жалмауыз боп,
Секілденді жын мен пері,
Еш пендеге мейірімі жоқ
Мен ойладым ханның түрін,
Елестеді, болып қабан
Қынабы қан қылышының
Маңы толған өлген адам
Өзі тақта, қолында бас,
Ұстап отыр айдарынан
Желбірейді жайылған шаш,
Сорғалайды төгілген қан
Хан қарайды тілсіз басқа,
Санаттары ұрттайды қан
Жаза тартқан шіркін жасқа,

Талай кескен бас көріпед,
Хан мен бидің қастарынан.

XVII

Біде ғана бүгін бақыт,
Жаңа заман, жаңа дәуір,
Жаңа өмірін масайратып
Жаңа жұртқа қонған ауыл
Махаббаты балбыраған,
Бүгін ғана төгілді жыр
Там бақытты барлық адам.
Там өлгенге бүгінгі сыр
Өмірдің кен бақшасында
Бүгін шаттық құс сайрайды
Жердің сұлу торқасында,
Түрлі-түсті гүл жайнайды,
Бақытты айтып бұлбұл сайрап,
Тамсандырып тіл байлайды,
Бақша ағашы желмен ойнап
Жапырақтар бұлғацдайды
Қарацдаршы, Кремльде
Алтын шапақ мәңгі нұр таң,
Сәуле беріп шыққан күнге,
Еркелейді күліп Шолпан.

XVIII

Кел тыңдайық Ырысбайдан,
Мұңға битқан жастың жайын,
Күй төгілсін қарағайдан,
Мен бейшелеп жыр қылайын
Қарағайы екі шекті,
Кейде ыңыранып, аңырасын
Ол қозғаса ескі кекті,
Сен де есіңнен жаңыласың
Әлде хатқа назарың сап,
Тәтті әуезге бағынасың
Әйтеуір күй сорғалаған
Ағар көздің жасы болып
Хан қолында қансыраған
Мұңды қыздың басы болып,
Кейде баяу кідіреді,

Байқағандай алдын торып,
Кейде еңтігіп жүгіреді,
Қалмасын деп біреу көріп
Кейде ақырын сусып қана,
Мамырлайды шекте саусақ,
Шапшығандай аңғарына
Төгіледі күй сорғалап...

1938

I

Жасымнан бірге ойнап өскен жанды,
Қиным бір күні әкеп еске салды,
Тілің билілік шақ көз алдыма,
Сүй сұлу меруерттей тұра қалды.

Әйлідем билілікті күнәдан пәк,
Достықты екеумізге болған ортақ
Көбелек шыбын-шіркей, сона қуып,
Далада ойнаушы едік атысып жақ.

Ол сонда құла мерген бола қалса,
Қаңсырып қорамсағын қолына алса,
Мен дағы найзаменен ұмтылушы ем,
Ог көңді, ер жүректі батырларша.

Немесе, оқ атысып қалың жауға
Кетеміз зым-зия боп шығып тауға
Байласып жалаң қылып жанымызға
Жүргендей болушы едік ел қорғауда.

Тықсырып жигидағы жауды қуып,
Арстан ий, алдымыздан Шолпан туып,
Демилып жерошаққа ет асқанбыз,
Тұрғанда қаңтарулы аттар суып.

Мақтанып содан кейін үйге қайтып,
Еркелеп былдыратып анаға айтып,
Шындай-ақ баян етіп істің жайын
Қоюшы ек ернімізді бір томпайтып.

Сонда ана «қарағым» деп сүйіп беттен,
Құшақтап талай бізді еркелеткен.
Жауынгер ел сүйетін ұлым болып,
Күніңді көрсем деуші ед сенің жеткен.

Міне мен сол суретті алып еске,
Жалынды сөздерімнен тігіп кесте
Отырмын бір-екі ауыз сәлем жолдап,
Мәуелі кең орманда, салқын кеште.

Достым, бұл бастан кешкен менің сырым,
Еш жанға ашылмаған сенен бұрын,
Атылған маған бір кез ажал болып,
Былайша басталады жыры мұның.

II

Тып-тыныш маужыраған әдемі түз,
Күзетте шекарада тұрып жалғыз,
Орманнан жидек теріп келе жатқан,
Жапанда кездестірдім бір сұлу қыз.

Құндағын мылтығымның ұстап қатты,
Андыдым әлгі сұлу перизатты
Көрікті, қыпша белді, қара көзді
Сипаты мені қатты таңырқатты.

Жасырынып мен отырмын бермей сырды,
Басыма ойлар келіп неше түрлі.
Назданып жерден жидек теріп алып,
Әлгі қыз жан-жағына қарап тұрды.

Мен кенет тұтқиылдан шыға келіп
«Тоқта! деп қатты ақырдым бұйрық беріп
Күлімдеп кек алмастан сөздерімді
Бұрылып бара жатыр құшаққа еніп.

Қыз күлді жарқын жүзбен маған қарап
— Бойында,— деді,— асынған қару-жарақ,
«Әйелді алдыңа сап қорқыттым» деп
Өзіңді жүрмегейсің батыр санап.

Жау аз ба сұрқия, сұм сырттан келген
Солардан қорғайды деп елің сенген.
Тентектік болмай ма екеп, құрбым, сірә,
Күш жұмсау жай адамға жидек терген.

Жақсы сөз, отты күлкі, жылы шырай,
Жандырып жүрегімді кетті-ау ұнап,

Ақ үкі, ал кара көз, нәзік жанды,
Құбылтып жаратты екен қандай құдай?

Сол мезгіл сезім билеп тіл байланды,
Сұлу қыз маған улы дертке айналды,
Денемде құмарлықтың қаулап өрті,
Ллп етіп бір сөнді де, қайта жанды.

III

— Жас құрбым, олай болса айтшы кәне,
Тыңдайын әңгіменің болса дәмі
— Тек қана жәрдемшіге менің сөзім,
Жүректен ақтарылып айтылады.

Жандай-ақ ажал төніп суға кеткен,
Сұрайсың менен жәрдем не себептен?
Айтайын, сіз қаталдық істегендей
Дәстүрді жерім жоқ қой басып өткен.

— Әйткенмен сене алмаймын жүрісіңе
Түскендей болып тұрсың маған көкпен.
— Сөкпеңіз мән-жайымды ұғынарсыз,
Осылай шыға қап ем бір себеппен.

— Айт кәне, бетіңізді жүрген желдеп,
Түлкідей бұлаңдама княга өрлеп
Тыңдайын әңгіменді! Сопап кейін —
Сөңді тексерермін теріп жөндеп.

Мен де жан, жүрегім бар жанды сүйген,
Әлсізін денем жылып отқа күйген.
Меніңсіз пайда болған қасіретке
Ем іздеп шығып едім безіп үйден.

— Не болды жүрегіңді өрт алғандай,
Жаудыр көз, сұлу бикеш ақша мандай.
Кең дүние, ұлы өмірде неткен жансың,
Маңдайда бақ жұлдызың жүрген жанбай.

— Әдепті, жақсы құрбым, тілің балдай,
Жарым деп жаным сүйіп сағынғандай.
— Менде не, күн мен айдың көркі бар ма,
Алдыма басыңды ніп табынғандай!

— Сұлу ма аспандағы ай менен күн,
Іздесең онан-дағы табылар мін.
Зарығып бас ұрсаң да ғашық болып
Елжіреп өлгеніңше қатпайды үн.

Сондықтан маған керек сұлу жүрек,
Болсам да көркем тоты бір жас түлек.
Нансаңыз, өмірімде сіз деп жалғыз,
Қайғырып запыран құсып жүрмін жүдеп.

— Сықырлы жуһа жылан секілді қыз,
Қайсарлық арамдыққа бақпайсың міз,
Жанына сонша жара саларлықтай,
Қай жерде бұдан бұрын кездестік біз?

— Тоқтаңыз, мен айтайын сөзді жарып,
Жүзіңіз тым-ақ таныс маған анық
Біз тұрған «Жаңаөмірдің» колхозына
Жүрдіңіз, ұмытпасам талай барып.

— Иә, біраз болды мұнда келгеніме,
Заставты, шекараны көргеніме,
Өтірік жала жаппа, сұлу бикеш,
Мен сенің көне алмаймын ермегіңе.

— Сабыр ет, бір азырақ, құрбым, тағы
(Сұлудың сөйлей берсін тынбай жағы)
Міне үш күн біздің елге келген жігіт,
Астында әсем торы арғымағы.

Тағынып күміс қылыш, мылтық асқан,
Ауылға жігіттіктің гүлін шашқан.
Сіз еді колхозшыны бауыр көріп,
Халықпен туысқандай араласқан.

Дегенде ол, мен таңғалдым ойға қалып,
Жарым деп сүйгім келді жақын барып
Атымды барғанымды сипаттаған
Жаласыз қыздың айтқан сөздері анық.

Бірақ мен үн қатпадым ішке түйіп,
Алаңсыз ақылымды алдым жиып
Кәмшаттай көз алдымда құлпырды қыз
Адамның кете алмастай көңілі қиып.

Аударып кара көзін маған тағы,
Әдепті асыл заттай сөз арнады
Албыртып екі беті алмадайын
Үкідей жел үрлеген бұландады.

Мөлдіреп кара көзі жасып іркіп
(Қатал жан махаббатты дегендей ұқ)
Маржаңдай бетіндегі тамшыларын
Ақ жібек орамалмен алды сүртіп.

IV

Қилың ой дариясына түстім жалғыз,
Толқындай тұйықтағы таба алмай із.
Алдымда ақ маралдай маң-маң басып,
Үн қатнай ілгері аттап келеді қыз.

Алысқан ой тартысы сүйреп алға,
Итеріп апарғанда биік жарға
Көзіме әлденені елестетіп
Қорқыныш соқтықтырды қиындарға.

Токсан ой шыққан сыртқа миды жарып,
Бастары бірікпейді керіс салып,
Жүгірсе бірі ілгері сүйреп мені,
Аңиды енді бірі кейін қалып.

Болдыртты ой толқыны, басым қатты
Болғанда бірі сүрсіз, бірі тәтті,
Қилдың неше алуаны тізбектеліп
Алдымнан көшкен елдей өтіп жатты.

Силмақпен ой көшіне тұрдым қарап,
Дегендей жөндеріне кетсін тарап
Қызықтан, қорқыныштан білгір ақыл
Маңызды неше түрлі берді сабақ.

Сол кезде тапқандай-ақ жіптің ұшын
Қуандым өзгеріліп ақшыл түсім,
Жүйрік ой көз алдыма алып келді;
Анамның жасымда айтқан ертегісін.

«...Қыр кезіп садақ тартқан хан баласы
Амалсыз қасына ерген көп қарашы

Жөңкіліп жоталардан киік қуып,
Қызықтап кетіскенде бір парасы.

Алтын бас, күміс жонды бір ақ марал,
(Құбылған көздің құрты жан таңғалар)
Ағыпты топтан бөлек атой салып
Жәндіктей ажал күткен өлімге зар.

Ат қойып қоқиланған ханшың ұлы,
(Маралда әкесінің бардай құны)
Шандатып қыр соңынан бір қалмайды,
Болдыртып түсірем деп қолға тірі.

Ай мүйіз, алтын басты, сұлу порым.
Ойнақ сап келе жатыр қазып жолың.
Атылып бір жартастың ар жағынан
Көрсетті хан ұлына бір-ақ жоның.

Су кеткен иығына есер сорлы,
Оралып жолдастарын таппақ болды.
Далада ауызын ашып, біраз тұрып
Мөлшерлеп осы-ау деді қайтар жолды.

Шуу-шуулеп бір ағашқа келіп жетті,
Тыныстар жолдасына жер іздетті.
Алдынан ай сымбатты бір қыз шығып,
Иіліп жігіттерге сәлем етті.

V

Құмар боп хан баласы өліп-талып,
Сұқтанып сөйлеседі қызға барып,
— Ғажайып бұл кез келген бір асыл зат
Жүрейік,— дейді шапшаң ауылға алып.

Қыз айтад: «Елімді жау келіп шапты,
Түк қоймай адамдарды асты-атты.
Солардан қашып шықтым жалғыз өзім,
Болған соң бір шыбындай жаным тәтті.

Елеуреп сонда жігіт береді қол:
Жас құрбым, жүр екенсің таба алмай жол
Атақты хан баласы бекзадамын
Қарағым, сүйдім сені маған жар бол!—

Деп қызды ауылына келеді алып,
Еліріп қуанады әнге салып,
Күмбездей ақ отауға келіншекті
Құрметпен қыз-бозбала кіреді алып.

Сұлу қыз, хан баласын күнде ұйықтатып,
Сып етіп төсегінен тұрғанда атып —
Шығады ақ отаудан боп айдаһар
Ысқырып жүрген жерін жалындатып.

Зарлайды анажандап бала шулап,
Сел қаптап ақырзаман болардай-ақ
Болмаса бәрі мінген кемелерін,
Теңізге батырардай толқын тулап.

Жас жігіт жүрегімен жарын сүйген,
Түн болса шыға алмайды жалғыз үйден
Көзінен ағызады қанды жасын,
Қалайша құтылам деп мұндай күйден.

Кейбіреу жігіттікке жүрген тасып,
Түнерін үндемейді қайғы басып,
Боздиды құшағына ап сүйген жарын,
Қоштасып, қол ұстасып, амандасып.

Осылай ел ішіне ылаң салып,
Қан ішіп жан етіне тойып алып
Даладан тауып алған хан келіні
Житатып төсегіне қайта оралып...

Кенеттен қыздың сөзі «Құрбым» деген
Желсіз бұзып ойдың сыры терең
Ақылды апашымның ертегісін
Бітіртпей біраз күнге бөлді менен...

VI

Жүгірген толқымалы неше саққа,
Шытырман ой тұманын тастап артқа,
Жадырап бұлттан шыққан күндей болып,
Күлімдеп көз жібердім дала жаққа.

Маужырап дала тұрды нұры тамып,
Түгіне миллион түрлі кесте салып,

Аспаннан тамылжыды күміс күн де,
Бегімнен сүйіп желмен құшаққа алып.

Қыз маған бір қарады жаутаң қағып,
(Тұрғандай жүректегі мұңын шағып)
Еркіне қоя берсе қарлығаштай,
Кетер ме дей ме жылдам қанат қағып?)

Қадалып мен артынан жүріп келем,
Тұңғық ой түбіне көз жіберем.
Әйтеуір жұмбақ қызда көп әңгіме
Жасырған жүректегі сыры терең.

Мүмкін ол өз елінен шыққан қашып,
Бір ауыз оқиғаға араласып,
Панасыз айдалада жүрген шығар,
Тау кезіп, орман түнеп, қырды басып.

Мүмкін ол жуһа жылан мыңға келген
Әдейі сұлу қыз боп түсі өзгерген,
Тімсініп жемтік іздеп жүрген шығар
Көрікті ұлы Отаннан — біздің елден.

Тіл қатпай келе жаттым ілгері аттап,
(Сабырлы адамдардың қалпын сақтап)
Күдіксіз қыз денесін қатты ұстады
Көрмеде жүйрік аттай қойған баптап.

Әйтеуір осы қызда бір терең сыр
Белгісіз жүрегінде жасырынып тұр
Мүмкін бұл май айының қызғалдағы,
Мүмкін бұл жаңа ғана ашылған гүл.

Мүмкін бұл кінәсіз жас адал жүрек,
Зарығып келген шығар жәрдем тілеп.
Сенбедім, тұтқын еттім, енді несін
Сөзбенен шымшылаймын кекеп-мінеп.

Тырысып білдірмеуге ойларымды,
Сұранып түйдім әдей қабағымды,
Ол-дағы келе жатыр маң-маң басып,
Білмейтін еш нәрсені адам сынды.

Сол кезде карсы алдымнан ашылды көл,
Жиектеп шығушы еді заставка жол,
Маңында селдір-селдір ағашы бар,
Бар еді сол жағында татырлы сор.

Тап-таза, ақ күмістей көлдің суы
Күн шыға көтеріліп жатар буы.
Қаңқылдап оркестрдей күй тартатын,
Мамық жүн құс баласы қаз бен қуы.

Шолп етіп ақ қайраны суды жарып,
Жүретін көл ішінде ойын салып.
Қызығып караушы едім су түбіне,
Ынтығып құмарланып тұра қалып.

Аударып назарымды көл көркіне,
Жол бердім тағы біраз ой еркіне,
Құмармын тамашалап күнде көрем
Өмірдің тоя алмаймын келбетіне.

Әне түр! Қыр өркеші көкті сүзген
Жақпар тас секілденіп қолмен тізген
Түнде аймен қол ұстасып амандасад
Албырап аспанында қалқып жүзген.

Тамаша туған жерім, өскен елім,
Жасыл бел, майда қоңыр жібек желім
Сүйемін бір сол үшін майдан болса,
Бірінші шығар ұлың болам сенің.

Бұл ойды қыздың даусы тағы бөлді
Көрсетті қолыменен нұсқап көлді.
«Егерде мүмкін десең, құрбым өзін,
Қандырып алсам деп ем сумен шөлді».

«Жарайды» дедім оған, ойлап тұрмай,
Еш нәрсе көңіліме күдік қылмай,
Қыз көлге аяңдады су ішсем деп
Жалтарып жап-жағына мойын бұрмай.

Сілмегі мені басқан ауыр ойдың
Шаршатты еркін алды тұла бойдың
Темекі ап, шылым орап тартайын деп
Қасыма мылтығымды сүйеп қойдым.

...Қарасам тұтқын қызға көзім салып,
Ұмтылып алты атарын қолына алып,
Тұр екен жаңа ғана мені атпаққа
Көтеріп жардан басын ыңғайланып.

Кідірмей қыз тездікпен атып салды,
Шаңқ етті алты атары, түсі ызғарлы,
Бір тасты таса қылып жата қалдым
Майданның тап осылай басталды алды.

Бір кезде сол жақ иығым түсіп төмен,
Ауырлап бара жатыр барлық денем.
Шыдадым тап осындай екі дайда
Жараға көңлімді қайдан бөлем.

Қан ағып, жып-жылымшы қойнымда ағып
Жеңімнен сорғалады жерге тамып.
Ызалы екі көзім отша жанды
Өлімге қарсы шаптым ызаланып.

Сом білек найза батпас, құрыш тәнім,
Оқты елеп осындайда не қылғаның
Тасталмас қолдан мылтық, белден қылыш
Көз жұмып тар кеудемнен шықпай жаным.

Елімді, туған жерді жандай көрем,
Өзімді барымменен соған берем,
Қан кешу тар кезеңде ажал төнсе,
Найзамды дұшпаныма шаншып өлем.

Дегенде тасты қайрат жүрек тулап,
Андыста өтіп жатыр минут зулап,
Көл тұрды ақ күмістей мәнерленіп
Қику сап, жағасында құстар шулап.

Еңбектеп кетер жол жоқ одан әрі,
Жан-жағы панасыз қыр, дөңес бәрі
Тек қана қыраттардан асып өтіп,
Тұтқын қыз бостандыққа шыға алады.

Тым-тырыс бара жатыр уақыт өтіп
Мүмкін ол түн болғанша жатар бекіп,
Қансырап бұл жарадан мен өлермін
Андысқан ата жауым қалар кетіп.

Арман не арыстандай жауға шауып,
Жатпадым ерлікпенен қаза тауып,
Баладай мазақ болып жатырмын мен,
Өлтірген бай үйінің иті қауып.

Қолымнан түк келмейтін сорлы жандай,
Өлімге бас қояр ма ақша маңдай
Әтем бе, ұлы өмірден өгей болып,
Ақ сүтін Отанымның ақтай алмай.

Ақ алмас кенет жасып майрылғандай,
Ақ сұңқар қанатынан қайрылғандай
Мен жаттым ашу кернеп бар денемді,
Қапыда тіршіліктен айырылғандай.

Дөң бар ед қыз қасында, ар жағы сай
Бір асса одан әрі кетуге оңай,
Байқаймын қыз ұмтылған секілденді.
Жандәрмен аласұрып соған қарай.

Егерде қырсықпаса осы жолым,
Көздедім алты атарлы қыздың қолын,
Қырғидай қазды ілген жұлып түсті,
Ызамен дәлдеп атқан менің оғым.

Етпеттеп дөң басында құлап жатты,
(Мінекей досың сенің дәлдеп атты)
Жүгірдім алты атарға жерге түскен
Иығымнан жылы қаным саулап ақты.

Тұра сап ол да ұмтылды мылтық жаққа,
Тез келіп менен бұрын қолға алмаққа
Айқасам, өлемін деп қорыққанменен,
Ажалдан аузын ашқан жан қалмақ па?

VII

Мінскей жекпе-жекке келдік жақын,
Шап бердім, не жаным бар аянатын,
Бір күшті дүниеде дәу пері екен
Қылмаңдап қылымсыған әлгі қатын.

Айқастық, жұлқыластық табан тіреп,
Сүйрестік етек-жеңмен жерді күреп,

Сіресіп оқты көзбен кейде атысып
Бірсылдап жеңісе алмай тұрдық шіреп.

Жанталас...
Жарадан қан ағып жатты,
Сұп-сұйық жерге судай тамып жатты.
Оралған етегіме ерке гүлдің,
Мойнына қызыл лента тағып жатты.

Бір кезде мен көтеріп алдым оны,
Болса да тасқа ұрармын нендей долы,
Қаншама дөңгелентіп үйірсем де,
Шықпады жағамдағы қыздың қолы.

Қармақтай майыстырдым түсті ұшып
(Өлер кез келді сұмға көрін құшып),
Дарияға маған жара бөгет болды,
Қолымнан босап кетті қыз жылысып.

Тағы айқас, тағы тартыс, өлім-өмір...
Әркімнің көз алдында құбылып тұр...
Жеңген шат, жеңілгеннің күні бітіп,
Бір шала отқа жанып болады күл:
Қалшылдай бар денемді ыза кернеп,
Қарыстым, оңай ма екен жанды бермек
Есепсіз аққан қаннан қуат кетіп,
Байқаймын әлсіреп кетсем керек.

Сіресіп тұрдық біраз жағаласып
Көзбенен от атысып, заһар шашып,
Қан талап қара көзі малғұнның
Құп-қу боп кеткен екен қаны қашып.

Боялған аяқ астым қызыл қанға
Сын кезең мезгіл болды шыбын жанға
Қан кетіп қыз аузынан талып жатты,
Көтеріп мен ызамен жерге ұрғанда...

Жарқ етіп түсі суық өткір алмас,
Шар болат тасқа салсаң жүзі жанбас
Түсірсең тураймын деп тұр қолымда,
Мүйіз сап, сүйір қылыш, жап-жалаңаш.

Тар жерде иесінің тілін ұғып
Қынаптан оқ жыландай атып шығып,
Тұр міне арам қанды ақтармаққа
Залымның өкпесіне «тілін» сұғып.

Тоқтай тұр, Отан берген ақ семсерім,
Айнымас бір досымсың сен де менің
Мен бе екен абайламас аңғал батыр,
Досымның қынабынан шығар жерін.

Сұмырай шалажансар мынау жатқан
Ішінде талай сыр бар мұз боп қатқан
Заставқа тірі барып шертсін кебін,
Сондықтан, ашу, тоқта, қылыш шаппаң!..

Ақ алмас, әзірше түс қынабыңа!
Күн жетер алда сені сынарыма!
Керексің қаптаса жау, майдан болса,
Ерлікпен шебін ойран қыларыма!

Ант етем сонда сені қолыма алып,
Қол бастап, лап қоярмын атой салып,
Атымен ұлы Отанның арыстандай
Тайсалмай қан майданға кірем барып.

VIII

Жағдым мен бұл сырымды, достым, саған
Тел хат жаз, кешіктірме сен де маған.
Биігі жібек мінез бір гүл едің,
Шоқтанып май айында жарқылдаған.

Жаңа достым бірге өскен бала жастан,
Оқи бер хатымнан көз айырмастан,
Шындықтың сарқылмайтын дариясынан,
Бұлақтай ақты сырғып біздің дастан...

Дастанды мен емеспін жазған жалғыз,
(Бір емес толып жатқан бірнеше жүз)
Дәуірдің әр кездегі шындықтарын
Алтынды кітаптардан оқығанбыз.

Сен мені айыптарсың, кiна тағып,
Жұлдыздай шықпайсың деп топтан ағып,
Әйткенмен сағынғанда дауысымды,
Оқырсың дастанымды қолыңа алып.

1939

I

Дөңселей конган ауыл: қара құрым,
Туырлық, түндіктері жырым-жырым.
Өлмелі кедейміз деп ападайдаң —
Сұрамай өзі айтып тұр жұртқа сырын.
Дамылсыз іс соңында кемпір-шалдар,
Ұйқысыз кейде өтеді ұзақ тандар.
Сонда да ішер асқа жарымайды
Еңбекпен өмір кешкен осы жандар:
Күләнда туды осында, ер жетті, өсті,
Жоқшылық тақсіретін бастан кешті,
Көрікті, ақыл, ойлы болды жастан,
Сүйген ел: «бұл ерекше бала» десті...

II

Орынсыз бір күлмейді езу тартып,
Мінелі жаратылған жаннан артық,
Өмірге он төртінен туған айдай
Жарқыран жүзінен нұр тұрар шалқып.

Оқыған жас күнінде үзіп-шалып
Әйтсе де зиректікпен қара танып,
Үмтылып білем деумен ілгеріні
Кітапты өз бетінше кеткен алып
Дастанды, ертегіні түгел жаттап,
Сиктайды шаң тигізбей үйде ардақтап
Жыныда құрбысына айтқан сөзін
Тамешыны отырады ауылы мақтап
Сүйкімді, ауыл-үйге тым ләззатты.

Үлкенге, кішіге де инабатты,
Қары жоқ қабагының, жаз сықылды —

Қымбатты мінездері балдан тәтті
Күләнда осылайша өсті бастан,
Жері жоқ оң аяғын теріс басқан,
Мақтаулы өз елінің ақ маралы,
Ауылдың сүйген қызы болды жастан.

III

Таң кезі күншығыс жақ мұнарлатқан,
Сырылып көкжиегі құбаң тартқан
Тып-тыныш маужыраған табиғатқа
Дамылсыз таңның құсы тек үн қатқан.
Беймаза бытпылдың жағы тынбай
Даурығып кең далада бебеу қаққан...
Мұңды бір әп шығады таңмен талас
Алыстан — құба жоннан, жылқы жақтан.

IV

Тынышсыз түп азабын тартқан жалғыз,
Қайғылы төсегінде Күләнда қыз,
Аунақшып ой түбіне шомылады,
Мұз төсеп жамбасына батқандай сыз.
Толқынды терең қиял тербеледі
Өшпестей жүрегінде қалдырып із...

V

Саз беріп таң шапағы қызарады,
Сәулесін суға тартып құз алады
Тым әлсіз шұғлалы таң мұнары
Есіркеп көл бетіне бір қарады.
Өзгерді аспан бетін түнде жапқан
Қою бұлт
Түннің меңіреу тұлғалары
Күн сұлу пердесінен бетін ашып,
Күлімдеп көкжиектен сығалады.

VI

Сол кезде жас Күләнда сыртқа шығып,
Көнетоз иығына шапан іліп,
Бетке ұстап өзен жақты әлдеқалай,

Ақырын ілбip басып кеттi жүрiп,
Кей кезде жан-жағына көз салады
Жүрiсiн бөгекiрeп

аз кидiрiп,

Жай ғана баяулатып ән қозғайды,
Камыққан көңiлiне медеу қылып.

VII

Қоршаған бiр жақ бетiн иiрiм тал,
Өзеннiң қойнауыттау бiр жерi бар
Жыландай бұраңдаған су тасқыны
Оқшиып соған төнiп тұрады жар.
Қанды су деп атайды адам жұтқан
Бұл жердi ертеке етiп кемпiр мен шал.
Жақындап жағасына барған жанға,
Жалақтап тұрғандайын төнiп ажал
(Қарағым, қарындасым, қапы болма)
Ашулы барар жердi ақылға сал!
Итерме өзiңдi өзiң қазған орға
Қыстама шыбыныңды кезеңде тар!
Бұралған балдырғандай, қарындасым,
Алдында әлi де үмiт-тiлегiң бар...

VIII

Өрмелеп келе жатыр биiк шыңға,
Қайғылы қара түндeй батып мұңға
Аһ ұрып тас жүрегi жарылғандай
Бөленiп қайғылы үнге, зарлы жырға.
Аққудай пiйдын көлге жүзем деген,
Жарқылдан күмiс қанат шомып нұрға —
Керiлген ақ маралдай қыздың жапы,
Iлiнiп тұрғандай-ақ жалғыз қылға.

IX

...Елестеп көз алдына бiр жылы жүз,
«Қайтесiң» дегендей-ақ «Күләнда, сiз»
Қайғымен қатуланған қыздың бетiн
Өзiне магниттей бұрды ерiксiз.
Қадалып бiр нокаттан көз алмады
Iзiне түскен бiздiң геройымыз

Құбылып ақшыл беті қызыл тартып
Күбірлеп сөйлей берді қайғылы қыз.

К ү л ә н д а:

«Қарайсың маған неге көзіңді алмай?
Мен тоты сұм өмірден өткен зарлай.
Бесіктен мехнаттың уып іштім,
Мандайда бақ жұлдызым қойды жанбай
Зарлаумен су түбіне кетем міне,
Тұрмыстан қызық көріп, ләззәт алмай,
Есімде жалғыз ғана ана сүті
Тілімнен дәмі кетпес шекер, балдай,
Өлім мен тіршіліктің тартысында
Дал болған әуре-сарсаң мен сормандай.
Тасташы, мені оңаша, құрбыласым,
Дерт қосып жүрегіме қайғы салмай».

Е л е с:

«Лағнат сұм тұрмысы бай-патшаның,
Ойласам менің-дағы қайнар қаным.
Жағатын туар ма екен алдан өмір
Адамға мәңгі сөнбес бақыт шамын
Мен келдім жәрдем қолын созайын деп,
Естіліп құлағыма зарлағаның!
Өлімнен сені алып кетсем деймін,
Кезбесі болсам-дағы сахараның
Күреспен күтсек деймін алдымыздаң,
Бейнетін, мехнатын, не салғанын...
Алтайдың құлан ілер сандағындай
Дұшпанның майдандасып ішсем қаның
Көз жасын сөйтіп қана тыйсам деймін
Зұлымнан жапа көрген жан-қарғаның
Қолың соз, білегіңнен ұстат маған
Жан қияр өмір серік бола аламын
Құшайып — жұбайым,— деп Күләндашым
Жүректе қаулап жанған сөнсін жалып».

К ү л ә н д а:

«Танимып... сүйем сені, тіліңді ұғам
Ұялам кеш сөзімді... тәжім қылам
Сен маған достық тілек білдіргенде,
Сыр ашпай мен орынсыз еттім шыдам.
Келдің сен міне тағы құшақ жайып,

Қанды жас көзден аққан жуып кетті
Ұстаған қолындағы орамалын...

XIII

Ызғарлы биік жартас суға шөккен,
Бауырында талай мұңды жасын төккен.
Елжіреп қыздың басын сүйемейсің,
Жүрегін сенің қатты не себептен?
Бауырында Баян сұлу қаза тауып,
Зарлының құлағына даусы жеткен.
Жартасты талай шерлі баспана ғып,
Қаңғырып жылдар бойы мекен еткен
Түн түнеп жетім қыз да күйін тартып
Боздаған,

сүйегінді елжіреткен.

Солардың ащы зарып адамға айтпай,
Келесің жүрегінде сақтап көптен...

Екінші өлең

I

Ұл тауып Сауырбайдың Ақбөпесі,
Қуанып үй ішінің кеткен есі.
Далиып Қаржаубай шал күлімдейді
Шаттанып, туғанына немересі.

II

Алыстан, ел арасы жақын жерден,
Адамдар сапырлысып тойға келген
Әр үйде әрбір тобы гуілдесіп
Мәжіліске өздерінше көрік берген
Ақылды сөз несі қариялар,
Шұбыртып нақылдарын аттай желген
Сыр ашып бір-бірімен сұқбаттасып,
Айтысып қызықтарын жаста көрген.
Қуаттап, көтермелеп отыр кейі
Шешен тіл қарияны, ескі жөнмен
Ырғалып ақсақалды тағы бірі
Ағытты әңгімені өткендерден.
Ерлікті, батырлықты мадақтады,
Қозғады ертегісін Жүйемерген.

III

Ас ішіп болған кезде жұрттың бәрі,
Жігіттің той бастаған шықты «жары»,
— Халықты қыр басына жиналсын,— деп
«Атшабар, атшабарлап!» хабарлады.
Суырылып топтан шығып ат кеткенде
Кез болды сыналатын жігіт бағы.
Тойшылар қақ жарылып бөлінді де
Палуанын даярлады екі жағы.

IV

Басталды қызық күрес, ұлы думан,
Кем емес екпіндері есрафелдан,
Ұстасып, екі-екіден жағаласты
Жігіттер күресуге дайын тұрған.
Бір жігіт ұзын бойлы, шойын қара,
Ерекше көзге түсті жеке-дара,
Шоң желке, алақан көз, жырық ерін
Денесі алқам-салқам бір дағара.
Бір деммен ұстасқанды тымақша ұрып,
Жапырып жібергендей жерге тығып.
Қаймығып оған қарсы жан шықпады,
Әр жігіт әр нәрсесін сылтау қылып...
Біреулер:— мұның өзі бұзық,— деді,
— Тым о жар, күресі де қызық,— деді,
— Тойында Тоқсанбайдың бір палуанды
Талдырған, жіліншігін үзіп,— деді...

V

Көрген соң мына жақтың ол ынғайын
Мақтанды жан теңгермей барған сайын.
Күжірейіп кең ортада отыра берді,
Дегендей күрессіз-ақ бәйгем дайын.

VI

— Бұл мін,— деп,—

өмірде өшпес біздің топқа
Табанын алғандай-ақ басып шоққа,
Ашулы Есенгелді айғай салды.

Дәу қара пәрменімен лактырғанда
Дік етіп тұра қалды әлгі бала.

X

Сонда жұрт уһ дей бір демін алды,
Ұрандап отырған топ айғай салды.
Жас жігіт дәу қараға қайта ұмтылып,
Шап етіп қоян-қолтық келіп қалды.
Бұл жолы бала жігіт андып бақты,
Қараны өшіктірді, іліп қақты,
Өктем гып жұлқуына бой берместен
Сіресіп орышында тастай қатты,
Балаға ел көңілі енді толды,
Жүректен қорқыныштың оты сөнді,
Кез келіп екі арыстан шайқасқандай,
Бір қызық күрес үсті майдан болды.
Тістесіп, сүзгілесіп олар жатты,
Алысып жағаларын сілке тартты,
Ұршықтай бірін-бірі дөнгелентіп.
Лақтырды, жердің шанын бұрқыратты
Кармақтай майыстырып дәу қараны,
Қайырып бала бір кез шалқалатты,
Жан дәрмен ол да аяғын босатып ап
Жігітті сыпырадан бірер қақты...

XI

Ецкейін ныққа нық тіреседі,
Бұрғыштап аяқтарын білеседі,
Ұмтылып шаламын деп жігіт тартса
Дәу қара кейін қарай сіреседі.
Күш алып кейде қолдар сартылдайды,
Үйіріп бірін-бірі алқымдайды,
Көтеріп жамбасқа алып сілтескенде
Аппақ боп балтырлары жарқылдайды,
Қалың топ көз алмайды палуандардан
Күтетін батса да күн, атса да таң.
Дуылдап қиқуменен көтереді,
Жұлқыстың дүмпуімен шыққанда шаң
Бір кезде бала қатты айғай салды,
Бір істі күткендей топ тына қалды,
Серейтіп сирақтарын өлген жаңдай

Қараны жерден лез жұлып алды.
Тымақша дөңгелентіп айналдырды,
Үйіріп-серендетіп біраз жүрді,
Сол бойда қимылдауға келтірместен,
Тулақтай тарс еткізіп жерге ұрды.

XII

Балуанға ел дүрлігіп құрмет етті,
Айқайлар қуанышты көкке жетті,
Той бастап, әдеп сақтап жүрген жігіт
Қолтықтап өз тобына алып кетті.
Разы боп ақсақал шал Есенгелді
Қасына бұл жігіттің таяу келді.
Әдеппен балуан оның қолын алып
Иіліп қарняға сәлем берді.
Ол айтты — мен көрмеген бала кімсің.
(Әрқашан мерейіңді үстем қысын).
Егер де осы жерде туған болсаң,
Жасырынып көзге түспей қайда жүрсің?
— Уа, ата,

жаһан кезген мен бір бала
Менде жоқ туған-туыс, ата, ана
Біреудің малын бағып, отып тасып,
Басымды асыраймын жалғыз ғана.
Әбікеш өзім атым қойған жастан
Әкемде ұл жоқ екен менеп басқа,
Тағдырда жазу солай болғаннан соң,
Еш шара болмады елден айырылмасқа.

XI

Естіген жігіт сөзін Есенгелді,
Кемсеңдеп өз өзінен жылай берді,
Есіне әлденелер түскен жаңдай
Тұнжырап таяғымен шұқып жерді
Бір кезде ол көтеріп алды басын,
Женімен сүртіп қойды көзден жасын,
Бұйырды бір жігітке шапшаң кел деп
Әсеттің алып кел деп ақ аласын.
Ол барып ақ аланы алып келді
(Ойнақы бір ат екен еті желді).

— Қарағым, саған берген сыйлығым,— деп
Шал тастап Әбікешке жүре берді.
Біле алмай аларын да, алмасын да
Әбікеш тұрып қалды ат қасында,
Ойлады бір сыр бар деп ақ аланың,
Тегінде осы шалдың көз жасында...

XIII

Түр скеп ақ ала да оттай жайнап,
Жер тарпып ауыздығын қарш-қарш шайнап.-
Қайшылап қос құлағын анда-санда
Қарайды тым алысқа одағайлап
Жібектей судыраған құйрық-жалы,
Өр кеуде, омыраулы, бөкеп саны,
Тұяғы от орнындай, салпы ерінді,
Жанына кім баламас ақ аланы?

XIV

Түс ауа осылайша той тарады,
Жамырап қайтты үйіне жаншың бәрі,
Есметке шаншудай-ақ жаман батты
Бұл тойда інісінің жығылғаны
Бәйгеден ең болмаса аты келмей,
Тайғандай болып қалды бастан бағы
Ойлады ол қолдамады қалайша деп,
Қислі ата-бабам аруағы.
Бұл елден бір озбырлық көрген жандай
Қайтты ол ауылына сышып сағы.

XV

Әбікеш ақ аланы жетекке алып,
Үйіне Ыбырайдың түсті барып,
Бәйек боп қара кемпір күтіп алды
Басына жастық қойып, көрпе салып.

XVI

Әбікеш бұл үйменен көптен таныс,
(Болса да жылқы баққан ауылы алыс)
Ерігіп қоста жатқан жылқышының
Келідей жүрістері шәлкем-шалыс,

Аттыдай кей жерінде жортып алып,
Тоқталып кей мезгілде жаяулады.

Безілдеп кідіргенде ән аяғы,
Өтінді отырған ел айт деп тағы
Қандырып мейірлерін тыңдағанның
Әндерден айтты біраз Арқадағы.

XIX

Отырған әуезіне әннің еріп,
Барлық жұрт бір қозғалды көңілденіп,
Кездескен көлденеңнен бір жылқышы
Ойынға жібергендей көрік беріп
«Тағы айтсын, бөгелмесін айтсын тағы».
Деп бір кез әнге еліккен ел шулады
Не деген тамаша еді мынау бір деп,
Қыздар да бір-біріне сыбырлады
Бір жігіт деді: «кұрбым демін алсын,
Біздің де әнімізге құлақ салсын,
Көрдім деп құрбылардан сый-құрметті
Рауы боп қостарына айта барсын».
Бұл айтқан төрелік сөз көпке ұнады
Теріс дер ешбір пәнде табылмады.
Ойынның тәртібінше басшы жігіт
Ретпен жағалатты домбыраны
Біреулер домбыраны дыңылдатты,
Қақырынып,

мойнын кейін бұрып жатты.
Әркімнен әрқилы боп көп алдына
Келікпен ән түрлері шығып жатты.
Әрше, оған халық күліп жатты,
Қу тілмен кейбіреулер іліп жатты
Ойында еркелік жоқ дегендейін
Бәрі де көпке майдай сіңіп жатты.

XX

Бір кезде бір ән шықты көкке зулап,
Жиын да тына қалды жатқан шулап,
Әркімнің тұла бойын шымырлатты
Жаңылтып естерінен әбден улап
Зымырап көк жүзінде гуілдеді,
Балаша желмен ойнап уілдеді,

Толқындай кей кездерде төңкеріліп
Тымықтай кейде ештеңе білінбеді.
Аспандап кейде бір кез тұрып алды,
Айналып ай қасында жүріп алды.
Жарқылдап түсетұғын нажағайдай
Зымырап бұлт ішіне кіріп алды.
Бұлақтай таудан аққан сылдырады.
Оралып жүрегіннің дәл басына
Әдемі ән әуезін тұндырады
Шымырлап жұрт денесі әнді жұтып
Сол минут тіршілікті кетті ұмытып.
Бөленген осы күйге сезгіш жүрек
Соғалмай, ән аяғын тұрды күтіп
Өскен ел әнді сүйіп бала жастан
Отырды тырп етпестен, қозғалмастан,
Қыз-дағы даусын мыңға құбылдырды
Ән сазын өткізгендей қара тастан
Тыңдады ел ар жақтағы, бер жақтағы,
Ән кернеп, дүниені сел қаптады
Көтеріп төбесіне балапандай
Әншісін мадақтады, ардақтады.
Құбылып, бүктетіліп ән тоқтады,
«Уһ» деді

кіргендей боп жұрттың жаны...
Кемпірлер тұс-тұсынан шулап кетті,
«Қарағым,
қарағымдап» қыз баланы.
Әбікеш таңырқады есі кетіп,
Жүрегін балбыратты ән тербетіп,
Ынтығып әнші қызға қарай берді
Сүйкімді қара көзін мөлдіретіп...

XXI

Қызды ойын түн ортасы болған шақта
Отырып, қыз бен жігіт аралатпа,
Қол соқпақ,
қызды мақтау секілденген
Ойындар жүріп жатты жағалатпа.
Зар шеккен боран бүркіп тар заманнан
Жарты түн бастарына ерік алған
Тордағы тоты құстай қазақ қызы

Сырласып сүйгенімен шықты арманнан...
Бірі айтып оның сөзін бірі тыңдап
Біреулер ішкі сырын көзбен ұрлап,
Әйтеуір осылайша ойын қызып,
Тынымсыз жастар жағы жатты жырлап.

XXII

Әбікені қасындағы әнші қыздың,
Жүзбе қарай берді шығармай үн
Төк қани бір мөлгіде сөз бастады
Атың кім болады, құрбым, сіздің?
Сынағы ол «Күләнда» деп жауап берді,
Сөйті де, үйіледі жандай шерлі,
Жалғасын әйіге, әйіл содан былай,
Екі жас бірге келді, кеңеске енді...
Талаймен талай талай сөзге барды,
Жұмбақтан сөйлесе де көпті аңғарды
Бір кезде әлдеқалай қыз мұңайып,
«Бақытсыз бір жанмын» деп айтып салды
Қыз түрі көрінеді апаратын сыр,
Сондықтан сөздің артын қазбады бұл
Ойлады ашармалы бұл кеткен жан деп,
Менімен құрғ жайлаған неғылған гүл?..

XXIII

Артынан өткен тойдың, ду күрестің
Шыңтақтан үйде жатқан Әбікештің —
Тәзілі көз алдынан өтті осылай,
Суреті осы ауылда болған кештің
Осы үйдің Гизел деген ер баласы
(Оң алты — он жетіде жас шамасы)
Тарқиян сол ойыннан бермен қарай
Воп кеткен Әбікештің жан жолдасы.
Вұл үйге сонан бері талай келген
Ішпеді бірге туған оған сенген
Көмірді анасындай жақсы көріп,
Заттарын беруші еді жиған-терген.
Осы үйде михаббаттың балын татқан
Осында Күләнда алғаш мұңын шаққан
Осында екі гашық талай кез боп,
Осындай талай тәтті тандар атқан...

Әбікеш тағы талай ой ойлады,
Болдырды ұшығына жете алмады
Бір дауыс ұйқысынан оятты оны,
— Тұр, қарғам, әлдеқашан шай қайнады.
Орнынан шошығандай ұшып тұрды,
Далаға шығайын деп тез ұмтылды
Қызарып күн де батып барады екен
Қол жуып, киім шешіп шайға отырды

XXIV

Шайдан соң тысқа шықты аттанғалы,
Көз салды жан-жағына бір қарады,
Атының жалын құшып ойға батып,
Мұңайды,

әлдсеге жабырқады.

Даланың соғып сол кез самал желі
Сыбырлап құлағына әлденені,
Сыр ұғар сырласың мен дегендей-ақ
Оралып мойынына еркеледі.
Ғазездің амандасып қолын алды
«Манағы ұмытпа,— деп,— айтқандарды
Сәлемде Күләндағы деді-дағы
Жүруге Әбікеш те ыңғайланды.
Ерке жел оныменен бірге аттанды
Көтеріп ат тұяғы тиген шаңды
«Қош, Әбе» деген бойы күлімсіреп,
Ғазез де үй қасында тұрып қалды...

Үшінші өлең

I

Мезгілсіз шешек атқан қырдың гүлі,
Ақынның жақын досы — сүйген жыры
Алдында анасының сұлық жатты
Тым-тырыс тіл қатпады, шықпады үні.
Күндей-ақ күндіз-түні бұлт қоршап,
Айырылған сипатынан кетіп нұры,
Болмаса өл-өлгенше адамға айтпас
Бүркеулі жүрегінде бардай сыры.

II

• Ана» деп, ол көтерiп алды басын,
Ауларып әлденеге ықыласын,
Көзiнелi орамалын қолына алып,
Мәңгiлiлeп көзден аққан сүрттi жасын:
Дерт жайлап жүрегiмдi болдым мұнды
Бойыма тарамайды iшкен асым
Бұл күйде тұра алмаймын, мен өлемiн
Себебiн, ана-ау, сұрап не қыласың!
Жауап бер шып жүректен мен тiлеймiн
Өлiмге кiр ма ана өз баласын?
Сала ма шыжылдатып жанған отқа
Көзiңiң қарашығып, жас ботасын.

III

• Шыбыным, неге мұнша қапаландың,
(Аяныды сонша қинап отқа салдың!)
Қалайып қылың дертке душар болып,
Өртепiн аласұрдың, күйiп-жандың?
Күнәсыз перiштедей құлыншағым,
Жанықсыз қандай жаннан қарғыс алдың?
Алдыңда жаным шықсын деген жалғыз
Баласы сен емес пе ең, кемпiр-шалдың,
Алданып, қарашығым, сен болмасаң
Опасыз керегi не дүние-малдың?
Өмiрi, тiлегi де жалғыз сенсiң
Ақ сүтiн емiн өскен жан апаның.

IV

• Кiршiксiз ақ денемдi күнәдан фак,
Бiр дерт көптеп берi жатқан жайлап
Көз жұмып талай қиын iске ұмтылдым,
Сол дерттiң жүректегi емiн ойлап.
Бiр кезде тiршiлiкпен қош айтысып,
Мәңгiлiсiз өлiмге де басты байлап,
Кетсем де қараша үйге қайта оралдым,
Ызамен дұшпанына тiсiм қайрап
Үмiтпен жастық шағым алдыма кеп,
Шақырды тiршiлiкке қалқатайлап
Жан-ана, мiне бүгiн қарсы алдыңда,

Бұлбұлдай торға түскен тұрмын сайрап.
— Қарағым, айтшы маған дерттің жайып?
— Айтайын... аз тоқташы!.. жасырмайың..
Қалайша... жалмауызға жеті басты,
Тірідей қолға түсіп жар болайын,
Жан сүймес жат төсекте күң бола ма,
Өр туған анасынан ақ маңдайың!
Керісінді жүрегімді осы жара,
Жас төгіп қалай ғана зарламайың
Өте ме сұм өмірдің тепкісінде
Бота көз Күләнда атты құралайың.
Не өлім, не бостандық бірі маған,
Төресін өзің берші, апатайым?!

V

Күләнда осыны айтты анасына,
Жалынды қорғанына, панасына
Боздады, күңіренді қайран тоты,
Кеңкілдеп анасы да көзін басып.

VI

Кеңкілдеп анасы да көзіп басып
Балаға махаббаттың нұрын шашып,
Бейнетпен беріш болған кәрі көңлі
Қайғыға кетті мүлдем араласып
Қорғанды, қауіптенді Есметтен де
Қорлықпен қалған көңлі мүлдем жасып
Ол жауыз рақымсыз ғой әбжыландай,
Құныққан момындардың қанын шашып
Жұтпай ма қыз орпына шал-кемпірді,
Арандай ертеңгі күн аузын ашып.
Күш қайда сорлыларда төтеп берер,
Ысқырған аждаһамен қарсыласып.
— Мен сені жас күніңнен сүйген анаң.
Дертіңе нақ өзіңдей күйген анаң,
Өртеді өзегімді айтқан сөзің
Шыдарлық бұл күйінде жоқ-ау шамам.
Құда боп қалың малдың қызығына
Біз емес обалынды арқалаған
Қадалсын маңдайыма шөгір болып
Бар болса сенен алған жалғыз қарам,

Зарлатқан үйлі жанды күштілік қып,
Толайым, Есмет, сенің батсын қараң
Күл-күл боп шаңырағың аспанға ұшып,
Жыртылсын быт-шыт болып алтын жағаң.
Төбеңнен нажағайдың оты түсіп,
Артында шулап қалсын қатын-балаң.
Өлгенде көр азабын берсін тәңірі,
Қалтасын, жылап-шаян қабырыңнан.
Қарағым, қарт анаңның тілегі осы
Құлақ сал, зармен айтқан сөзіме илан!
Талап қып өз бетіңнен өмір кешсең,
Болайық біз құрмапдық, біз садаған!

VII

Сәулесін тағы да ана сүйді қатты,
Қысына ип маңдайынан піскеп жатты
Еске алды бала кезін Күләнданың,
Қызықты мінездерін балдан тәтті.
Жысынан көрген талай бейнеттері
Мұнарлап екі көзің бұлдыратты.
Қоңаған бар арманың көңіл күйі
Алдыңнан сағымдайың зырлап ақты.
Жетпістен асып кеткен шалы анау
Бақыт пен бір көрмеген рақатты.
Біреудің игілігін сақтаймын деп,
Дем алмас үйге келіп жан сияқты.
Үнілеп өте ауыр күрсінді ана,
Тәңірге жалбарынды, мұңын шақты.
Кейіңді не жызығым бар, деп саған
Болғандай осыншама тастан қатты.
Кемпірдің қайғысына мұңайғандай
Батыс та қызғылттанып келе жатты.
Сөккендей қабырғасын кең аспанның
Қанданып ұясына күн де батты.

Төртінші өлең

I

Күн батты, «ұясына барып қонды»,
Шу тоқтап, жер ошақта оттар сөнді,
Басылып сапырылысқан қыдырмалар

Ұйқыға ел жататын мезгіл болды.
Жартасқа Әбікеш кеп атын тұсап
Маңайын жан бар ма деп көзбен шолды.

II

Бір тұрып, бір отырып қарайды алдын,
Таянған келер кезі ғашық жардың,
Көз талды, шыдам кетті сонда-дағы
Қарасы көрінбейді еш адамның.
Жүрекке от үстіне от жаққандай
Жымындап қарағаны жұлдыздардың.
Өрепкіп өкпесі де алып ұшты
Есепсіз белгісі ме сағынғанның?

III

Түлкідей жастық шақта бұлаңдаған,
Ойлашы, сол жартасқа кім бармаған?
Өмірдің қилы-қилы өткеліндей
Неше алуан түбінде оның сыр қалмаған
Сұрашы сахарада мұнды бар ма,
Жартасқа ұрланып кеп ән салмаған!
Шерлі ана, қайғылы ару, қарындастар
Ертеде тау-тас кезіп көп зарлаған.

IV

Тықыршып тас түбінде отыр әлі,
Уәделі мезгілінде келмей жары,
Жастыққа ойды беріп, бойды алдырған
Жігіттің тым-ақ ауыр осы халі.

V

Бір минут қиын болып бастап өткен,
Отырды ол, болса-дағы тағдыр өктем
Күттірді Әбдікешті алдағы үміт,
Жар сүю, бақыт көру келешектен.
Көз салып жан-жағына қарап тағы
Таңданды, тамаша деп мынау неткен!
Ай туып шалқасынан алтын иск,
Бедерін көрсетіп тұр көк жиектен

«Сары алтын сабыр» түбі деген нақыл.
Азырақ абайласаң естен кетпес,
Мезгілдер оттан ыстық алдында тұр...

* * *

Әбікеш тындап еді, шықты сыбдыр,
(Су етті қуанғаннан жүрек құрғыр),
— Күләнда!
— Ә,— деп қатқан қыз жауабы
Болды оған әкелгендей бір терең сыр.
Құшағын жайып қарсы ұмтылғанда
Жібермей етегіне жабысты гүл.
Осындай ынтықтардың кездесуін
Жеткізе баяндауға келмейді тіл.

IX

Бірі шоқ секілденіп, бірі жалын,
Жайылған өн бойында сахараның
Жастықтың шарпуында тұрды екеуі
Тап солай атқызардай өмір таңын.
Түнсіз түн, тілсіз минут өтіп жатты,
Қалтқысыз жел де қойып сыбырларын
Орман да жапырағын қозғамайды,
Дегендей еркін сүйсін жігіт жарын.
Ай көріп күрсінгендей болды аспанда
Сұлудың кіршігі жоқ ақ тамағын
Алма бет, ақша маңдай, бота көзді,—
Шырын сөз, бал көмекей Күләнданың.
Сұқтанып көрмегендей келбетіне
Әбікеш білмей қалды не айтарын.
Жолында қиярдай боп шыбын жапын
Ай батты ұялғандай екі жастан.
Жамылды бозғыл нерде ашық аспан
Мейірімсіз жартас қапа түсі суық,
Қалшыын орнында тұр қозғалмастан.
Аспанда бірен-саран жұлдыздар бар
«Көрдік» деп бір-біріне жымындасқан
Айтпаса жел ауылға, жұлдыз көкке
Бұлардың пенде болмас сырын шашқан.
Япырмай, жастық деген қандай қызық
Түн кезіп құба жонда құшақтасқан!

Адамның екі келмес албырт шағы,
Бұрқанын өрттей лаулап, судай тасқан.

X

Талай күй, талай сырлар бастан өтті,
Таң таяу қоштасарлық уақыт жетті,
Диланың таң салқыны күйін бұзып
Жел-дағы шөптің басын желпілдетті.
«Жаным» деп одан әрі сөйлей алмай
Күләнда қара көзін мөлдіретті,
Толықсып Әбікештің құшағында
Алдына моншақ-моншақ жасын төкті.

XI

Шың ғанық сүйгенімен тұрмыс шекпек,
Қан жауып, өрт алса да сертке жетпек,
Шыбыны шүберекке түйіп алып,
Өткелсіз талай қиын-қыстауды өтпек.
Жан алып, жан беруге көнген ғана.
Үмітсіз өмірін көл-дария етпек

Сөлай ма, сенің маған берген сертің,
Ойлап айт тұрғанында басында еркін,
Ізімен кейін қарай қайта қайтпа
Тартыстың көргенінде дауыл, өртің,—
Деді де жас Әбікеш бөліп сөзін,
Қадады сүйгеніне екі көзін.
Дарияға батқандай-ақ отыр еді
Көп ойдан шығара алмай Күләнда өзін.

XII

Әбікеш, болдың ба айтып?

Айтып болдым.

Демей не ем қиындыққа мен де көндім,
Қан төгіп жан беруі былай тұрсын,
Шыдармын өктеміне одап зордың
Асамын тәуекел деп бірге белден,
Сен үшін айырыламын туған елден
Болса да алдым тұмап, артым азап
Кетемін туған үйден, өскен жерден.
Бар болса жерде әулие, көкте құдай,

Аямас рақымдарын сергелдеңнен
Ант етем, айнымаймын өлгенімше
Сертім серт, қол алысып саған берген.

XIII

Бакыт деп ұзақ жолға бастым қадам,
Сыйынып жаратқан мен жалғыз саған,
Залымның қастан атқан оғы тиіп,
Қиіктің лағы едім қансыраған
Еңіреп екі көзін жаспен жумақ,
Артымда қалған менің сорлы ата-анам
Шақырып тіршілікке қуат беріп,
Шайқаған сол емес пе,

жұмыртқадан.

Көрсеткен жақсылығым қайсы менің
Мәз болып жүргенде олар бар деп балам,
Жар үшін, тілек үшін қиылды ғой
Қимас жан емшек сүтін берген маған.

XIV

Кім білер мақсатқа біз жетеміз бе?
Өткелден аман-есен өтеміз бе?
Аңдыған алды-артымның бәрі де жау
Қолында біреуінің кетеміз бе?
Қалсам мен жау қолында сенен тірі,
Өлермін қолдарына түскен күні
Сонда сен ата-анама бір соғарсың
Жоқ еді алдымда аға,

артымда іні.

Қамауда қолың ұшын сен бермесен
Олардың не болмақшы көрер күні?
Жем болар ит пен құсқа жапан кезіп,
Жалғыз қаз қаңқылдаған шықпай үні.
Мен десең ата-анамды илетпей зар —
Бір түнде өз еліңе көшіріп ал!
Осы еді көптен айтпай жүретінім,
Деп саған мойнында бір борышым бар,
Сағынсаң белгі болсын менен алған
Шүберек болса-дағы мауқың басар,
Кім білед әлдеқандай күн боларын
Жаныңда жүрсін сенің мына орамал.

XV

Шегінде саған арнап кесте салған,
Зарыма орамал ед менің қанған,
Бізбенен кестесіне бірге оралып,
Моншақтай көздерімнен жасым тамған,—
Деді де жас Күләнда қойды сөзін,
Жігерлі еркіндікте ұстап өзін,
Жүзінде қаталдық пен қайрат туып,
Көрінді өзгерткендей қыз мінезін.

XVI

Әбікеш орамалды қолына алып,
Төрт бүктеп қалтасына қойды салып,
Бетінен кезек-кезек сүйе берді,
Қымбатты Күләндасын алдына алып.
Алыстан таң келер деп,
Шолпан күлді —
Аспанда өз-өзінен жымың қағып,
Көсіліп бұталар да көзге ілінді,
Жәл үрген су бетіндей бұйраланып.

XVII

«Қош, сәулем!»
— Болсын саған тәңір пана,
«Қош, күнім!» деп сүйісті құштарлана.
Әбікеш салт атына мінді-дағы
Жөнелді өз бетімен жортып ала.

XVIII

Кеткенше Әбікеш әбден ұзап,
Күләнда тапжылмастан тұрды қарап
Ақ таңдақ көтеріліп көкжиектен,
Бұлдырап алабұртып көрінді алап.
Миңуттар бастан өткен балдай тәтті
Облаптып Күләнданы келе жатты
Бөтен ел,
кетер уақыт бәрі-дағы
Алдынап тізбектеліп өтіп жатты
Кенеттен көкпен түскен адамдай-ақ,

— Әй, қыз,—

деп біреу алдан жауап қатты.

Қараса Жәніш деген кемпір екен

Күләнда ой-күйімен байқамапты.

— Таң атпай қайда жүрсің ел сыртында?

— Шығып ем жай әшейін түзге...мана...—

Деді де Күләнда оған кетті жүріп,

Жоқ болды көз алдынан үйге кіріп.

XIX

Есігін ашты-дағы сықырлатып,

Шәшініп төсегіне қалды жатып,

Тек қана ұйықтаған боп көзін жұмды

Тағы да тоқсан түрлі ойға батып.

Көңіліне әлдеқандай күдік берді,

Жәніштің кездесуі таңырқатып.

«Япырм-ай түнде осында келмеп пе еді,

Сұмырай әлденені сылтауратып?

Күн кешкен аңқаулықпен сорлы басым

Қалайша байқамадым тәңір атып!»

Шошынып «Жәніш, Жәніш!» деді-дағы

Қозғалмай өлген жандай қалды қатып...

XX

Тынық түн, жарқыраған айлы аспан,

Күміс су, сәнді дала жұпар шашқан,

Менің де жүрегіме жылы тиіп,

Сүйетін мезгілім ед бала жастан.

Ішім көр, ішкі сырым біл дегендей

Секілді дүние маған есік ашқан,

Үнсіз тіл, тілсіз дала маужырауы

Бір сарын қанымменен араласқан.

Бесінші өлең

I

Тұрды ауыл төсегінен түндік ашты,

Жан өрді еңбегіне араласты

Малынып алтын-күміс моншағына

Мардамсып байдың қызы маң-маң басты.

Күн болған бай үйіне сөрлі кемпір,
Су күйін қолдарына, есік ашты.
Сонан соң бәйбіше оған тым тәкаппар,
Ұсынды «же» деп түннен қалған асты.

II

Шаңдатты сонау қырды жылқы құлап,
Ығылып қара құрттай ұбап-шұбап.
Ішінде топ жылқының еркесіндей
Құлындар ойнақ салып жүр зымырап.
Шыбындап талай керім аттар келді
Бос мойын, бота тірсек, камыс құлак,
Желіге құлындарды түгел байлап,
Ақ жаулық қатындар да қайтар жайлап.
Сол кезде қымызды үйге қыдырады,
Ауылда ауқатсыздар андағайлап
Телмірер бай үйінің тегешіне,
Аш қарын бір жұтатын қымызды ойлап,
Кейбіреу қарт қабағын қатты жауып,
Сүңгиді ой түбіне терең бойлап...

III

Табак бет, қысық көзді, жалпақ мұрын,
Төрінде бір ақ үйдің отыр қырын,
Мес қарын, күдір желке, қолы қысқа,
Бір қарыс шыққан түгі қабағының
Бел де жоқ, мықын да жоқ, мойын да жоқ,
Еш жері ұқсамайды жанға мұның,
Үйқыдан шошып сыртқа қашқандайсың
Түсінде әлдеқалай көрсен түрін
Қүдіреттей бар адамға жаратылған
Үстінде теңселеді төсегінің.
Өмірде оң қабағы ашылмайды,
Үйінде ұшпайды оның жалғыз шыбын.

IV

Қутындап талай сопы сәлдесі бар,
Қасында отыр соның деп «алдияр».
Жаутаңдап алды-артына көпшік қойып,
Дейді олар «иссіне бітеді мал».

Жылмандап бір маймөңке сұр тышқандай:
«Сізге арнап кешегі күн ашып ем бал:
Олжаға етегіңнен оралатын
Есеке, бір қайырлы сапарың бар...»
Бірі айтад:
«Түсімде сен аспанға ұштың
Жеті күн, жеті түнде жерге түстің,
Алладан рақым келіп сол минутте
Өмірде жан өлмейтін бір су іштің».
Біреуі: «Мақшарға сіз барыпсыз, дейд
Бірталай қордың қызын алыпсыз, дейд
Мәжілісте солармен бірге отырып,
Сырына арулардың қаныпсыз, дейд.
Біреуі,— сіздің құлын едім,—дейді
Олардай айтарым жоқ менің,— дейді,
Бір күні сіз бейіште отырдыңыз
Қолыңнан сіздің жеміс жедім,— дейді.
Бетіне қарайды олар сосын төніп,
Бірінің айтқандарын бірі жорып,
Қарқылдап жас баладай мәз болады
Есметтің тек ақсиган тісін көріп.

V

Қарайды Есмет оған мойнын бұрып,
(Жастығын шынтағымен бір ысырып)
Ақситып қасқыр тісін қояр күліп.
Үстінде арам күлкі оның ойы:
«Қайсысын осылардың қақпанға іліп,
Салармын қанды аузыма қалай ғана
Бүркіттей қыр түлкісін жатқан бүріп.
Жұртты да, сендерді де жем қылармын
Бірінді-біріңе алмас қанжар қылып,
Қасымда ыржақтандар сұқ күшіктей
Мен-дағы есебімді жүрмін біліп...»

VI

Мүриттер отырғанда қарқылдасып,
Бағланның семіз етін әкелді асып
Астауда бұрқыраған етті қоршап,
Құзғындай қол салысты жапырласып...
Үрпиді босағада бір топ жетім,

Төрдегі қарындарға жаутандасып,
Көзінің балашағын салбыратты,
Тұрғансын бишаралар қарны ашып
Еш нәрсе телміруден өнбегенсін.
Дыбыстап қойды олар қылқылдасып
Кейбірі жер ошақта сорпа ұрттайды,
Ұрысқақ қатындармен жағаласып.
Қарны аш сорлылармен ісі де жоқ,
Ақ майды ұрттарына жатыр басып,
Ет бітті,
жетімдер де тарап кетті
Қынжылып арқаларын тыр-тыр қасып.

VII

Бәйбіше дастарқанын жайып салды,
Оюлы күміс ожау қолына алды,
Сапырып сар қымызын шарадағы
Маңқып қонақтарға маңызданды.
Бісеің бал татыған сүтін ішіп,
Төрдегі мес қарындар рақаттанды,
Ашпаған кең шарада қымыз ісі
Маңайда жүргендердің мұрнын жарды
Қымызсыз көні кепкен кей сорлылар
Көзімен атты тағы дастарқанды
Бір жұтым үлесіне тигенді ішіп
Аузының соныменен дәмін алды
Аяқты мөлдіретіп алға қойып,
Шешендер бірін-бірі іліп-шалды
Есметтің зәр қабағын ашамып деп
Бәрі де жоқты айтып азаптанды
Сол кезде төрде

отырған жел ауыз шал,

Ырғалып сөз айтуға ыңғайланды.
Әуелі маңдайының терін сүртіп,
Өзіңше қарқ-қарқ етіп күліп алды.
Сөз бетін қуанышқа бұралық деп,
Білгірсіп жұрт

алдына тақаттанды

Әуелі аузымызға неге алмаймыз
Келінді жаңа түсер — Ақмаралды
Күйеу боп Есекеннің барар кезі,
Меніңше алыс емес жақын қалды.

Құдаға артып-тартып баратұғын
Жөн болар дайындаған орамалды.

VIII

Деп қу шал сөздің алдын ашып қойды,
Мақтанып өзінше бір тасып қойды,
Жымындап қасындағы бастасының
Білдірмей тақымынан басып қойды,
Бімменен сұмдықтарын ұққан кулар
Есметке тағы біраз көпшік қойды,
Әзілмен ойнақы иттей арсаңдасып,
Күлісіп, жадырасып жазды бойды
Ырсылдап демін алды Есмет біраз,
(Май жұтып, етке бөгіп жатқан сабаз)
Болса да жүрегі мұз, білігі тар,
О-дағы жан иесі мақтапымпаз
Жар десе мұз денесі оның да еріп,
Көңлінде орнағандай болады жаз,
Сұмдықпен адам қанын ұрттаса да
Бола алсын махаббатпен қайдан араз.

IX

Жүйрік шал талай істі бастан кешкен
Жорғадай желпіндіріп сөзбен ескен
Тік төнген ажалдан да сан құтылып,
Жан алғыш әзірейілмен әзілдескен,
Есметтің бұл жолы да ебін тапты,
Сөнбейтін жүрегіне от та жақты
Түйілген қос қабағын бір ашқызып,
Күлдіріп жем сауытын» қарқылдатты
— Әйтеке, сіз білесіз сөздің затын,
Шықпаған өміріңе жамап атың.
Келінді әлдесқашан әкелер ем
Сұмдықты шығарды ғой мына қатын
Бұртаңдап төркініне хабар салып,
Бір жақтан өзімнің де мазамды алып.
Әйтеуір Бәкең-дағы ақыл айтып,
Еліне кешегі күн кетті аттанып.
— Базына ғой бұл келіннің айтқан сөзі,
(Бір қию қатындардың бар мінезі)
Келінді қолқанат қып жұмсағанды

Ішінеп жек көрмейтін шығар өзі.
Егер де Бәкен өзі келген болса,
Келін де айтқанына көнген болса,
Жарастық өзіңізге болар еді
«Құсыңыз» тұғырына тезден қонса,
Бір кезде төрде отырған көп дулады,
Әйтекең дұрыс айтад деп шулады.
Оларға бит шаққандай білінбеді
Қайғымен өртке айналған қыздың жаны.
Қап жұтқан арамдықпен мес қарындар
Қорықпады зарлатуға Күләнданы.
Есметтің тоқтысы мен қымызына
Сатылды, сынырылды беттің ары.

X

«Тамаша Күләнданың нұр сипаты
Қидырсыз болса-дағы шыққан заты,
Ақылды, сыпайылық қаспегімен
Жикесі деп жыйылған қыз елге аты».
«Үйіне болғандай-ақ өзі көрік,
Тал бойы көркемдікке тұрған толып,
Елдегі талдай маңғаз мырзалардың
Бәрі де жүрген жоқ па ғашық болып,
Ақп да анау күні көп таңқалды
Гауһардай жарқыраған жүзін көріп,
Бір байдың осы яки қызы болса
Мырзалар таласар ед малын төгіп...»
«Күбылған мың түріменен әні қандай,
Жий басқан маңызданып сәні қандай,
Бұралған тал шыбықтай қыпша белі
Болашақ Есекеңнің жары қандай...»

XI

Осылай Күләнданы жатты мақтап,
Бірі айтып, екіншісі оны жақтап
Шығаттап Есмет-тағы тыңдай берді,
Қушыи жас баладай ыржалақтап
Тоқтатпай кеңестерін қақпақыл қып,
Бәрінің таңдайлары етті тақ-тақ.
Шіренді әрқайсысы жастығына
Зілденіп қорғасындай сөз салмақтап.

Ауырып біреулері яки өлсе,
Қуанам, қайғырмаймын,
өкіпбеймін
Әйелдің қазір менде үшеуі-ақ бар,
(Қызық жоқ, тек әшейін етемін жар)
Әлі де екі-үшеуін алғандаймын,
Мал барда кім айтады болдың, деп шал...

XV

Сонан соң ойлап еді Күләнданы
Шыж-быж боп от тигендей күйді жаны
Түлкідей тауда жортқан алдын орап
Сұлу қыз сылаңдады,
бұлаңдады
Ойға елтіп ұйқтағандай көзін жұмды,
Бір сурет қыз аруы Күлән сынды —
Елестеп сұлу Шолпан жұлдызындай
Есметтің көз алдынан кетпей тұрды
Қуанып жас баладай Есмет күлді
(Өзінің байлығына тәубе қылды)
Есіктен сәлем беріп сол минутте
Жалғаспай дейтін біреу келіп кірді

XVI

Әрше білмейтін көп Жалғаспайды,
Жалғаспай өзі де оған жармаспайды.
Болмай ма әр елде де бір сұрқылтай
Сумнидан жанамалай жүрген байды
Секілді жылмаңдаған бір аш күшік,
Тойышып бай үйінен іркіт ішіп,
Дүрдіп сонан кейін ел аралап
Жүрмей ме момындарды көрдей қысып
Тап осы Жалғаспай да соның бірі
«Енгі жан, әрнәрсеге барлау қыры).
Есметтің қарыздарын елден жинау
«Жәкеңнің» ата кәсіп ететіні
Ауылдас жамағайын Күләндамен
Құда боп Есметке осы уәде берген
Сондағы он шақты үйдің бәйшігеші
Бір мыстан кемпір бар Жәніш деген.

Есмет:

— Жайша ма, Жалғасекен, жүрген жөнің?

Жалғаспай:

— Бет күйді сізден ұят, бізге өлім...

Есмет:

— Не дейсің, не істедің, кәрі сайтан!

Малдың ба?.. Шығыны ма дүниенің?

Жалғаспай:

— Жок, ойбай, мендегінің бәрі де аман!

Есмет:

— Ендеше ол немене, сонша жаман!

Жалғаспай:

...Қатынмен біз екеуміз... қыз туралы...

Өлгенше тым ұятты болдық саған.

Есмет:

— Не дейсің, аузыңды жап, әй, антұрған!

Бұлаңдап сұқ күшіктей етіп жылмаң,

Мал да алдың Күләнда үшін құда болып;

Бұл не сөз: мен сен итті етермін қан!

Қанжар алып қолына тұра ұмтылды,

«Құның жоқ сұм, дүниеде тышқан құрлы,

Қыздан неғып айырылдың өзің өлмей!»—

Деп ақырып, ызалы айбат қылды.

Жалғаспай:

— Ой, Есеке, қыз аман, бір ауыз сөз...

Айта кеп ем сақтан деп көргесін көз..

Екі иіннен дем алған ашулы Есмет

Жалғаспайдың жағасын босатты тез.

Сөйтіп өзі сенделіп тұрып қалды,

Көзбен атып Жалғасқа бір қадалды.

Қан тілеген қанжарды жарқылдатып

Кәрі қолмен қынына қайта салды

Жалғаспай сонда ғана есін жиып,

Сорғалаған көзінен жасын тыйып,

Дір-дір етіп буыны әрең айтты,

Күләнда Әбікешті жүр, деп сүйіп.

«...Бүгін түн екеуінің кетпек түні,

Айтысқан серттеріне жетпек күні,

Жартаста ол скеуі сөйлескенде,

Сырттан естіп тұрыпты қатын мұны...»

Мұны естіп Есмет тағы ашуланды,
Ертерек айтпадың деп әлек салды.
Әп-сәтте дүниені бір уыс қып
Маңына жігіттерін жиып алды.

XVIII

— Тыңда сен менің айтқан сөзімді, Әкпар,
Қасыңа таңдап тұрып он жігіт ал!
Қазір бәрің бір минут кідірместен
Жалғаспайдың ауылына аттаныңдар!
Ерігіп қоста жатқан жылқышылар
Мүмкін оның қасына ерген шығар
Жалғыз-жарым адамға ол алдырмас
Сондықтан деп отырмын он жігіт ал!
Осыдан тез кетіндер суыт жүріп,
(Сақ болыңдар қалмасын біреу біліп)
Күн батқанша қалайда үлгеріңдер
Жиделінің нуына сендер кіріп.
Жалғаспай ауылына сонсоң кетер,
(Даурығысып жүрмендер босқа бскер...)
Қызды Жәніш екеуі іштен аңдап
Қашан... қалай шығарын хабар етер.
Содаң кейін жартасты қоршап алып
Тиерсіңдер тұс-тұстан аттан салып
Өлімші қып соққыға жығыңдар да
Әкеліңдер осында байлап алып..

XIX

Бұйрық болды, жігіттер тез аттанды,
Бір-бір сойыл қарына іліп алды,
Бәлем құлды мен енді көрейін деп
Есмет те өз-өзінен рақаттанды.
Баяғы тойдап кейін Әкпар-дағы
Әбікешке жүретін қайшап қапы,
Қанып інсем арманым болмас деуші еді
Өшпес таңба көрініп жығылғаны.
Міне, сіді бұған-дағы кезек келді,
Аспаннан тілгешін жерден берді
Екі көзі қанталап дәу қараның
Шым-шым етіп денесін намыс керді,
Апт етті ақ сүтімен ол ананың

Әбікештің ұрттауға бүгін қанын.
«Атым құрсын әзірейіл мен болмасам,
Кесудесінен суырып алар жанын».
Ашуменен атына қамшы басты,
Жортуылдап бірталай белден асты
Жігіттерге бір қарап қойды-дағы
Сұмдық ойға тағы да араласты...
Бұлар Есмет айтқандай суыт жүрді,
Қарауытып дүние, күн батқанда
Жиделінің нуына келіп кірді.

Алтыншы өлең

I

Қызарып көріктеніп шыққанда күн,
Қарайып бауырында Бұғылының,
Бұлдырап көз ұшында бір қос тұрды
«Отауы»сскілденіп ертегінің.
Қыраттан қылаң стіп екі атты,
Жортақпен соған қарай келе жатты,
Сүйрсткен қарларында құрығы бар
Жайдары жас жігіттер инабатты
Астында скеуінің екі сайғақ
Билейді шұлғи басып, желмен ойнап
Жұлқынып басыменен сүзс тартып
Келеді ауыздығын қарш-қарш шайнап.
Жолсыз жер жүргендері қалың көгал,
Арт жағы қарақұрым жайылған мал
Бидайық үзеңгіге оралады
Алдынан бір рақат соғып самал
Кең дала қиырына көзің жетпес
Дариядай алты ай жүрсе кеме де өтпес
Батыстан шұбатылып шығыс жаққа
Көсіліп көкжиекпен жатты шектес
Аспан тұр бұлтсыз ашық жерге төніп,
Қазақтың жазғы үйіндеі дөңгеленіп
Күн ғана дүниеге билік еткен
Ай батып, түн жоғалып, жұлдыз сөніп.

II

Екеуі құйылдырып шырқап әнді,
Шаттанып қарсы алғандай атқан таңды.

Ешқайда бұрылмастан қосқа келіп
Секіріп аттарынан түсе қалды.
Бөгелмей сонан кейін қосқа кірді,
Далада қаңтарулы аттар тұрды
Дәметкен әлденеден ала қарға
Қарқылдап қосты айналып ұшып жүрді
Бұлардың бірі Әбікеш,
бірі Сейтен.

Жылқының қайтқан түнгі күзетінен,
Бел шешіп, тамақтанып тынықпаққа
Міне, осы кездері еді қосқа кірген.
Оралып бұл екеуі тез жиналды,
Біреуі торсық шайқап құйды айранды
Кешеден қалған етті бөліп жесіп,
Қосында жылқышылар тамақтанды.
Шай ішіп сонан кейін жатпақ болды,
Армансыз ұйқыға бір батпақ болды.
Түнімен таң күзеткен қос жылқышы
Үй көрмей өмір бойы өткен сорлы.

III

Кенеттен, әй, Әбікеш, деді Сейтен
Ренжіме бір әңгіме сұрайын мен,
Айтсаңшы, осы сенде қандай сыр бар
Мен-дағы құрбың едім ойнап-күлген.
— Дұрыс-ақ, бұл айтқаның,— деді ол мағап.
Өзім де айтайын деп жүр ем саған,
Махаббат, адамшылық, зердесінің
Оты бар жүрегімде мәңгі орнаған.
Дел-далмен сол сағымды жүрген қуып,
Сондықтан сөзім қысқа, түсім суық,
Сенермін қайрат пен ел, алдым майдан,
Бір жанмын бір күн өлер, бір күн туып.
Талапсыз алдан бақыт ашылмайды
Күрессіз өмір тауы асырмайды,
Өртеген жүрегіме май құйғандай,
Сәулеміз жанған жалын басылмайды.
Ол маған өмір көркі, күн сықылды,
Жайқалған сахарада гүл сықылды,
Дүние онсыз маған тас қараңғы
Көзіме түк көрінбес түн сықылды.
Ол маған жазғы атқан таң сықылды

Жүгірген тамырымда қан сықылды,
Зарлаумен ол болмаса өтетінмін
Жапанда жалғыз қалған жан сықылды.
Ол маған ашыққанда нәр сықылды,
Тарығып шаршағанда әл сықылды,
Аспанда ұсынғанның қолы жетпес,
Тірлікте бір-ақ татар бал сықылды.

IV

Күләнда, оның аты, жаннан асқан
Көркіне ақылы сай, бір данышпан,
Өлсек бір қабіріміз болсын деген
Сөзіміз болушы еді уағдаласқан
Бүгін түн екеумізге уәделі түн,
Жүрек пен білекке бір болғандай сын.
Серт еткен Күләндамен нысанаға
Беттеуге қас қарая міндеттімін.
Аттанып кетпекшіміз сонан арман,
(Талай жер жүрмейміз бе атқанша таң)
Елдетіп, суыт жүріп, күндіз-түні
Шықпақпыз Баяндағы нағашымнан.
Нағашым бір он шақты кедей ауыл,
Әйтсе де бізді өмірде етпейді ауыр —
Епсекті, ер жүректі жігіттері
Мен түгіл бөтенді де етер бауыр.
Соларға аман-есен кетсек сіңіп,
Өзім де мал табармын кәсіп қылып,
Есметтер білсе-дағы одан кейін
Бермейді нағашылар жауға жығып.
Міне осы, досым Сейтен, менің сырым,
Бүкпесіз ақтарылған барлық шыным,
Тілегім, тәңірі алдымнан бағымды ашығ
Күлімдеп күншығыстан шықсын күнім.
— Әбікеш, жан сырыңды ұқтым сенің,
Тебіскен тай-құлындай досың едім
Осындай қысылшаңда бірге аттанбай
Болып па сенен артық жаным менің
Достықпен айтқан саған сөзім тыңда,
(Дегендей жау жоқ деме жар астында).
Сен бір жан артың ашық, алдың тұйық
Сақтанбай албырт болып, жастық қылма!
Ауылда өсек тарап кеткен шығар

Кім білед Есметке де жеткен шығар,
Бір түссең қақпанынан шыға алмастай
Ол да бір саған сұмдық еткен шығар
Білемін, бір жылы мен баққан малын,
Қан ішер, шектен шыққан ол бір залым
Ашынған қорқау қасқыр секілденіп,
Түсірмей қоймаушы еді аңдығанын.
Сондықтан мен де бірге аттанайын,
(Аламын деген досым көктің айын)
Тар жерде сүйеніш боп екеуіне
Күлсендер бірге күліп шаттанайын
Жауыңмен мен де бірге алысайын
Кектесіп қанды найза салысайын,
Өмірді ащы-тұщы бірге татып
Мәңгілік туысың боп табысайын.
— Жок, достым, меніменен бірге барма!
Жай жүріп өз басыңды дауға салма!
Өксітпе өміріңді менің үшін
Сенің де бақытың бар көрер алда
Бір шарт қой жігіттікке сөзде тұрмақ,
Бұл жолға мен қайтейін сені шырмап,
Не келмек қолымыздан көп болғанмен
Баспаса ісім оңға, байланса бақ
Сондықтан тәуекел деп жалғыз барам,
Не бейнет, не болмаса бақыт табам
Өлтіред, я өледі екі ұдайда
Не қылад одан әрі адамға адам.
Мен жанды шүберекке түйген пенде
Шыжылдан от ішінде күйген пенде,
Мехнатпен өлімге басты байлап,
Әуелден қанды көйлек киген пенде.
Жан достым, бұл сапарда ерме маған,
Қалдың деп өкпелемен мен де саған.
Жалғыз-ақ тілегім бар сенен сұрар:
Ер жүрек жігіт едің жалындаған
Қауіп жоқ бүгін түннен аман өтсем,
Табысып Күләшпамен сөртке жетсем,
Жарар ма ең қол беруге, дем беруге
Аңдаусыз тұңғыыққа түсіп кетсем
Басыма бейнет түссе арылмастай,
Сөнсе үміт, тас қараңғы жағылмастай,
Қолыңның ұшын беріп сонда келсең
Дос дер ем бұл дүниеде табылмастай.

— Жан емен сайқалдықтың соңына ерген
Малдыға жалбарынып күнін көрген
Анамның ақ сүтінің киесі атсын
Шықпасам екі дайда күткен жерден.
Денім сау, еш пендеге жалынбаймын,
Тәңірім деп малы барға табынбаймын
Бір айтқан сөзім үшін жан беремін
Мағнасыз тірлікті де сағынбаймын.
Міне қол!
Қабыл алдым тілегінді,
Бір сына жігіт жайын Сейтен сынды,
Тау құлап, тас жанса да, тірі болсам
Ақтармын саған достық міндетімді.

V

Сейтеннің Әбікеш кеп қолын алды,
Дос сөзі жігер қосты, қайрат салды,
Күш билеп тұла бойын шымырлатып
Төбесі көкке әрең жетпей қалды.
Ендігі саған, Сейтен тапсырарым
Мандайдан жұлдыз сөніп, батса таңым,
Қалай да ебін тауып бір соға көр
Қайырымды иесіне ақ алланың,
Қария оның аты Есенгелді,
Қайғылы, көкірегі мұңды-шерлі
Болса да қырық үй кедей шет жайлаған
Адамдар секілді еді аса өнерлі.
Баласы қарияның Әсет деген,
Өнерпаз жігіт екен асқан өрен,
Жоғалып үшті-күйлі кетті дейді,
Ел үшін тартысам деп болыспенен.
— Білемін Әсетті мен,

жаннан асқан,

Палуан жігіт еді көңлі тасқан
Ақ жарқын, өзі мерген, әрі шешен
Сөйлесе май тамызар қара тастаң.
Ұл еді, ол бір дара туа қалған,
Жан еді жұрт намысын қуа қалған,
Қазасы болды деп ел аңыз етер
Балысты көп алдында сабағаннан.
Кектенген намыс қуып ылғи текті,
Әсетті жоғалудың қамын жепті

Бір күні аң атуға кеткен екен,
Өзі жоқ, астындағы аты кепті.
— Дұрыс-ақ бағанадан айтқандарың,
Ол елдің іші, түтін, сырты жалын.
Ертегі таусылмастай өз алдына
Тәптештеп айтып жатсақ істің бәрін
Қысылсаң қалай-дағы сен соған бар
Баяндап оқиғаны, ақылын ал!
Айбынды ұлы жүрек адам еді
Аяныш етер мүмкін, жәрдем қылар.
Иә, Сейтен,

сөз түйіні болсын осы,
Талапсыз табылар ма көңіл қошы
Дұшпанды жеңгенде емес, жеңілгенде
Сыналар ердің ері, достың досы.
Серттесіп осылайша екі саңлақ
Күзетке күн батқан соң болды бармақ,
Сол жақтан Әбікешті аттандырып,
Жылқыда жалғыз өзі Сейтен қалмақ.

VI

Батам деп еңкейген күн қызғылт тартып
Өртеніп екі беті тұрды балқып,
Түсіріп сәулесімен талай өрнек
Аспанның дариясында жүзді қалқып,
Тап осы батам деген күнмен талас,
Жарына қос ат алып аттанды жас
Жүрегі «жүрші, жүр!» деп дүрсіл қақты
Неше күн қуаныштан батпаған ас.
Дос қалды, дала қалды, жылқы қалды,
Қақпайлап ұзақ өмір жолға салды,
Бақыт па, қайғы менен қан кешу ме,
Кім білер не боларын жастың алды?!
Қаруы жалғыз сойыл қолындағы,
Хабарсыз күткен жаудан жолындағы,
Саулатып келе жатыр ер Әбікеш
Арманын орындауға ойындағы.
Ақ ала жетегінде желмен ойнап,
Жұлқынып ауыздығын қарш-қарш шайнап,
Қайшылап қос құлағын желдіргенде
Жерді ойып тастағандай, желді байлап.

I

Серттескен Әбікешпен түннен бері,
Тар болып өскен елі, туған жері,
Алысқа құлаш ұрып Күләнда қыз
Күндіз-түн жол жабдығын қамдаулы еді.
Қия алмай әйтсе-дағы туған жерін,
Есіне ап өскендерін, жүргендерін.
Сылтаурап әлденені дала кезіп
Кейінгі өткізіп ед күннің көбін.
Ойып сап, жазда жидек терген жері,
Бой түзеп, қара шашын өрген жері,
Құрбылас қыз-қырқынмен араласып
Сан рет су алуға келген жері
Бәрі де жастық сырын жасырғандай
Бәрі де көзіне оттай басылғандай,
Гүл күліп, су сылдырап, орман сыпсып
Алдынан дүние есігі ашылғандай.

II

Қобалжу таң атқалы жүрегінде,
Ойменен ұйықтай алмай шыққан түнде
Аспанда қалықтаған сұлу күнді —
Күләнда батыра алмай қойды мүлде.
Ой қамап болашағы сағымданып,
Сарғайтты сабырсыздық мазаны алып,
Толғанып тоқсан түрмен отырды ол
Лаулаған от ішінде күйіп-жанып.
Жасырмай айтқан сырын анасына
Өмірде алтын бесік панасына,
«Қарағым, не дессең де разымын
Тек қалма дұшпандардың табасына».
Анасы осыны айтып Күләнданың
Жолында садаға қып шыбын жанып
Құшақтап екі беттен кезек сүйіп,
Түн көрген кемпір сордың зарлағанын.
Жалғызын құшағында қатты қысып,
Қайғының кемпір байғұс уын ішіп,
Қан жылап, қарғыс айтқан сұм заманға,
Зар жұтқан түніменен, запыран құсып.

Еңіреген әлдекімге мұңын шағып
Төсекте дөңбекшіген безек қағып,
«Күр сұлде шықпаған жап жүрегімде
Алдыма екі көзім түсті ағып»,—
Дегенде Күләнда да жасын төккен.
Аспанда ай мұңайып,

күзға шөккен,
Талықсып қайғыменеп жатқан сол кез
Жан шықпай екі сорлы көкіректен.

III

Өткен түн осылайша ауыр азап,
Көңліне Күләнданың қобалжу сап,
Қамалап жан-жағынан ой тасқыны
Түр еді, кәне, енді деп шешуін тап
Жанына батқан түнде ана зары,
Балқытпай қыз жүрегін тоқтамады,
Кетсе де,

отырса да арсыз ажал
Қанжарын Күләндаға оқтанады.
Осы ойдың тартысында қыз отырған
«Япырмай-ақ, деді сасып мен не қылам?
Екі оттың ортасында жанғанымша
Біреуін таңдамасқа бар ма шарам»,
Дегенде ол,

анасы да келді жетіп
Сипады маңдайынан еркелетіп
«Түндегі менің айтқан сөздерімді
Жүрмісің, қарашығым, уайым етіп?
Ол ыза жүрегімді жарып шыққан,
Ол қайғы кек отында жанып шыққан,
Қарт анаң онан бетер боздамай ма,
Даусыңды естігенде талып шыққан?
Бұл үйде сертің бұзып сен қалғанда
Ойлашы жеткізер кім бізді арманға!
Қарағым, тағы айтамын жолың болсып
Жүре бер қарайламай кемпір-шалға!»

IV

Сергітіп ана сөзі қыздың бойын,
Арылтты зілдей болып басқан ойын

Қайтадан жастық оты лаулап жанды,
Мадақтап адамдықтың абыройын.
Іргеден жазғы самал желдері есті,
Арулар үйлерінде күлімдесті,
Құттықтап жан-жануар ана сөзін
Билігі әділдіктің осы десті.
Тіл қатпай ана менен бала отырды,
Жайларын бір-бірінің оймен білді
Қайғының қара бұлты дария болып
Қайықсыз екеуі де қалқып жүрді.
Теңізге кейде батып, кейде шықты,
Қос пенде арқалаған ауыр жүкті
Қаңтардай алдарынан дауыл соғып
Лақтырып су толқыны жарға тықты.
Әл кетіп екі сорлы болдырғандай,
Толқын жоқ оларды аяп оңдырғандай,
Сақылдап тіске тісі дірілдейді
Рақымсыз теңіз іші тоңдырғандай...

VI

Осы сыр қарақұрым үй ішінде,
Болмайтын әдет еді бұрын мүлде.
Жаңбырлы қара бұлттай баса қалды
Жадырамай атқан таңға,
шыққан күнге
Қыдырған өз бетімен дағдылы көп,
Бұл күйді ешқайсысы байқаған жоқ
Жатқанын Күләнда қыз даярланып
Серттескен сапарына жүрмекші боп.

V

Күн батты, тас қараңғы болды ымырт,
Мал сауып, үйлеріне отырды жұрт.
Басында бірен-саран жер ошақтың
Қатындар қарқылдайды қайнатқан құрт.
Төбеттер шабаланып сыртқа қарап,
Үреді маңқ-маңқ етіп ел жағалап
Лақтырған үйден сыртқа сүйек үшін
Кей иттер бірін бірі жатыр талап.
Сіресіп бай мұрасы қой қотанда
Дүрілдеп үріккен болад анда-санда,

Айтақтап оған-дағы ит қосады,
Бүрсеңдеп сорлы қойшы жүрген маңда.

VII

Күләнда жүрегіммен сүйген жаным,
Асығып күтіп отыр ел жатқанып
Ұрланып сонан кейін көзге түспей
Бармақшы түн жамылып іздеп жарын.
Түн бетін жапқан сайын қараңғылық
Тулайды жас жүрегі алас ұрып,
«Кел-кел» деп шақырғандай қолып бұлғап
Кей кезде қарсы алдынап бақыт күліп
Елестейд кейде ажал аждаһадай
Жолында тұрғандай-ақ торып құрып.

VIII

Бақыт бір сараң пенде тастап қатты,
Соқтырған тау мен тасқа адамзатты
Майдансыз, ұлы егессіз, мекхнатсыз
Өмірде көрген жан жоқ рақатты.
Күләнда сол бақытты іздеген жан
«Мүз бүркеп, осы жолда ақса да қап.
Майданда не қара түп басыма орнап,
Болмаса нұрын шашып туар шолпан»,
Деді ол жүрегіне тоқтау салып,
Әйтсе де тұла бойы күйіп-жанып,
Өмірдің талай бұлдыр суреттері
Алдынан өте берді сағымданып...

IX

Жалғаспай үйіне кеп аттан түсті,
Асығыс бірер аяқ шалап ішті
Сонан соң кемпіріне баяндады
Қысқаша бастан-аяқ болған істі
«Ал, кемпір, осы жақтан қызды аңды,
Ұйқысыз атқызсаң да ұзақ танды.
Далада мен күтейін не болса да
Әр жерге тосқауыл ғып Әкпарларды.
Айырылып қала көрме қара басып,
Кетпесін адастырып қырдан асып,

Осы істен қапы соқсақ, Есмет біздің
Өлтірмек қанымызды судай шашып...»
Айтты да осы сөзді жанталасып,
Үрейлі екі беттен қаны қашып,
Кебжесі арамдықтың кәрі сайтан
Жоқ болды қара түнмен араласып.

X

Жәніш те бір таяқты қолына алып,
Тас қылып есігіне құлып салып
Сыртынан Күләнданың көзге түспей
Сақсынып әй, бәлем деп жүрді бағып,
Ауылдың арты ояу, алды жатқан,
Кей үйлер жерошақта от маздатқан,
Далада бірен-саран боз балалар
Дәме ғып қызды ауылды жағалатқан.
Біреулер төсегінде жатып алып,
Тыңдайды ертегіні рақаттанып
Е, е-леп ертегіші айтқан сайын,
Тоймайды қызығына құмарланып.
Ал, енді кей кемпірлер қызын аңдып
«Қауіптің» алдын алып, ерте қам ғып,
Шымшуыр, ілеген мен шелек іліп
Есігін жан кірместей қойған шандып...
Теп-тегіс осылайша ауыл жатты,
Ұйқыға шеттерінен белден батты,
Далада қайта-қайта есінетіп
Тәтті ұйқы Жәнішті де қалжыратты.
Пендеге әрі тыныш, әрі дұшпан,
Беу ұйқы! Кереметсің сен не қылған?!
Елтітіп талай қапы соқтырсаң да
Айырылып кете алмайды сенен адам.
Отырып жүресінен Жәніш тағы
Сақтықпен түріп құлақ тың тыңдады.
Күйсеген күрт-күрт етіп малдан басқа
Бейсауат ешбір сезік табылмады...

XI

Күләнда шықты сыртқа есік ашып,
(Маңынан өз үйінің аулақ қашып)
Ыңыранған снырлардың арасымен

Жөнелді аяқтарын аңдып басып...
Түн жапты қара көрпе қызды ұрлады,
Жан-жақтан жел жүгіріп тың тындады.
«Қауіпті алдың, сұлу», дегендей-ақ
Жасырын құлағына сыбырлады.
Сұм Жәніш торуылдап жүрген манды,
Қаншама салса-дағы шыбын жанды,
Қараңғы алдап сордың кәрі көзін
Кеткенін Күләнданың сезбей қалды.
Тырс етсе аяғымен басқан жері —
Үрейлі, қорқа-қорқа қыз келеді,—
«Аман-сау Әбікешке жетсем екен»
Арманы Күләнданың көңліндегі
Он қасқыр мұпы аңдып тұрған сыртта
Сөзінен Жалғаспайдың мәлім жұртқа
Байқаусыз тырнағында кетер ме екен
Жан досым сөзіме арқау, жырға тұтқа...
Қыраттан қыз да асып түсті әрі,
(Тым алыс емес күткен ғашық жары)
Жол ашық енді алдымда дегендей-ақ
Көңлінен қорқыныштың кетті бәрі.
Жүрегі алып-ұшып, жанталасып,
Алқынып келе жатқан шапшаң басып,
Алдынан Күләнданың ербең етіп
Бір адам түрегелді, қатарласып
Ұмтылды аузын ашқан ажалдайын,
Қорқыныш қызға жақын басқан сайын,
Қашты үрей Күләндадан, қысылды жан
«Япырм-ай, қайтып... қалай... не қылайып...»

* * *

Күләндаш аласұрып басты ілгері,
Ақырып жұмбақ адам: «Тоқта!» деді
«Сен қазір көгершін боп көкке ұшсаң да
Мен сені құтқармаймын, болам пері»,
Қамауда, Күләндамыз қолда қалды,
Көре алмай ақтық рет ғашық жарды,
Дегендей тағдырымнан хабар алсын
«Әбікеш, Әбікеш!» деп айғай салды.
Шап берді бір күшті қол тастан қатты
Бұлқынып, жағаласты қыз да айбатты
Темір қол, шойын дене ерік бермей

Сүйрелеп қыз байғұсты шырылдатты...
Бұлқынды Күләнда да болмайын деп,
Ерлікпен бостандығын қорғайын деп
Бар күшін дұшпан-дағы салып бақты,
Көнбестей ырқына мен қоймаймын деп
Күләннің орамалмен аузын басып,
Байлады екі қолын жанталасып
Аяусыз дұшпан-дағы соққылады
Айбатпен жүрген қызды жағаласып.

XII

Түн іші жұрт ұйқыда, жартас қалғып,
Мүлгиді басқандай-ақ бір ауыр жүк,
Тіл қатпай маңындағы табиғатпен,
Сызданып көтереді кеудесін тік.
Батқандай ауыр ойға көптен бері
Бой түзеп айдалада тұрған «сері»
Қабағын қарсы жауып Әбікешке
Иә күт деп, иә күтпе деп үндемеді...
Шаттанбай не болмаса қапаланбай,
Ұққандай жүрегімен жартас сырын
Жай ғана күрсінді ол... тіл қата алмай..

XIII

Әбікеш осы араға келген мапа
Бір серік өзіменен жартас қана,
Түр еді саргаюмен жарын күтіп,
«Япырым-ау, не болды, деп Күләндаға».
Кенеттен ащы дауыс атын айтқан,
Саңқ етіп кеп кіргенде құлағынан,
Шымырлап тұла бойы мұздап кетті
Көзіне ашуменеп құйылып қап...
Жартас та болды сол кез дір еткендей,
«Жүгір» деп қабағымен ым еткендей
Баяғы қалғуына қайта түсті
Қайғыны бауырына түнеткендей...
Жүгірді Әбікеш де дедек қағып,
Келеді желдей есіп, жұлдызша ағып,
Жау қайда?... Түн қараңғы табылар ма?
Күләндаш қалың сордан арылар ма?
Әлде ол тұтқын болып қолда кетіп

Бақыттың мәңгі есігі жабылар ма?
Секілді аш арыстан, менің досым,
Кете алмас дұшпанынан алмай өшін,
От жүрек, ер көңілді сабаз еді
Кезенген оққа қарсы ашар төсің
Мейрімсіз қоюланған қараңғылық
Дұшпанның тілегіне жәрдем қылып,
Таптырмай түн қойшына сіңген мұндар
Кетпесе Әбікешті адастырып.
Шықпаса шыбын жаны кеудесінен,
Жарадан жатпаса бұл әлі құрып,
Күләнін еш адамға олжа қылмас
Жер басып, адам болып, тірі жүріп.
Жан берер сәулесі үшін, жан да алып
Найза ұстап, аш беліне қылыш тағып,
Тұтқыннан жарын азат ету үшін
Тайсалмай мың сан қолға кірер барып.

* * *

Маңайға айғай шыққан келді жетіп,
Тыңдады жүгірісін бәсендетіп.
«Осы тұс секілді еді қыз айғайы,
Япырым-ау, қалған бұлар қайда кетіп?!
Әлде оны дұшпан иттер кетті ме алып,
Өңгеріп, аузын басып, атқа салып
Жатыр ма, күнім әл үстінде
Қолынан әлдекімнің жараланып!
Кез келіп қарсы алдынан әлде бөрі,
Бір жерде азық етіп жатыр ма оны?
Дарига, қайдан табам қараңғыда,
Жанымды әлде тірі, әлде өлі...»
Әбікеш тоқсан түрлі ой ойланып,
Тыңдады жан-жағына құлақ салып,
Бір кезде біреу қара бұлдырланып,
Жүгірді Әбікеш те соған қарап.
(Сәулемді қалайын деп арашалап)
«Бұл қапсың» деді
бұған белгісіз жан,
Алдынан қарсы жүріп, жанамалап
«Сен кімсің» деді бұ да оған қарсы,
«Ә, әлгі құтырған құл, қашқын жалшы,
Айта бер иманыңды жаның барда,

Қаныңды қалдырмаспын жалғыз тамшы!»
«Айт залым, Күләндашым қайда менің?
Жан аламын деп келем, жан беремін —
Дегем жоқ, сау тұрғанда еш адамға
Байқаңыз әзірейілің менмін сепің!»
«Күл, сенің қаныңды мен ішсем деп ем
Қанжарды жүрегіңе пісsem деп ем
Жіберіп жаһаннамға шыбыныңды,
Онаша сүйегіңе түссем деп ем!!
Берді ғой тілегімді тәңірім менің
Осы жер, құтырған күл, өлер жерің!
Бауыздап өз қолымнан қаныңды ішіп,
Басыңды тепкілермін допша сенің!»
«Белгісіз кім төгері кімнің қанын!
Кел кәне! Алдына тұр болат қанат,
Аң қоймас ақ иығы сахараның».
Айқасты осылайша екі арыстан,
Шыдамай сілкінді жер, бұрқырап шаң,
Тоқтамас бір тамаша соғыс болды,
Сорғалап біреуінен төгілмей қан
Қапсырып бір-бірінің қабырғасын,
Ағызды көздерінен қанды жасын,
Бұлтартпай бірін-бірі қысып тұрып
Екеуі ызаменен соқты басын.
Сартылдап соғысқанда бастар мықты
Жарқылдап көздерінен оттар шықты
Шайнасып құлақтарын қынадай ғып,
Жапырып бірін-бірі жерге тықты
Домалап екеуі де кезек түсіп
Жығылып етпетінен жерді құшып,
Басам деп жармасқаның дәу періше
Күржиіп түрегелді көтерісіп.
Бір кезде ер Әбікеш ызаланып,
Қайырды дұшпан сұмды іштен шалып,
Лезде шалқасынан жарқ еткізіп,
Ұрып-ақ жіберіп ед тасқа апарып,
Шыңғырып дұшпан залым ойбай салды,
Өкірген даусы кенет көкті жарды,
Быт-шыт боп қабырғасы тасқа ұрғаннан
Серейіп жатты жауыз, тілден қалды.
Әбікеш ақ сапысын қолға алып,
Қан толып екі көзі қатуланып
Өлсем де енді арманым жоқ дегендей,

Дұшпанның жүрегінен салды барып.
Қорқырап қызыл қаны аспанға атты,
Жан шықпай құр денесі тулап жатты
Кәрі аспан бұлтын сырып пенде қылған,
Алыстан жұлдыздарын сығалатты.
Әбікеш бетін көріп тани кетті
Баяғы дәуқарадай пәлекетті.
«Ә, сен бе ең, жесірінді қуа келген»
Деді де қайта оралып бастан тепті.
Бір кезде аспанды ашып жұлдыз күлді,
Ай туып көк жүзінде қалқып жүрді,
Кенеттен Күләндағы көзі түсіп
Әбікеш сәулешім деп тұра ұмтылды
Күләнда жатыр екен домаланып
Ішінен әрең ғана демін алып,
Босатты қол-аяғын ер Әбікеш,
Жаралы жатты жары ыңыранып
Көтерді Күләнданы кетейін деп,
Жан жоқта аттарға тез жетейін деп,
Алыспен, майданменен, қан кешумен
Тұрмыстың өткелінен өтейін деп
Сол кезде тұс-тұсынан жау қаптады,
Жайнандап астарында сандақтары,
Көтерген Күләндасын ер Әбікеш
Бас қорғап жасырынар жер таппады
Елестеп көз алдына өлім, өмір
Дамылсыз минут санап құбылып тұр,
Қан құшып, қапылыста жан береді,
Үзіліп сабағынан сөнеді гүл
Өмірмен арпалысқан асау жүрек
Қайратсыз бір бос қуыс болады тек
Тентек жан дүниемен қоштасқан соң,
Дарига қайда жұртпен ойнап-күлмек.
Бір тастың тасасына Күләндасын,
Жасырып, көп отырды сүйеп басын,
Қош дейді, сүйген жарым, сенің үшін
Өлейін, жүрегімнен қан сауласын.
«Қош» деді Күләнда да қолын созып,
«Уа, дүние кетті міне өмір озып».
Екі жас көздерінен жас парлатты
Көрген жан тұра алмастай шыдап-төзіп
Тасалап жақпар тасты, әлденені,
Әбікеш жанталасып жүгіреді,

— Атыма қолым жетсе аман-есеп
Етер ем астан-кестен дүннені». Сөйткенше біреу шауып шыға келіп,
Пәрмендеп сойылменен кетті періп,
Бұрқ етті жердің шаңы, сойыл сынды
Сүйеу боп Әбікешке жөнін беріп
Сынығын сойылдың бұл қолына алып,
Жауменен араласты соғыс салып,
Тобықтан бірін ұрып түсірді де,
Майдаңға кірді тағы қатуланып
Жауса да үсті-үстіне талай сойыл,
Етіне ешқайсысын дарытпай жүр,
Ақырып ашуменен аңды қырған
Теңдессіз аш арыстан болды бұл бір.
Талайы домаланды аттарынан,
Тұра алмай ыңыранды жатқанынан
Кенеттен біреу мұны салып кетті
Жартастың шыға келіп шатқалынан.
Мең-зең боп басы айналып ұшып түсті,
Есіл ер байқаусызда жерді құшты
Үілдеп есіп сол кез таң салқыны
Аспанда суыл қағып үйрек ұшты.
Тепкілеп Әбікешті байлап жатты,
Кіжініп өлім оған сайлап жатты
Қан аққан маңдайынан шіркін сабаз
«Күләнда, Күләнда!»— деп бір тіл қатты.
Ыңыранған жартас жаны жаралы жан,
Төртеуі-ақ аман қалған тоғызынан.
Дөңбекшіп жазықсыздар жатты жонда
Бейкүнә адам өліп, төгілді қан...
Тентек жел талай сырды алып қашты,
«Көрем» деп өліктердің бетін ашты,
Жан-жаққа шапқындарын аттандырып
Дүниеге жаямын деп жапталасты.

Сегізінші өлең

I

Таң атты алтын арай, қызыл жалқын,
Шығыстан бір қатты жел соқты салқын,
Ызындап, ішін тартып, өксіп жылап
Оятты ұйқысынан ауыл халқын.

Сәриден өрісіне қойлар өрді,
Түндегі майдан болған басып жерді.
Қан аққан қып-қызыл боп жартас маңын
Қой жайып келе жатқан қойшы көрді.
Ойбайлап елге қарап қойшы сорлы
Жүгірді, «сұмдық болды, сұмдық болды!»
Таңырқап түсіне алмай қойшы жайын
Десті жұрт жынданды ма бұл не көрді?
Жығылды қотанға кеп қойшы пақыр,
Сұрады ел де асығыс «айтшы, батыр?»
Не көрдің? Не боп қалды деген сөзге
Айтқаны: «жартас маңы қан боп жатыр...»
Жүгірді аттысы атты, кейі жаяу,
Жартасқа бір шақырым тұрған таяу.
Шапанын иыққа іліп, кебіс сұғып
Ұмтылды жатқандар да ұйқылы-ою.
Қорқулы үрейленіп жұрттың бәрі,
Амандық болса-дағы мал-бастары,
Әркім-ақ білгенше асық суық сөзді
Жартаста болған түнде оқиғаны
Сасулы Күләнданың жан анасы
Көзінен тамшылайды ыстық жасы
Бір суық бұған хабар естірткендей
Ел көрді қан боялған жартас жанып
Ат ізін, сынған қайың құрықтарын,
«Төбелес кісі өлімі болған десті...»
Өзінше әркім айтып болжауларын...
«Бір жаяу, қалғандары тегіс атты...
Ерлікпен ұзақты түн соғыс сапты...»
Із кескен осылайша жігіт-желең
Өзінің шешулерін айтып жатты...
Бірі айтты: «мына жерге қан көп аққан,
Меніңше секілденді өлік жатқан,
Он екі ат осы арадан шығып тура
Батысқа көрінеді бір-ақ тартқан.
Осындай болжауларын айтып бәрі
Бұл нендей керемет деп таңданады
Түп-тұйық қан да жұмбақ, жан да жұмбақ,
Іс скен естімеген ел болғалы.
Елдерге жіберейік деді шапқын,
Біреуі көрген болар осы жақтың
Екі адам қусын десті, қайда барад?
Жосылып мына жатқан ізі аттың!..

Шеше алмай қаңтарылып ел тұрғанда,
Іс болды тағы ерекше батып жанға,
Боздаған шықты кенет ана даусы.
Үңіліп қолында бір орамалға
Ойбайлап екі бетін қолмен алып,
Көмірдей қара шашын жайып салып,
«Күләндам, қарашығым, сәулешім» деп
Жығылды ана сорлы тасқа барып.
Теп-тегіс басқан кенет жұртты қайғы,
Шым-шымдап денесіне уын жайды,
Күңіреніп кетті халық мұңға батып
Көздерден парлаған жас бір тынбайды.
Жатты ана қара тасты құшаққа алып,
Дүниеге зар еңіреп мұңын шағып,
Қолында Күләнданың орамалы,
Қан болған... түнгі ұрыстан қойған қалып.
Тербетті дүниені мұңды ана,
Жылатты жоқтауымен күнді ана,
Батырды қайғысына, қара тастай —
Орнатып ел үстіне түнді ана.
Тасытты көл-дариядай көзден жасты,
Ызалы кейде аузынан жалын шашты,
Жұрт көрді қорғасындай балқытқанын
Зарменен құшағында жатқан тасты
Шешуі түнде болған оқиғаның
Зарынан айқындалды сорлы ананың.
Кім жеңген! Жау ма, дос па? Ол белгісіз
Басы аман құтылды ма Күләнданың?
Сүйеді мұңды ананың халық басын,
Құрғатып көздерінен аққан жасын
Білейік не болды деп атқа мінді
Ел іздеп өзі сүйген Күләндасын...

II

Іздеген ұзамай-ақ жоқ табылды,
Шешілді барлық жұмбақ өткен түнгі,
Жүгіртіп неше саққа құбылдырған
Өсектер ел ішінде қаптап жүрді.
Сылтаурап ел қыдырған әлденені —
Сылп етіп кей қатынның еріндері,
Анығы оқиғаның былай екен...
«Әлгіден кеше сұрап білдім» деді.

Талайдан жаңа өсектер қаптап жатты,
Кейбіреу сақсынам деп аузын бақты...
Мадақтап Күләнданы жастар жағы
Ерліктің оған талай атып тақты...

III

Күн бата Ғазез-дағы атқа мініп,
Сейтенге жолықпаққа кетті жүріп
Тағдырын екі жастың жеткізбекке
Бұлармен кеше жүрген ойнап-күліп
Ойласа оқтын-оқтын осы жайды,
Жүрегін әлденелер мазалайды,
Балалық бір тұйыққа әкеп қамап
Малтығып содан әрі бара алмайды.
Ойлады: «көп жігіт боп біз жиналсақ
Қарулы Есметтерге жетіп барсақ,
Жаудырып үстерінен мылтықтан оқ
Әбіш пен Күләнданы тартып алсақ.
Өртесек одан кейін ауылдарын,
Жылатып олардың да бауырларын.
Көрер ек содан кейін біз де мұнда
Есметке кімнің іші ауырғанын...»
Түрлі ойлар қабаттасып мұнан басқа,
Бермейді тіпті маза шіркін жасқа,
Әйтеуір Күләнда үшін күйік тартып,
Болмайтын қайғырмасқа, жыламасқа...

IV

Сейтенге осылайша бала келіп,
Мұнданып, амандасты сәлем беріп:
Жүрегі оның-дағы тулап кетті
Ғазездің жабырқаңқы түрін көріп.
Баланы шықты Сейтен оңаша алып,
«Сусындап шығайық» деп қосқа барып,
Шерттіріп шерлілердің әңгімесін
Үндемеі отырды өзі құлақ салып.
Оқушым біледі ғой болған түнгі
Қанды күй бәрімізге ортақ сырды
Ғазез де бастан-аяқ қалдырмастан
Сейтенге осы жайды баян қылды
Ұрысып қолдарына түскен түнде

Әбікеш, Күләндамен әл үстінде
Жатыр деп... басқа жағын айта алмастан
Кемсендеп бала қойды сөзді мүлде
Сейтеннің жүргінде кернеп қайғы
Ызалы денесіне уын жайды
Шерлі күй көкірегін қарс айырып
Шіркін дос екі көзін жаспен шайды
Бір түнді қостарынан өтіл қылып,
Ғазезді қасына алып кетті жүріп...
Жөндерін айтпаса да бір-біріне
Келеді түсінісіп, іштен біліп...
Сар желіс жүрістері кейде жортақ,
Түн де емес, күндіз де емес бір бейуақ
Үндеспей ойға батып келе жатыр,
Қайғымен екеуіне болған ортақ
Беттері Есенгелді қартқа бару,
Жайды айтып, істер іске ақыл алу
Көл деген көп түкірсе дегендейін
Көп болып құтқаруға айла табу...
Бұлар кеп ақ боз үйге түсе қалды,
Кідірмей сәлем беріп кіріп барды.
«Саумысың, балаларым?» деп қария
Ықласпен екеуінің қолын алды.
Сонан соң қысқа ғана жөн сұрады,
«Барасың, жұмысың...» деп көп қазбады.
Бұлар да шұбалдырмай, кезегімен,
Аттарын, аталарын баяндады.
Қап-қара екі көзі тостағандай
Қыр мұрын, кере қарыс біткен маңдай,
Қабақты, қалың кірпік көзін жапқан
Келбетті көрген адам сұқтанғандай
Нып-нығыз жауырыны біткен жалпақ,
Қайқиып омырауы тұрар шалқак,
Мінгендей екі нығына екі кісі!
Жуап қол, күдір желке, ұзын саусақ
Төгілген жібектейін ақ сақалы,
Отырды ойға батып, Найман шалы,
Таңданып Сейтен осы тұлғасына
Қадалып, екі көзін айырмады.
Бір кезде Сейтен тұрып «ата» деді,
— Иә, балам, маған айтар нең бар еді?
«Ызамен ішімізге қайғы толып
От болып жапқан жапбыз көкірегі

Келіп ек ауыр хабар сізге алып,
(Әрине отырсыз ғой қайрап қалып)
Әбікеш Есметтерге қолға түсті
Жарты түн он жігітпен соғыс салып»
Тәптештеп бастап-аяқ айтты бәрін,
Қалдырмай оқиғасын Күләндаһың.
Аққан қап, болған соғыс, өлген адам,
Ақырда аяғының не болғанын...
«Өлген кім?» деп сұрады бұлардан шал
— Есметтің інісі дейд деген Әкпар
Жарқ етіп екі көзі отша жайпап
Адамша дірілдейді «аруағы» бар
Сонан соң көп отырды төмен қарап,
Сақалын саусағымен қойды тарап
Жайымен өкшесіне тықылдатты
Қалтадан қошқар мүйіз шақшасын ап.
Ырғалды насыбайын мұрнына атып,
Қабағын қарс жауып, ойға батып.
Толғанып өз-өзінен көп отырды
Сейтемен сөйлеспеді еш тіл қатып.
— Жарайды келгендерің, балаларым,
Жолында екі жастың мал мен жаным,
Ажалдан құтқаруға тырысармын,
Бұл жолдан аяқбасын келгенше әлім —
Ойлы шал осылайша бір серпілді,
Сығалап шаңырақтап жұлдыз күлді
Тағы бір ұлы жорық басталарын
Шал, Сейтеп айтыспай-ақ іштен білді...

Тоғызыншы өлең

I

Түнерген түндей қапас тас қараңғы,
Әуре сткеп көрдей болып талай жанды
Ер туған Әбікешті жіберместей
Өзінің құшағына қысып алды.
Қорқыныш қапас деген өте ауыр,
Тірі азап ойлап тапқан адамға бір,
Ақса да екі көзден қанды жасың
Аяусыз мейірімі жоқ, ол тас бауыр.
Шынжырмен қол-аяғын тас қып таңған,

Сыртынан ашылмайтын құлып салған.
Әбікеш жатты осылай жапа-жалғыз,
Ашулы жолбарыстай ызаланған.
Сап-сасық қой қора ма, әлдеқалай!
«Құрметтеп» тұтқынына «сыйлаған» бай
Таң атса, күн сәулесі бір түспейді
Түн болса, жұлдыз жайнап, тумайды ай.
Күн көрмей, дала көрмей, адам көрмей,
Жаралы біздің герой жатты өлмей.
Күн сайын қамшы соғып арқасына
Қорлады Есмет залым тамақ бермей
Көгерген үсті-басы толған жара,
Арқасы қамшы тілген пара-пара
Жоқтаған адамдығын қайран жасқа
Кездескен мехпатқа бар ма шара!
Ойында жатса-тұрса Күлэндасы,
Оның да қор болды деп ғазез басы,
Аһ ұрып көкірегі жарылғандай,
Ағады екі көзден парлап жасы.
Елестеп сол минутта сүйген жары,
Зар еңіреп мұны өзіне шақырады,
Айғайлап «Күлэндашы, Күлэнда!» деп
Есікке оқ жыландай атылады.
Қапастан бірақ сыртқа шыға алмайды,
Күзетші айтқан сөзін құп алмайды
Өлгенін, я тірісін Күлэнданың
Анықтап ер Әбікеш біле алмайды
Зарлайды дүниені тербелдіріп,
Сүйгенін, жас өмірін арман қылып,
Бір жақтан мазақ еткен секілденед,
Сұм ажал құшақ жайып сақ-сақ күліп...

II

Ысқырып аждаһадай Есмет тажал,
Түксиген кірпіктері секілді ажал.
Отырды төр алдында тас түйін боп
Жүзінде улы ашудың ызғары бар
Қасында қалт-құлт етіп, қожа, молда,
Тілімен су шайқалмас болып жорға,
«Жолымен шарифаттың» соғып жатыр
Тысталған ақ киізбен құран қолда
Өлімі дәуқараның жаман батып,

Кезеңі келген кезде түс-түс жақтан
Жігіттер шапқыласып атой салып
Сендермен бірге шабар аттан салып,
Тұрған ел іштен тынып, ызаланып,
Сол кезде Күләнда мен Әбікешті
Қырғидай жөнеліндер қағып алып!

VI

Есметтің ел шұбырды ауылына,
Көруге екі жасты тартқан күнә
Қаптаған қара құрттай атты, жаяу,
Жазының жұрт сыймады бауырына
Бейнебір су тасқыны ел қаптаған,
Ағылып үсті-үстіне жан-жақта адам.
Тұнжырап жауар бұлттай түнереді,
Секілді іште терең сыр сақтаған
Анасы Күләнданың келген мұнда,
Бұлаудай екі көзі отыр қырла
Таянып екі бүйірін сңірейді
Батырып қайғысымен елді мұңға.
Кемпір-шал ақыл айтып, сүйеп басын,
Аяды сорлы ананы сүртіп жасын
Кейбіреу үнлейді көкірек жара
Кейлері таң қалады шайқап басын.

VII

Сұстанып қабак түйіп Есмет сұм да,
«Ай,— деді,— жігіттерді шақыр мұнда.
— Қолдағы күң мен құлды
арқан байлап
Тездетіп мен барғанша жеткіз қырға!
Бетіне күйе жағып,
құрым іліп,
Қамшымен соққыландар жонын тіліп!
Екеуін екі жақпен апарыңдар,
Жүрмендер бір-біріне жолықтырып!»

VIII

Қасында болыс пен би, қожа, молда,
Ишаны тағы да жүр құран қолда,

Жазыға Есметтер де келіп түсті,
Май басқан денелерін сүйреп зорға.
Оларға тұрған халық көзін тікті,
Тым-тырыс не айтар деп сөзін күтті,
Маңқиып тұра берді дөң үстінде
Өзара дабырласып өңкей «мықты».

IX

Бір кезде алып келді екі жасты,
Ел толқып көреміз деп жанталасты
Топырлап ентелеген ұлы топты
Есметтің жігіттері әрең басты.
«Япырм-ай, Күлэндашым, сәулем менің!
Сен-дағы осы азапта тірі ме едің?
Бір көрсем жан шығарда ақ жүзінді,
Арманым болмас еді сірә менің!»
Осылай ер Әбікеш айғай салды,
Көргенде Күлэндадай ғашық жарды
Сырқырап сай-сүйегі естігеннің
Еріксіз көздеріне жасын алды.

X

Бір молда ақ сөйледі, қалың қасты,
Бірдеңе айтпақ болып аузын ашты
Халыққа қарап тұрып, даусын созып,
Өзінше әлдеқандай әнге басты
— Құранда бұл туралы сүре бар
Біреудің «халаліне» берілген мал.
Қол сұққан адамдықтан айырылып —
Шайтандар, бұл екеуі шын азғындар!
Жер бетін тірі жүрсе бұлар былғап,
Талайды шайтан етпек азғырып ап
Сондықтан екеуін де өлтіріндер,
Тірідей көрге салып, беріп азап!»

XI

Зарлады екі тұтқын екі жақта
Молда оқып өз үкімін болған шақта
Әбікеш өтініш қып сұрады онан
Өлерде Күлэндамен жолықпаққа

«Сәулеммен қоштастырып ақтық рет
Сонан соң өлтір, менің түбіме жет!
Қалайық тым болмаса бақұлдасып
Ей, Есмет! екеуімізге рұқсат ет!»
Ақырды «тартындар!» деп Есмет залым.
Шөлдеген ішейін деп жастық қанын
«Екеуін қоштастыру керек» деген
Ішінен айғай шықты бұқараның.
Қосылып бұл айғайға елдің бәрі,
Жан-жақтан шу көтеріп жамырады
«Өлерде қоштастырмау екі жасты
Не сұмдық
Қайдан шыққан, кімнің заңы?»
Осындай ел аузынан сөздер шықты,
(Халықтан Есмет болсын қайдан мықты)
«Қоштас» деп тұтқындарға рұқсат етті,
Дариядай тасқындаған көптен ықты.
Екі жас екі жақта зарлап тұрған,
Бірбіріп көріспекке жүрді жылдам
Жайысып құшақтарын ұмтылғанда
Күрсінді аспанда күн, жердегі жан...
Екеуі құшақтасып тұрды біраз,
(Минуттік өтер бастан ғұмыры аз):
Бір тұрар аспандағы қос шолпанды
Айырған залым Есмет... тағдыр араз...
Қоштасты, айырылатын уақыт жетті,
«Қысқарт!» деп жеңдеттер де бұйрық етті
Екеуі не десер деп құлақ түрді
Ынтығып қаптаған жұрт төңіректі.
Айырылды... екеуі де, бірақ қимай
Қадалып бір-біріне тұрысты жай,
Аздан соң ер Әбікеш қолын созды:
«Қош, жаным, қош, Күләнда! Қош, сәулетай!»
«Қош!— деді Күләнда да жасын төгіп,—
Жандармыз бір арманда кеткен өліп,
Жолында адамдықтың, махаббаттың,
Барамыз жау қолынан қаза болып
Сорлы анам, қайран елім, қош бол бәрің!
Енді жоқ шығар күн мен атар таңым
Арманда ол дүниеге кеткен жан деп
Келіндер қабырына Күләнданың!
Ай, күнім, аспандағы, ана жаным!
Жадырап ашылмады менің бағым!

Құлдыра! Бауырында ойшап-күлген
Сағымдай өте шықты бала шағым.
Қылт етіп қызғалдақтай жайнағанда,
Солды гүл, қара түндей батты таңым...
Сайраған бұлбұлдайын тіл күрмеліп,
Сөнетін уақыт таяу жанған жалын
Арманым көз жұмарда құшағында
Тұрмадым, не кешірім ала алмадым,
Аймалап жаста емген ақ мамаңды
Сүтімен ақырғы рет қана алмадым!»
Боздады естіген ел тұтқын зарын
Жанғыртып кең даланың тау, құздарын,
Қамығып қайғырғандай болды бірге
Жас төгіп табиғаты сахаранын...

XII

Сонан соң жайнап тұрған екі гүлді,
Қазылған көрге қарай алып жүрді.
Көмерде көр ішіне екеуіне —
Дүре соқ, деп Есметтер бұйрық қылды.
Есметтің бес жігіті қаруланып,
Екеуін көрге қарай жүрді алып.
Сол кезде тұс-тұс жақтан атты адамдар
Лап қойды тұтқындарға атой салып
Дүрмекпен оларға еріп шапты халық,
Есмет те айғайлады аттан салып,
Соққылап бес жігітті «ә» дегенше
Тұтқынды әлдекімдер әкетті алып
Шаң шықты, аттарына қамшы басты,
Тұтқынды екі жігіт алып қашты,
Тұрысып қалғандары тосқауылда
Соғыс сап қуғыншымен араласты...
Қуғандар Есмет жақтан намыстанып,
Айқасса «қашқын» деген топқа барып,
Кісі жоқ үстерінде талай аттар
Лезде шыға келер ойнақ салып...

XIII

Тықыршып дөң басында Есенгелді
Жан-жаққа жалтақ қағып қарай берді.
Отыр ед тілек тілеп, күтіп жалғыз

Атташып кеткен тацнан жігіттерді.
Келетін өтіп кетті уақыттары,
Шыдамай Есекеңнің соған жаны,
Тұрғанда дөң басынан қарауылдап
Алыстан аттылардың шықты шаңы.
Біртіндеп жақындады шаңның алды,
Бір төртеу қас қаққанша келіп қалды,
Маңына ақсақалдың келген кезде,
«Сүйінші, сүйінші!» деп айғай салды,
Күланда, Әбікеш пен Сейтен, Ғазез
Секіріп аттарынан түсісті тез,
Құшақтап Есекеңді жылай берді
Тығылып қуаныштан айта алмай сөз.
Қария екеуін де сүйіп бетпен,
Балам деп құшақтады ақ ниетпен,
Алдынан үшеуінің өтіп жатты
Тізбекті оқиғалар бастан өткен...

МАЗМҰНЫ

ӨЛЕНДЕР

«Қолхоз жолына»	11
Бір сұлуға	11
Мээ емес	12
Тазаланған төре	13
Дала	13
Дауыс	14
Ақ алмастай жарқылда	15
Толқын	16
Біздің майдан	18
Жаңа жыр	23
Дария	24
Толғау	24
Киров	27
Бақыт	28
Самолет	31
Айбала	31
Кесте	34
Саған, ана!	36
Түнде	36
Май сипаттары	37
Жазғы сурет	38
Сыншыларға	39
Қалмақан	40
Інілеріме	41
Метро	42
Бір акынға	43
Қара теңізде	44
Жетім серті	45
Қазақ қызы	46
Лагерь жыры	47
Мавзолейде	47
Бұлбұл	48
Кім болам	49
Ант	50

Түн мен күп	52
Ей, кешегі жетім бала	54
Ақын досыма	55
Алло-алло	56
Өлім жоқ	58
Бұтақтардан алма қақтым	59
Мөлдір бұлақ	60
Міне ауыл	61
«Өкініш біреу, ой тоқсан»	61
«Ер жүрек бар, есер бар, елде де сз бар»	62
«Деуші ем сені саналы жан»	62
Өмір қызық, тұрмыс шат	62
Ұмытпаймын	63
Арнау	64
Пилот қызға	64
Туғанмын бақыт нұрында	65
Жаз еді	66
Көкшетау	67
Бала	68
Балалық	68
Айқас	69
Біз еркесі өмірдің	75
Ленин дапа	76
Серго	77
Горький	78
Хош келдің	80
«Жанаса кеткен ат озар»	80
«Шіркін, қымбат жар құшағы — жанға жәй»	81
Есіл	81
«Тілсіз ғана сезім билер тар бір шақ»	82
Сүйемін қызыл гүлді	82
Екі жігіт	83
Тіршілік, сені сүйемін	88
Комсомол сөзі	89
Құлышшақ	90
Құлпыра берші, кең дала	91
«Күй қозғап өткен өмір бала шақты»	91
«Арманы көп»	92
Қош, бауырым	92
«Жауыз ойлап, жалған күлме»	93
«Ғабиден сұрап едім насыбайды»	93
Қарындас	93
Екі өзен	95

Айрылысқан досқа	95
Біреуге	95
«О Мүсекең, Мүсекең»	96
Менменге	96
«Жабықсаң жаман қасында»	97
Сап, сап!	97
«Күрес, тартыс алып күшпен қызады» .	97
«Шалқар, шалқар!»	98
Доспен сырласу	98
«Жүр менімен енді ілгері сен бірге»	98
«Одан да биік аспандап»	99
«Жел болсам тегіс құшып өбер едім»	99
«Көзіме не елестейді алыста»	100
«Лапылдаған жалыны бар кеудемнің» .	101
«Тітірейді, қалшылдайды жер мен көк»	101

ПОЭМАЛАР

Пилот сыры	103
Балықшы	110
Бақыт құшағында	114
Ырысбайдың әңгімесі	121
Досыма хат	133
Күланда	147

Жумагали Саин

СОЧИНЕНИЯ

(в трех томах)

ТОМ I

(на казахском языке)

Редактор *Д. Канатбаев*

Художник *А. Смагулов*

Худ. редактор *Т. Муахтов*

Тех. редактор *С. Лелесова*

Корректор *О. Танкишева*

Сдано в набор 7/XII-76 г. Подписано к печати 24/I-77 г. Бумага тип. № 1. $84 \times 108 \frac{1}{32} = 6,75$ п. л.—11,34 уч.-изд. л. 11,06 усл. п. л. Тираж 10 000 экз.

Цена 1 р. 48 к.

Издательство «Жазушы», г. Алма-Ата,
480091, пр. Коммунистический, 105.

Заказ № 1964. Фабрика книги производственного объединения полиграфических предприятий «Кітап» Государственного комитета Совета Министров Казахской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, 480046, г. Алма-Ата, пр. Гагарина, 93.